ATATÜRK KÜLTÜR, DİL VE TARİH YÜKSEK KURUMU
ATATÜRK ARAŞTIRMA MERKEZİ

ATATÜRK SUPREME COUNCIL FOR CULTURE, LANGUAGE AND HISTORY
ATATÜRK RESEARCH CENTER

Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi

Journal of Atatürk Research Center

CİLT/VOLUME: **XXX** | KASIM/NOVEMBER: **2014** | SAYI/ISSUE: **90**

ISSN 1011 - 727X

Mart, Temmuz ve Kasım Aylarında Yayımlanan Hakemli Dergi
Peer Reviewed Journal Published in March, July and November

Levent Şahverdi Arşivi

DANIŞMA KURULU / ADVISORY COMMITTEE

Prof. Dr. Mehmet Ali BEYHAN	Atatürk Araştırma Merkezi Başkanı - TÜRKİYE
Prof. Dr. Yakup MAHMUDOV	Azerbaycan Milli İlimler Akademisi - AZERBAYCAN
Nihat BÜYÜKBAŞ	Atatürk Araştırma Merkezi Başkan Yardımcısı - TÜRKİYE
Prof. Dr. Abdullah İLGAZİ	Dumlupınar Üniversitesi - TÜRKİYE
Prof. Dr. Adnan SOFUOĞLU	Hacettepe Üniversitesi - TÜRKİYE
Prof. Dr. Arshi KHAN	Aligarh Muslim University - HİNDİSTAN
Prof. Dr. Cesar ROSS	Santiago Üniversitesi - ŞİLİ
Prof. Dr. Cengiz HAKOV	BULGARİSTAN
Prof. Dr. Çağrı ERHAN	İstanbul Kemerburgaz Üniversitesi - TÜRKİYE
Prof. Dr. Erden KAZHYBEK	KAZAKİSTAN
Prof. Dr. Ewa SIEMIENIEC GOLAS	Jagiellonian University - POLONYA
Prof. Dr. Hacı Murad DONOGO	Dağıstan - RUSYA FEDERASYONU
Prof. Dr. Halil BAL	İstanbul Üniversitesi - TÜRKİYE
Prof. Dr. Hamit PEHLİVANLI	Kırıkkale Üniversitesi - TÜRKİYE
Prof. Dr. Husnija KAMBEROVİC	BOSNA-HERSEK
Prof. Dr. İbrahim Halil El-ALLAF	Musul Üniversitesi - IRAK
Prof. Dr. İsmail COŞKUN	İstanbul Üniversitesi - TÜRKİYE
Prof. Dr. Kemal ÇELİK	Başkent Üniversitesi - TÜRKİYE
Prof. Dr. Mahmut Ali El-DAVUD	Arap Tarihçiler Birliği Üyesi - IRAK
Prof. Dr. Mehmet CANATAR	İstanbul Üniversitesi - TÜRKİYE
Prof. Dr. Mehmet TEMEL	Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi - TÜRKİYE
Prof. Dr. Muhammed ARNAUT	World of Islamic Science and Technology University - ÜRDÜN
Prof. Dr. Mustafa Sıtkı BİLGİN	Yıldırım Beyazıt Üniversitesi - TÜRKİYE
Prof. Dr. Mustafa TURAN	Gazi Üniversitesi - TÜRKİYE
Prof. Dr. Mustafa YILMAZ	Hacettepe Üniversitesi - TÜRKİYE
Prof. Dr. Necati Fahri TAŞ	Erzincan Üniversitesi - TÜRKİYE
Prof. Dr. Neşe ÖZDEN	Ankara Üniversitesi - TÜRKİYE
Prof. Dr. Ömer Osman UMAR	Fırat Üniversitesi - TÜRKİYE
Prof. Dr. Ömer TURAN	Orta Doğu Teknik Üniversitesi - TÜRKİYE
Prof. Dr. Recep ŞKRİYEL	Novi Pazar Devlet Üniversitesi - SIRBİSTAN
Prof. Dr. Selami KILIÇ	Atatürk Üniversitesi - TÜRKİYE
Prof. Dr. Selma YEL	Gazi Üniversitesi - TÜRKİYE
Prof. Dr. Stefano TRINCHESE	Univ. G.D'Annunzio Chieti Pescara - İTALYA
Prof. Dr. Şükrü HANİOĞLU	Princeton Üniversitesi - ABD
Doç. Dr. Uğur ÜNAL	Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü - TÜRKİYE
Doç. Dr. Hasan CİCİOĞLU	Doğu Akdeniz Üniversitesi - KKTC
Doç. Dr. İrade MEMMEDOVA	Azerbaycan Milli İlimler Akademisi - AZERBAYCAN
Bedrettin KORO	Tarih Bilimleri Uzmanı - KOSOVA
Janos HOVARİ	MACARİSTAN

Levent Şahverdi Arşivi

ATATÜRK ARAŞTIRMA MERKEZİ DERGİSİ
JOURNAL OF ATATÜRK RESEARCH CENTER

CİLT/VOLUME: **XXX** KASIM/NOVEMBER: **2014** SAYI/ISSUE: **90**

Sahibi / *Owner*

Atatürk Araştırma Merkezi adına Başkan / *Owner on behalf of Atatürk Research Center*
Prof. Dr. Mehmet Ali BEYHAN

Editörler / *Editors*
Prof. Dr. Selma YEL
(Gazi Üniversitesi)
Prof. Dr. Neşe ÖZDEN
(Ankara Üniversitesi)

Editör Yardımcıları / *Assistants of Editor*
Halit Aytuğ TOKUR
Orhan NEÇARE
Aynur YAVUZ AKENGİN
Mukaddes ARSLAN

Yayın Kurulu / *Editorial Board*
Prof. Dr. Mehmet CANATAR
(İstanbul Üniversitesi)
Prof. Dr. Çağrı ERHAN
(Ankara Üniversitesi)
Prof. Dr. Abdullah İLGAZİ
(Dumlupınar Üniversitesi)
Prof. Dr. Neşe ÖZDEN
(Ankara Üniversitesi)
Prof. Dr. Adnan SOFUOĞLU
(Hacettepe Üniversitesi)
Prof. Dr. Selma YEL
(Gazi Üniversitesi)
Nihat BÜYÜKBAŞ
(Atatürk Araştırma Merkezi Başkan Yrd.)

Yazı İşleri Müdürü / *Journal Administrator*
Hüseyin TOSUN

HABERLEŞME / *INFORMATION*
Atatürk Araştırma Merkezi Başkanlığı
Ziyabey Caddesi Nu: 19 06520 Balgat / ANKARA
Tel: (0 312) 285 65 11 - 285 55 12 • Fax: (0 312) 285 55 27
e-mail: dergi@atam.gov.r. • web: http://www.atam.gov.tr.

Basıldığı Yer: Üç S Basım Limited Şirketi - Tel: 0 312 395 94 45
Basım Tarihi: Mayıs 2016 - Ankara

Levent Şahverdi Arşivi

BU SAYININ HAKEMLERİ / ABRITRALS FOR THIS ISSUE

Prof. Dr. Kemal ÇELİK	Başkent Üniversitesi
Prof. Dr. Oğuz AYTEPE	Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Yılmaz KURT	Ankara Üniversitesi
Doç. Dr. Bahri ATA	Gazi Üniversitesi
Doç. Dr. Hakan UZUN	Ankara Üniversitesi
Doç. Dr. M. Kaan DEMİR	Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Doç. Dr. Uğur ÜNAL	Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü
Yrd. Doç. Dr. Mahmut BOLAT	Ahi Evran Üniversitesi

Levent Şahverdi Arşivi

İÇİNDEKİLER / *CONTENTS*

Ali DİKİCİ — Polis Arşiv Belgelerine Göre Atatürk'e ve Diğer Devlet Adamlarına Yönelik Suikast Girişimleri
Assassination Attempts Against Atatürk and Other Statesmen According to Police Archive Records..... 1

Erdem ÇANAK — Atatürk'ün Adana Ziyaretleri
Atatürk's Visits of Adana..... 49

Sevda MUTLU — Atatürk'ün Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Geçişte Rejim Stratejileri: Atatürk'ün TBMM Açılış Konuşmalarının İçerik Analizi (1920-1938)
The Transition Regime Strategies from the Constitutional Period to The Republic Period: Content Analysis of Atatürk's Gnat Opening Speeches (1920-1938) 61

Aysun EROĞLU
Alpaslan OKUR — Ortaokul (5-8. Sınıf) Türkçe Ders Kitaplarındaki Atatürk Teması Üzerine Bir İnceleme
Atatürk Theme in Turkish Textbooks of Secondary School (5-8. Grade)..... 95

Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi Yayın İlkeleri..... 137
Publication Principles of The Journal of Atatürk Research Center..... 143

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

POLİS ARŞİV BELGELERİNE GÖRE ATATÜRK'E VE DİĞER DEVLET ADAMLARINA YÖNELİK SUİKAST GİRİŞİMLERİ

Ali DİKİCİ*

ÖZET

Millî Mücadele'nin başlangıcından ölümüne kadar Atatürk'e karşı her bir süreçte farklı şekillerde gösterilen muhalefet, zaman zaman kin, nefret ve hesaplaşma duyguları ile onu öldürme girişimlerine kadar varmıştır. Bu bağlamda, Atatürk'e karşı çok sayıda suikast planı yapıldığı bilinmektedir. İç ve dış güç odaklarınca tertip edilen bu suikast teşebbüslerinin arkasında çeşitli aktörler vardır. Ancak bu suikastlardan hiçbirisi başarıya ulaşamamış, çoğu teşebbüs daha planlama aşamasında iken polis tarafından açığa çıkarılmıştır. Bu teşebbüslerden 1926 yılında eski İttihatçıların düzenlediği öne sürülen İzmir suikastı ve 1935 yılında Çerkez Ethem'in tertiplediği öldürme denemeleri, özellikle dönemin basınında geniş yankı bulmuştur. Bu çalışmada, Millî Mücadele surecinden başlayarak İkinci Dünya Savaşı yıllarına kadar Mustafa Kemal'e ve diğer devlet büyüklerine yönelik suikast planları, polis arşivlerinde yer alan belgeler ışığında bir kere daha değerlendirilmiştir. Ayrıca suikastlarla ilgili bu dönemde yayınlanan gazetelerde yer alan haberlere de değinilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Polis Arşivleri, Mustafa Kemal, İsmet İnönü, Çerkez Ethem, Suikast Girişimi.

* E. 1. Sınıf Emniyet Müdürü, Ankara, alidikici40@yahoo.com.tr

Levent Şahverdi Arşivi

ASSASSINATION ATTEMPTS AGAINST ATATÜRK AND OTHER STATESMEN ACCORDING TO POLICE ARCHIVE RECORDS

ABSTRACT

The opposition movements against Atatürk, almost every single period from the beginning of National Struggle until his death, even resulted in the attempts to kill him with a motivation of rage, hate and revenge. Hence, it is known that a large number of assassination plans were made against Atatürk. It is possible to see some domestic and foreign actors behind the scene related to those attempts. However none of those attempts managed to reach to their goals since police were aware of them in most of the cases. Two attempts are of significance among the others, namely in 1926 in İzmir and in 1935 by Çerkez Ethem and thus they were mentioned in mass media repeatedly. In this study, the assassination attempts against Mustafa Kemal, İsmet İnönü and other Turkish leaders starting from the National Struggle till Second World War are examined by employing police records in the archive. Information about the incidents has also been provided by use of the newspapers of the dates.

Key Words: Police Archives, Mustafa Kemal, İsmet İnönü, Çerkez Ethem, Assassination Attempts.

Levent Şahverdi Arşivi

GİRİŞ

Millî Mücadele yıllarından -hatta daha I. Dünya Savaşı yıllarından- başlamak üzere ölümüne kadar Mustafa Kemal Atatürk'e karşı, birçok suikast girişimi olmuştur.[1] Özellikle Cumhuriyet döneminde, Mustafa Kemal'in şahsına yönelik devam eden bu suikast girişimlerinin yanısıra, başta İsmet İnönü olmak üzere Millî Mücadele'nin diğer liderlerine yönelik suikast girişimleri de olmuştur. Ali Galip olayı Millî Mücadele sırasında Mustafa Kemal'e karşı düzenlenen suikast teşebbüslerinden birisidir. Bunun yanısıra Millî Mücadele sırasında İngilizlerin Ankara'ya gönderdikleri ajanları vasıtasıyla Mustafa Kemal Paşa'ya yönelik suikast teşebbüslerini gerçekleştirmeye çalıştıkları görülmektedir. Cumhuriyetin ilanından sonra da Mustafa Kemal ve arkadaşlarına yönelik suikast tertipleri hiç ara vermeden devam etmiştir. Bu dönem ortaya çıkarılan ve yarattığı akisler ve sonuçları itibarıyla basın ve yayın organlarında geniş olarak yer bulan İzmir Suikastı, bunların içerisinden en çok bilinen teşebbüs olmuştur. Ancak Mustafa Kemal'e karşı akim kalan diğer birçok suikast girişimi çoğu zaman basına yansımadığından duyulmamış veya sadece birer istihbarat bilgisi olarak arşivlerde yerini almıştır. Değişik kaynaklarda detaylı olarak izah edilen bu suikast girişimlerinin çeşitli nedenleri olmuştur. Ancak bu teşebbüslerden, ister şahsî menfaat ve girişim sonucu ortaya çıkanlar, isterse siyasî ve organize olarak tertip edilmiş bulunanlar olsun, hiç biri başarılı olamamıştır.

Cumhuriyet döneminde girişilen suikast teşebbüslerinde, Millî Mücadeledeki teşebbüslerden farklı aktörlerin sahneye çıktığı görülmektedir. Bu kez yurtdışına kaçan firarîler ile Yüzellilikler olarak adlandırılan rejim muhalifleri, Ermeni Taşnak örgütü mensupları ve Hoybun Cemiyeti mensupları düzenlenen suikast teşebbüslerinde aktif rol almaya başlamışlardır. Yüzellilikler arasında ise özellikle Çerkez Ethem'in çevresinde örgütlenmiş Çerkez kökenli birçok insanın bu suikast girişimlerinden ısrarla vazgeçmedikleri ve ellerine geçen her fırsatı değerlendirdikleri görülmektedir. "Her üç teşekküle mensup olanlar da müşterek hareket için büyük bir temayül olduğu, hatta Hoybun Cemiyeti ile Taşnak komitesi ileri

1 Kandemir, İzmir suikastından ayrı olarak Atatürk'e karşı on bir suikast plânının yapıldığını söylemektedir. Bkz. Feridun Kandemir, **Atatürk'e İzmir Suikastından Ayrı 11 Suikast**, Ekicigil Basımevi, İstanbul, 1955. Bazı kaynaklarda, Atatürk'ün İzmir Suikast girişimi dışında hayatı boyunca 40'ın üzerinde suikasta uğradığı belirtilmektedir. Bkz. Ali Kuzu, **Atatürk'e Yapılan 41 Suikast**, Bilge Karınca Yayınları, İstanbul, 2008.

Levent Şahverdi Arşivi

gelenleri arasında bu maksatla bir de toplantı yapıldığı"[2] bilinmektedir. Emperyalist devletler bu unsurları bazen ayrı ayrı, bazen birlikte kullanıyor, bazen de bu unsurlar birbirlerini istismar ediyorlardı. Bu devletler bazen de doğrudan kendi istihbarat servisleri marifetiyle suikast planlarının içerisinde yer alabiliyorlardı. Bu unsurlar başta örgütlendikleri ülkeler olmak üzere seslerini duyurabildikleri tüm ülkelerde, önce yaptıkları yayınlarla bütün dünyaya mazlum oldukları mesajını vermeye çalışıyorlar, böylece girişecekleri suikastlarda kendilerini haklı gösterecek zemini oluşturmaya çalışıyorlardı. Bu üç oluşum da, hedeflerine varmak için en büyük engel olarak gördükleri Mustafa Kemal'in ortadan kaldırılmasıyla amaçlarına daha rahat ulaşabileceklerini düşünüyorlardı.

Bu suikast girişimleri ile ilgili yapılan akademik çalışmalarda genellikle basın organlarında yer alan haberler çerçevesinde olayların ele alındığı görülmektedir. Bu makale ise, bu suikast girişimlerinden bazılarını birincil kaynak olarak gördüğümüz polis arşivlerinde yer alan belgeler ışığında tekrar irdelemek üzere kaleme alınmıştır. Bu çerçevede polis arşivlerinde yaptığım çalışmalar sırasında bizzat ulaştığım belgelerin yanı sıra, yine polis arşivlerinden yararlanarak hazırlanan Şaduman Halıcı'nın[3] yüksek lisans tezi ile Sertaç Solgun'un[4] doktora tezlerinde yer alan konu ile arşiv belgelerini de bu çalışmamda kullandım. Aynı şekilde Oğuz Aytepe'nin polis arşivlerinde yaptığı uzun bir çalışma neticesinde kaleme aldığı bir makale de yararlandığım diğer önemli arşiv kaynaklarından birisi oldu.[5] Ayrıca İzmir Suikastı davasında gıyaben idama mahkûm olan Kara Kemal ile Abdülkadir Bey'in yakalanması ile ilgili, polis dergisinde yer alan polis raporu çerçevesinde[6] -ki bu rapor da birincil kaynak hükmündedir- tekrar ele alınmıştır. Bu rapor resmi polis tutanakları çerçevesinde ve olayın hemen akabinde yayınlanan bir yazı olması yönüyle önemlidir. Ancak makaleyi sadece polis arşiv kaynakla-

2 Hasan Rıza Soyak, **Atatürk'ten Hatıralar**, Cilt I, Yapı ve Kredi Bankası Yayınları, İstanbul 1973, s. 386.

3 Şaduman Halıcı, **Yüzellilikler**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir, 1998.

4 Sertaç Solgun, **Menemen Olayı Sonrasından İkinci Dünya Savaşına Türkiye'nin İç Güvenliği (1931–1939)**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, İstanbul 2010.

5 Oğuz Aytepe, "Çerkez Ethem ve Kardeşlerinin Yurt Dışında Kurdukları Cemiyet: Türkiye Kurtuluş Fırkası Komitesi (Cenup Vilayetleri Komitesi)", **Toplumsal Tarih**, Cilt:9, Sayı: 54, Haziran 1998, s. 46-49.

6 "İstanbul Zabıtasının Şayan-ı Takdir Muvaffakiyat-ı Mühimmesi Tafsilatı" **Polis Mecmuası**, Yıl 13, Sayı 201, 1 Eylül 1926, s. 152-159.

Levent Şahverdi Arşivi

rı ile örgülemek yeterli olmayacağı ve konu bütünlüğü sağlanamayacağı için bu arşiv belgeleri ile yetinilmemiş, gereken yerlerde konuyla ilgili dönemin gazete haberlerine ve diğer kaynaklara da yer verilmiştir.

1. Millî Mücadele Döneminde ve Cumhuriyetin İlk Yıllarında Suikast Girişimleri

Mustafa Kemal'e yönelik Millî Mücadele döneminde başlayan suikast girişimleri, Cumhuriyet döneminde ivmelenerek devam etmiştir.[7] İngiliz istihbaratı Anadolu'da gittikçe güçlenen Millî Mücadele'nin önünü kesebilmek için çeşitli yollar denemiş ve etkili bir silah olarak gördükleri suikastlarla başta Mustafa Kemal olmak üzere Millî Mücadele'nin önde gelen liderlerini yok etmeye çalışmışlardır. İngilizlerin Mustafa Kemal'e karşı düzenledikleri Mustafa Sagir olayı,[8] kamuoyunda kısmen bilinen bir teşebbüs iken, Mustafa Kemal'in Ankara'ya henüz yeni ayak bastığı günlerde Pontusçular tarafından tertip edilen, ancak gerçekleştirilemeden önlenen suikast teşebbüsü[9] fazlaca bilinmemektedir.

Millî Mücadele sonrası resmî kayıtlarda yer alan ilk suikast tertibi ise Ali Osman Reis'in başını çektiği bir şebekenin 1923 yılında giriştiği teşebbüstür. Kandemir tarafından "Ali Osman Reis Hadisesi" olarak takdim edilen bu hadiseye Ali Osman, İlyas Sami, İbrahim, Dayı Mesut ve Komünist Mehmed Efendi adlı şahısların adları karışmıştır. Bu şahıslar Mustafa Kemal'e suikast düzenleyecekle-

---

7 Mustafa Kemal'e yönelik suikast girişimlerinin sadece bu dönemlerde değil daha I. Dünya Savaşı yıllarında bile mevcut olduğu görülmektedir. "Bir gece Mustafa Kemal ile Dr. Rasim Ferit Talay, 76 numaradaki bilinen eve gitmek üzere Akaretler yokuşunu inerken, yolun daraldığı Valideçeşmesi'nden az aşağıda onun Vişnezade Camiine giden köşesinde Mustafa Kemal yavaşça 'Doktor tabancan var mı?' diye sorar. O yok deyince: 'Benim sol ceketimin cebimde bir tane var, al ve tetiğini aç, arkadan bir adam geliyor, bir suikast yapacak' der. Doktor tabancayı alınca Mustafa Kemal sağ cebindeki tabancayı çekip döner ve arkadan gelene: 'Dur' der. Adam, iri yarı bir kanun çavuşudur (İdris Çavuş). Şaşırıp eline aldığı parabellum tabancasını yere düşürür. Doktor eğilip tabancayı alır ve çavuşu öne katarak eve gelirler. Mustafa Kemal kendi adamına çavuşu içeri alıp misafir etmesini, ancak önce üzerini yoklamasını söyler. O sorguya çekilince Mustafa Kemal'i öldürmekle görevlendirildiğini anlatır. Mustafa Kemal bunu mesele yapmaz. Bir süre sonra Suriye'de yeniden VII inci Ordu komutanı olunca kendine öz bir davranışla İdris Çavuşu karargâhına alır. O, Eylül 1918 ricatında şehit olacaktır." Hikmet Bayur, **Atatürk, Hayatı ve Eserleri I, Samsun'a Çıkışına Kadar**, Ankara 1963, s. 153-154.

8 Mustafa Sagir'in Mustafa Kemal Paşa'ya karşı organize etmeye çalıştığı suikast ile ilgili geniş bilgi için bkz: Sabahattin Özel, **Casustur Casus**, Derlem Yayınları, İstanbul, 2009.

9 Kandemir, **a.g.e.**, s. 3-23.

Levent Şahverdi Arşivi

ri iddiasıyla tevkif edilmişlerse de muhakeme neticesi suçsuz oldukları anlaşıldığından serbest bırakılmışlardır.[10] Bu suikastların bir diğeri ise Lazistan mebusu Ziya Hurşit'in İzmir Suikastından daha önce Ankara ve Bursa'da gerçekleştirmeye çalıştığı suikast girişimleridir. Ziya Hurşit nihayet -gelecek bölümde bahsedeceğimiz- üçüncü teşebbüs olan İzmir suikast girişiminde yakalanmış ve idam edilmiştir.

Bu dönemde suikastçıların hedefinde sadece Mustafa Kemal yoktur. Lozan görüşmeleri devam ederken hem Ermeni komitecilerin, hem de Çerkez Ethem'in adamlarının suikast yapabileceğine dair, Mustafa Kemal Paşa'nın ve Rauf Bey'in İsmet Paşa'yı uyaran telgrafları vardır. Türk heyetini korumak için Türkiye'den on asker götürüldüğü gibi, suikast uyarıları üzerine İsviçre hükümeti de İsmet Paşa'ya iki koruma polisi tahsis etmiştir.[11] Rıza Nur anılarında Lozan'da bulunan Türk heyetine yönelik bu suikast iddiasından bahsetmektedir. "Konferansın ilk içtimaından az bir müddet sonra idi, Ermeniler'in İsmet'i, beni vuracakları şayi olmuş idi. İsviçre'de polis Fransa ve Belçika polislerinden malûmat alıyor. Bunları bize de söylüyordu. Bunlara göre Ermeniler birini öldürmek için Lozan'a Ermeni yolluyorlar. İsviçre polisi bu hususta pek dikkat ve gayret gösteriyordu. Ermeniler'in bir mühim komitesi Brüksel'de, biri Paris'te, biri Cenevre'de imiş. Brüksel'den Harbiye Nazırı merhum Nazım Paşa'nın oğlu gelmişti. O da bu hususta malûmat getirdi. Bu malûmat arasında şu da var: Ermeniler "*Rıza Nûr da başımıza nerden çıktı, bu Talât'ı da geçti.*" diyorlarmış. İsviçre polisi bizimle meşgul. Lozan polis müdürü ekseri bizim otele geliyor. Oraya sivil polisler koymuş geleni gideni tetkik ediyor. İki sivil polis de bize verdi. Bunlar İsmet Paşa sokağa çıkarken arkasından gidiyorlar."[12]

1924 yılında Yunanistan'daki Ermeni komitacıları tarafından Mustafa Kemal Paşa'ya karşı gerçekleştirilmek istenen bir başka suikast teşebbüsü meydana çıkarıldı. Daha çok "Manok Manukyan Çetesi" diye bilinen ve üç kişiden meydana gelen bu çete, Mustafa Kemal Paşa'yı öldürmek maksadıyla Anadolu'ya geçmiştir. Ermeni komitacıları dikkat çekmemek için çeteyi ikiye bölerek Manok Manukyan ismindeki komitacıyı Selanik yoluyla Trakya'dan, diğer iki komitacıyı da Suriye üzerinden İskenderun'a oradan da Adana'ya gönderip, Ankara'da buluşturmak suretiyle eylemi gerçekleştirmeyi planlamışlardı. Ancak Selanik üzerin-

10 Kandemir, **a.g.e.**, s. 3–23, 17, 25-26, 101.

11 Bilal Şimşir, **Lozan Telgrafları**, Cilt I, TTK Yayınları, Ankara, 1990, s. 119, 378.

12 Rıza Nur, **Hayat ve Hatıratım**, III. Cilt, Altındağ Yayınevi, İstanbul 1967, s. 1066-1067.

Levent Şahverdi Arşivi

den İstanbul'a gelen Manokyan, 20 Nisan 1925'te Eskişehir'de polis tarafından yakalanmıştır. İstanbul'a getirilen ve buradaki sorgusu tamamlanan Manukyan, İstanbul Polis Müdüriyeti Cinayet Kısım Komiseri Cavid Bey'in gözetiminde Ankara'ya gönderilmiştir. (25 Ekim 1924).[13] Manok Manukyan'ın Ankara'da sürdürülen soruşturmalarda verdiği ifadeler doğrultusunda, Merkez Memuru (Emniyet Amiri) Mustafa Bey'in başkanlığındaki polis ekibi Eskişehir'de dört kişiyi daha tutuklayarak Ankara'ya getirmiştir.[14] Yine suikast girişiminde gözlemcilik ve keşif faaliyetlerini yürüttüğünü itiraf eden Manok'un ifadelerine göre; Edirne'de bir kişi tutuklanırken, Adana'da da araştırmalara başlanmıştır. Bu arada komitenin üyelerinden beşi kaçmışlardır.[15] Emniyet-i Umumiye Müdüriyetindeki soruşturması tamamlanan Manok Manukyan, Ankara İstiklâl Mahkemesi'ne sevk edilmiştir. Yapılan sorgusunda her şeyi itiraf eden Manukyan, Mahkeme tarafından 5 Mayıs 1925 tarihindeki idam cezasına çarptırılmıştır. Manok Manukyan, 6 Mayıs 1925 günü Ankara'da Karaoğlan Çarşısı'nda Merkez Kıraathanesi önünde kurulan idam sehpasında, İstiklâl Mahkemesi üyelerinden Kılıç Ali, Ankara Polis Müdürü Dilaver Bey ve diğer yetkililerle halkın huzurunda hükmün okunmasından sonra idam edildi.[16]

Aynı günlerde İstanbul Valiliği, 26 Ağustos 1341 (1925) tarihli bir yazı ile bir başka suikast tertibinin bilgisini veriyordu. Bu yazıda, İstanbul doğumlu olan; Bulgaristan, Macaristan, Almanya ve Fransa'da irtibatları bulunan ve Birinci Dünya Savaşı sırasında Türkiye'den ayrılarak Berlin'de Ermenilerle yakın ilişkiye giren Kadri Bilal'in, Reisicumhur Gazi Mustafa Kemal Paşa'ya suikastta bulunacağı bildiriliyordu.[17] Birkaç ay sonra Türkiye'nin Köstence Konsolosluğundan verilen başka bir bilgide de, Mustafa oğlu Abdülaziz isimli bir şahsın Reisicumhur'a suikast yapmak üzere gönderildiği belirtiliyordu.[18]

1926 yılına girildiğinde Mustafa Kemal'e yönelik suikast girişimlerinin devam ettiği görülmektedir. Türkiye'nin Berlin Büyükelçiliğinin 2 Şubat 1926

13 Şaban Ortak, "Reis-i Cumhur Gazi Mustafa Kemal Paşa'ya Ermeniler Tarafından Düzenlenen Bir Suikast Girişimi (1924)", **Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt VIII, Sayı 3, 2006, s. 76.

14 "Suikasd Tahkikatı: Manok Ankara'da İtirafta Bulunuyor", **Son Telgraf**, No: 133, (27 Teşrinievvel 1340/27 Ekim 1924).

15 "Mevkuf Manok'un Suikastçılara Keşşafçılığı", **Son Telgraf**, No: 137 (1 Teşrinisani 1340/1 Kasım 1924); "Ermeni Suikasdi", **Son Telgraf**, 14 Teşrinisani 1340, (14 Kasım 1924).

16 "Manok Asıldı", **Cumhuriyet**, 7 Mayıs 1341/1925.

17 **E.G.M. Arşivi**, Dn:12241-2, Bn: 3/G 13, 26 Ağustos 1341 (1925) içinde Solgun, **a.g.t.**, s. 152.

18 **E.G.M. Arşivi**, Dn:12241-2, Bn: 3/A 3, 24 Aralık 1341 (1925) içinde Solgun, **a.g.t.**, s. 153.

Levent Şahverdi Arşivi

tarihli yazısında Talat Paşa ve arkadaşlarına karşı suikastlar tertip eden Ermeni komitesinin Silistre'de bulunduğu ve bunların Mustafa Kemal'e suikast hazırlığı içerisinde olduğu, bu ihbarın grup içerisinde bulunan firarî Vehip tarafından yapıldığı belirtilerek, ihbarın dikkate alınması gerektiği vurgulanıyordu.[19]

Ancak bu suikast girişimlerinden öte, yine 1926 yılında açığa çıkarılan İzmir Suikastı, Mustafa Kemal'e karşı düzenlenen suikastlar içerisinde en meşhur olanıdır.

2. İzmir Suikastı

Gerçekleştirilen inkılâpları benimsemeyen ve karşı çıkanlar çeşitli muhalif gruplar içerisinde bir araya geliyorlardı. Birçok eski İttihatçının kuruluşunda yer aldığı Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın irtica ile ilgili görülerek kapatılması, eski İttihatçıların meşru yollarla iktidarı ele geçirme heveslerini yarım bırakıyordu.[20] Böylece siyaset yapma imkânı kalmayan eski İttihatçılar, bu seferde komitacı gelenekleri ile iktidarı ele geçirebilmek için gizli çalışmalara yöneliyorlardı. Bütün girişim ve gayretlere rağmen iktidar olma şansını elde edemeyen muhalefet, son çare olarak Mustafa Kemal'e karşı suikast düzenlemek suretiyle iktidarı elde etmek istemiştir.[21] Başta Kara Kemal ve Şükrü Bey gibi eski İttihatçılar olmak üzere, kendilerine ait olduğuna inandıkları iktidarı ele geçirmek için karşılarında en büyük engel olarak gördükleri Mustafa Kemal Paşa'yı ortadan kaldırmaya karar verdiler.

Bu ekip günlerce suikastı yapabilecek, Yakup Cemil gibi bir fedai aradı. Eski Ankara Valisi Abdülkadir Bey, bu durumdan haberdar oldu ve bu iş için çok uygun birisi olarak gördüğü eski Lazistan (Rize) milletvekili Ziya Hurşit Bey'i, Kara Kemal ve Şükrü Bey'le tanıştırdı.[22] Ziya Hurşit de suikasta katılacak diğer fedaileri buldu. Bu ekip ilk önce Ankara'da ve Bursa'da yapmayı planladıkları suikast girişimleri gerçekleşmeyince, bu sefer suikast yeri olarak İzmir'i seçtiler. Buradan bir tekne yardımıyla kolaylıkla kaçılabilirdi. Ziya Hurşit ve arkadaşları, 11 Haziran 1926 tarihinde Sarı Efe Edip Bey'le buluşmak üzere İzmir'e hareket ettiler ve burada Kemeraltı Çarşısı'nda düzenlenecek suikast için pusuya yattı-

19 **E.G.M. Arşivi**, Dn:12241-2, Bn: 3/A 5-6, 2 Şubat 1926 içinde Solgun, **a.g.t.**, s. 153.

20 Cemalettin Taşkıran, **Milli Mücadele'de Kâzım Karabekir Paşa**, Ankara 2008, s. 133.

21 Cemal Avcı, "İzmir Suikastı", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Cilt X, Sayı 28, Ankara Mart 1994, s. 90.

22 Samih Nafiz Tansu, **İttihat ve Terakki İçinde Dönenler**, Anlatan: Galip Vardar, İnkılâp Yay., İstanbul 1960, s. 396.

Levent Şahverdi Arşivi

lar. Mustafa Kemal Paşa'nın Balıkesir'den İzmir'e gelişini beklemeye başladılar. Ancak 14 Haziran 1926 tarihinde suikast ekibi içinde yer alan motorcu Giritli Şevki'nin İzmir valisi Kâzım Bey'e yaptığı ihbar ile suikast planı deşifre oldu ve suikastın planlayıcıları ile tetikçileri birer birer yakalandı.[23] 16 Haziran 1926 tarihli İzmir Valiliği'nin yazısında, 17 Haziran'da İzmir'e gidecek olan Reisicumhur Mustafa Kemal Paşa'ya bir suikast planlandığı ve bunun Giritli Şevki tarafından haber verildiği, ele geçirilen Laz İsmail ve diğer sanıkların da itirafta bulundukları bilgisi verilerek, İzmir Suikastının ortaya çıkarıldığı bildiriliyordu.[24] Kamuoyunun büyük tepkisini çeken suikast girişimi, basında geniş yer buldu ve günlerce tartışıldı.[25]

Suikastın mahkemesi iki safhada oldu. İzmir İstiklâl Mahkemesinde görülen birinci safhada suikasta direkt olarak karışanlar, Ankara İstiklâl Mahkemesinde görülen ikinci safhada ise İttihatçı komplosuna karışanlar yargılandı. İstiklâl Mahkemesi bütün Terakkiperver Cumhuriyet Partili milletvekillerini ve muhalefetteki bütün etkili İttihatçıları tutuklama kararı verdi. Bunların arasında Kazım Karabekir ve Ali Fuat Paşalar gibi Millî Mücadele'nin ünlü kahramanları da vardı.

İzmir Suikastı sanıklarının yargılanması için İzmir'e giden Ankara İstiklâl Mahkemesi, Kılıç Ali başkanlığında, bu dava ile ilgili olarak çoğu İttihatçı olan ve Millî Mücadele'de önemli yer tutan isimleri yargıladı. 27 Haziran günü başlayan mahkeme, 12 Temmuz 1926'da son buldu ve 13 Temmuz 1926'da karar okundu. Bu yargılama sonucunda suikastın planlayıcıları muhtelif cezalara çarptırıldı. Suçları sabit görülenler hakkında birçok idam ve hapis kararı verildi. Polis arşivinde, İzmir Suikastı sonrasında İstiklâl Mahkemesinin 19 idam kararı, hapis ve kalebentlik cezaları verdiği bilgisi yer almaktadır.[26]

---

23 Şevket Süreyya Aydemir, **Tek Adam**, Cilt 3, Remzi Kitabevi, İstanbul 1995, s. 269.

24 **E.G.M. Arşivi**, Dn:12241-2, Bn: 3/A 5, 16 Haziran 1926.

25 İzmir Suikastının basındaki yansımaları için bkz: Nebizade Hamdi, "Mel'un Kast", **Yeni Ses Gazetesi**, 19 Haziran 1926; "Hain Teşebbüs Karşısında Milletin Sesi", **Hâkimiyeti Milliye**, 20 Haziran 1926; Ruşen Eşref (Ünaydın), "Sana Nasıl Kıyacaklardı", **Hâkimiyeti Milliye**, 21 Haziran 1926; Ağaoğlu Ahmet, "Bir Suikast", **Hâkimiyeti Milliye**, 21 Haziran 1926; "Suikastı hazırlayanlar. Kimler Tevkif Oldu", **Hâkimiyeti Milliye**, 26 Haziran 1926; "Çiçerin "Türk Milletinin İstiklâline Darbe Vurmak İçin Sarf Edilen Gayretler Muvafakatsizliğe Mahkûmdur' Diyor", **Hâkimiyeti Milliye**, 26 Haziran 1926; "Mösyö Kalinin'den Reisi Cumhur Hazretlerine, Mösyö Kalinin Gazi Paşa Hazretlerine Gönderdiği Bir Telgrafta Geçirilen Tehlikeden Dolayı Tebrikatta Bulunmaktadır", **Hâkimiyeti Milliye**, 26 Haziran 1926; Falih Rıfkı (Atay), "İddianame", **Hâkimiyeti Milliye**, 27 Haziran 1926; Nebizade Hamdi, "İnkılâbın Adaleti", **Yenises Gazetesi**, 30 Haziran 1926.

26 **E.G.M. Arşivi**, Dn:12241-2, Bn: 3/A 7-8.

Levent Şahverdi Arşivi

Suikastın birinci dereceden sanıkları olan Abdülkadir Bey ve Kara Kemal ele geçirilemediği için mahkeme önüne çıkarılamadılar, ancak haklarında gıyaben idam kararı verildi. Suikast fikrinin oluşmasında en etkili isimlerden ve mahkemede kendinden en çok söz edilenlerden biri olan eski İaşe Nazırı Küçük Efendi Kara Kemal, büyük bir komitacı ve tek başına bir hükümeti devirebilecek zekâ ve kabiliyete sahip birisiydi.[27] Ziya Hurşit'i bulup suikasta ikna eden ve suikast teşebbüsünde rol alan diğer önemli isim olan Abdülkadir Bey ise hükümete kırgın eski bir İttihatçı liderdi. Mahkemenin idam kararından sonra İstanbul polisi Abdülkadir ile Kara Kemal'in yakalanmaları için çok yoğun bir çabaya girişti.

2.a. Polis Raporlarına Göre Kara Kemal'in Takibi ve Yakalanması

1 Eylül 1926 tarihli Polis Mecmuası'nda Kara Kemal'in takibi ve yakalanması ile ilgi hazırlanan polis raporu yayınlanmıştır. Bu raporda yer aldığı şekliyle Kara Kemal'in yakalanması ile ilgili gelişmeler özetle şöyle cereyan etmiştir:[28] Polis, Kara Kemal'in İstanbul'da menfaat ilişkisi içerisinde bulunduğu birçok insandan yardım görerek yurtdışına kaçma ihtimalini gözönüne alarak tahkikata başladı. İstiklâl Mahkemesi'nce Kemal'in en fazla itimat ettiği adamlarının tevkiflerine ve ikinci derecedeki adamlarının da gözaltına alınmasına karar verildi. Alınan bu tedbirler neticesinde Kara Kemal'in yurtdışına firar durumu sekteye uğramış ve en fazla itimat ettiği iâşecilerden Küçükpazar Maliye Tahakkuk Müdürü Enver ve Millî Kantariye Şirketi Araziye Memuru Niyazi'ye sığınmaya mecbur bırakılmıştır.

Polisin sıkı takibatının yanısıra firarîleri yakalatana para mükâfatı verileceği ilan edildi. Bunun üzerine İstanbul ithalat gümrüğünde Ambar Memuru olarak çalışan Mazhar Efendi, polise gelerek bazı ihbarlarda bulundu. Mazhar Efendi, akrabasından ve Kara Kemal'in pek emin ve fedakâr adamlarından Niyazi ile yaptığı bir konuşmada, Kara Kemal'in yurtdışına kaçırılması konusunu görüştüklerini anlattı. Buna göre Mazhar Efendi'nin Ambar Memuru olmasından yararlanarak Kara Kemal'i bir sandık içerisinde veyahut gümrük memuru kıyafetine sokarak, yabancı bir vapurla kaçıracaklardı. Bunun üzerine polis Niyazi'yi yakalayarak

27 Avcı, a.g.m., s. 95.

28 "İstanbul Zabıtasının Şayan-ı Takdir Muvaffakiyat-ı Mühimmesi Tafsilatı", **Polis Mecmuası**, Yıl 13, Sayı 201, 1 Eylül 1926, s. 151-154'de yer alan polis raporundan sadeleştirilerek özetlenmiştir.

Levent Şahverdi Arşivi

sorguya aldı. Ancak Niyazi, Kara Kemal'in saklandığı yeri bilmediğini söyleyerek Kara Kemal ile münasebetlerini inkâr etti. Bunun üzerine polis, Niyazi'nin torunu olan Selanik Bankası memurlarından Mahmut Celalettin Bey'i gözaltına alarak, Niyazi'ye derhâl doğru söylediği takdirde torununun serbest bırakılacağını vaat etti. Bu vaat ile beraber aynı zamanda söylenen telkinler ve baskılar netice verdi ve 26 Temmuz 1926 Pazartesi günü gözyaşları ve afv ü merhamet temennileri arasında bildiklerini itiraf etmeye başladı. Niyazi önce Kemal'in saklandığı yeri bilen Balıkpazarı'nda memur olduğunu tahmin ettiği Enver veya Münir adında birisinin eşkâlini verdi.

Bu itiraflar üzerine 27 Temmuz 1926 günü eşkâle uyan Enver isimli şahıs derhâl yakalandı ve polisin üç saat aralıksız sürdürdüğü sert telkinler neticesinde Kemal'in saklandığı adresi verdi. Bunun üzerine tüm memurlar ile bahsi geçen yere giden polis, eldeki mevcut anahtarla eve girdi, ancak firarîyi bulamadı. Baskın esnasında pek fazla yılgın ve ürkek bir tavır sergileyen ve hakiki bir suçlu vaziyetini gösteren Enver'in kız kardeşi Vasfiye Hanım polis tarafından sıkıştırıldı. Vasfiye Hanım önce hayrete şayan bir soğukkanlılıkla kırk beş dakika firarinin saklandığı yerden çıkarak bahçe duvarından kaçtığını beyan etti. Ancak polis, zikredilen odada 27 Temmuz 1926 tarihli bir Milliyet gazetesiyle sigara tablası içinde bir sigaranın henüz yanmakta olduğu ve bir çift siyah fotin ile bir siyah ceketin dahi bulunduğunu farkederek, firarînin henüz orada olduğuna kanaat getirdi. Böylece, polis, hane ve ekleriyle civar bahçelerde de sıkı bir arama başlattı. Tam bu esnada derinden bir silah sesi işitildi ve aynı anda bahçe duvarına bitişik üç kümesten birisinin oynadığı görüldü. Bu kümesin arkasındaki duvarın içine doğru oyulmuş bir yerin var olduğu farkedildi. Polis hemen oraya koştuğunda firarînin elindeki mevcut revolverini sağ şakağına ateş etmek suretiyle intihar ettiğini, yaralı ve ifade vermeye muktedir olmadığını gördü. Yaralı hemen mevcut otomobillerden birine nakledildiği esnada hayatını kaybetti.

İstanbul Emniyet Müdürü Ekrem Bey'in bizzat takip ettiği bu operasyonda görev alan 23 emniyet görevlisi bu başarılarından dolayı "muhtelif miktarda mükâfatı nakdiye ile taltîf edildiler" ve bu görevlilerin fotoğrafları dergide yayınlandı.[29] Kara Kemal'in yakalanmasından sonra polis ehemmiyetle diğer firarî Abdülkadir'i aramaya başladı.

29 "İstanbul Zabıtasının Şayan-ı Takdir Muvaffakiyat-ı Mühimmesi Tafsilatı", a.g.m., s. 155-157.

Levent Şahverdi Arşivi

2.b. Polis Raporlarına Göre Abdülkadir'in Takibi ve Yakalanması

1 Eylül 1926 tarihli Polis Mecmuası'nda Abdülkadir'in takibi ve yakalanması ile ilgi hazırlanan polis raporu yayınlanmıştır. Bu raporda yer aldığı şekliyle Abdülkadir'in yakalanması ile ilgili gelişmeler özetle şöyle cereyan etmiştir:[30] Abdülkadir'in takip ve yakalanması görevi İstanbul Emniyet Müdürü Ekrem Bey'in nezareti altında Kara Kemal'in yakalanmasında başarıları görülen Başmemur Hulusi ve Sait, Merkez Memuru Ziya ve müdüriyet refâkatine memur Rasim Bey'den oluşan ekibe verildi. Bu ekip, Abdülkadir'in akraba ve dostlarını usulünce çağırarak bilgilerine müracaat ettiyse de hiçbirisinden müspet ve takibe layık bir iz elde edilemedi. Polis başka yollardan firarînin izini takibe başladı. Abdülkadir'in daha evvelce bağırsakçılık ticaretiyle meşgul olduğu bilindiğinden polis daha önce Abdülkadir'in ticaret yaptığı adamlarla irtibata geçti. Bunlardan birisi Abdülkadir'in uzunca boylu, esmer, uzun bıyıklı Derviş namında birisiyle temasta bulunduğunu söyledi. Polis bu meçhul şahsı bulmak ve takip etmek için ehemmiyetli mesai sarf etti. Araştırma memurlarından Sabri ve Fevzi Efendiler, aradıkları adamın bundan önce Beşiktaş'ta otururken halen Bakırköyü'ne iki saat mesafede Mahmudiye Köyü'ne bağlı Pandaniçe Çiftliği'nde yaşadığını öğrendiler. Bu şahıs Birinci Dünya Savaşı sırasında İran harekâtında Halil Paşa'nın özel kâtipliğinde görev yapmış, eski sarayda mutfak amirliğinde müdür muavinliği yapmış ve Enver Paşa'nın zevcesi eski Sultan Naciye'nin daire müdüriyetinde bulunmuş bir şahıstı. 15 Ağustos günü mevzubahs çiftliğe, oluşturulan polis ekibinde yer alan Sait, Ziya ve Rasim Beylerle İstanbul Jandarma Bölük Kumandanı Yüzbaşı Abdülkadir Bey birlikte gidip gerekli araştırmayı yaptılar, ancak Abdülkadir bulunamadı. Fakat polis, Abdülkadir'in çiftlikte saklandığına kesin kanaat getirerek çiftlik sahibi Derviş Bey'i tevkif etti ve çiftlik, jandarma erleri vasıtasıyla abluka altına alınarak dışarısıyla irtibatı yasaklandı. Sabaha karşı çiftlikten satılmak üzere Bakırköy'e beygirlerle süt götüren çiftlik hizmetlilerinden Yusuf'un yanına bir jandarma verildi. Çiftliğe dönüşte Derviş Bey'in baldızının evinin önünden geçerken, adı geçen Yusuf, yanında bulunan jandarmaya beygirin yularını teslim ederek abdest bozmak bahanesiyle zikredilen haneye girip Derviş'in baldızına, çiftliğin araştırıldığını ve Derviş'in tevkif edildiğini, misafirin başının çaresine bakması lâzım geldiğini söylemiştir. Bunu haber alan ve Derviş'in baldızının Bakırköy'de kiraladığı bu evde saklanmakta olan Abdülkadir, Derviş'in

30 "İstanbul Zabıtasının Şayan-ı Takdir Muvaffakiyat-ı Mühimmesi Tafsilatı", a.g.m., s. 158-160'da yer alan polis raporundan özetlenmiştir.

Levent Şahverdi Arşivi

evin adresini vereceği ihtimaline dayanarak evden firar etmiştir. Abdülkadir, bir piyade adamın bir günde kat edebileceği tahminen kırk kilometreyi iki misli bir süratle katederek Istranca ormanlarına ve oradan da Bulgaristan'a kaçmak üzere İğneada'ya ulaşmıştır. Ancak İğneada'da ahalinin '*köyümüzde yabancı birisi var*' diyerek jandarmaya ihbarda bulunması üzerine yakalanmıştır. Abdülkadir hüviyetini ispat edemediği için jandarma, durumunun tetkiki için kendisini Kırklareli vilâyetine sevk etmiştir. Orada da aynı şekilde ifâdede bulunan Abdülkadir'i teşhis eden bazı şahısların şahitliğine rağmen kendisinin Abdülkâdir olmadığını ısrarla ifade etmişse de, sonradan hüviyetinin incelenmesi için İstanbul'a gönderileceği ve trene bindirileceği sırada "*İşte ben oyum, yani aradığınız Abdülkâdir'im*" diye gerçeği itiraf etmiştir. Bunun üzerine İstanbul Polis Müdüriyetinde yapılan sorgusunda: "*Derviş Bey'in Pandaniçe Çiftliği'ne gidip orada yirmi gün kadar saklandığını, ondan sonra Derviş Bey'in Bakırköy'de baldızı namına bir ev kiraladığını, kendisinin diğer eşyalarla birlikte bir sandık içerisinde zikredilen haneye nakil edildiğini, polis memurlarının çiftliği aradığı günün gecesi Bulgaristan'a gitmek üzere Bakırköy'deki bu hâneden firar eylediğini*" itiraf etmiştir. Bunun üzerine Abdülkadir, gerekli işlemler yapılmak üzere Ankara İstiklâl Mahkemesi'ne sevk edilmiştir.

Böylece kaçmasında kendisine kimlerin yardım ettiğini ve nasıl kaçtığını söyleyen, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nı desteklediğini de belirten Abdülkadir Bey'in ilk duruşması 29 Ağustos'ta yapılmıştır. 31 Ağustos'ta ise mahkeme, hükûmeti devirerek cumhurbaşkanını öldürmek ve iktidarı ele geçirmek suçuyla kendisini idama mahkûm etmiş ve karar infaz edilmiştir. Böylece İzmir Suikastı sonrasında genellikle ittihatçılardan oluşan rejim karşıtı sivil ve askeri kadrolar ile koalisyonlar, büyük ölçüde tasfiye edilmiş oldu.

Kara Kemal'in yakalanmasında olduğu gibi Abdülkadir'in yakalanmasında emeği geçen polislere belli bir miktar para ödülü verilmiştir. Ayrıca, bu polislerin fotoğrafları bu raporun yayınlandığı Polis Mecmuası'nda yayınlanmıştır.

Atina'da bulunan Yüzelliliklerden Çerkez Ethem'in kardeşi Reşid'in, İzmir Suikastı ile ilgili olarak bazı arkadaşlarına söylediği sözler ilginçtir: "*Nihayet uzun araştırmalardan sonra suikastın bizim eski İttihatçılar tarafından düzenlenmiş olduğunu anlayabildiler. Bizim İttihatçıları siz bilmezsiniz. İttihat ve Terakki teşkilatı bugün de Türkiye'nin her yerinde hâkimdir. İttihatçıları bilenler bu suikastın tekrar edeceğini takdir ederler.*"[31] Nitekim bundan sonraki süreçte Reşid'i haklı çıkarır

31 **E.G.M. Arşivi**, Dn:12222-57/1, Bn: 1/E 13, Bt: 24 Temmuz 1926 içinde Halıcı, **a.g.t.**, s. 173.

Levent Şahverdi Arşivi

şekilde Mustafa Kemal'in ölümüne kadar bu suikast teşebbüslerinin devam ettiği görülmektedir.

3. İzmir Suikastından 1935 Yılına Kadar Mustafa Kemal'e Yönelik Bazı Suikast Girişimleri

Ne var ki, İzmir Suikastı sonrasında İstiklâl Mahkemesi'nin verdiği ağır cezalar suikastçılar için caydırıcı olmamış; Mustafa Kemal'e yönelik suikast girişimlerinin ardı arkası kesilmemiş, henüz İzmir Suikastı davası görülürken dahi, yeni suikast tertipleri ortaya çıkarılmıştır. Bu teşebbüslerden birisinde Çerkez, Türk, Rum ve Ermeni gibi farklı unsurların bir araya gelerek Mustafa Kemal'e suikast planladıkları görülmektedir. Türkiye'nin Kahire Büyükelçiliği, Reisicumhur Mustafa Kemal Paşa'ya suikastta bulunmak üzere Kahire'de beş kişilik bir suikast timinin oluşturulduğu, bunların Türkiye'ye girmek üzere Kahire'den ayrılarak Beyrut'a geçtikleri, buradan Lâskîye, İskenderun, Payas, Mersin yolu ile Türkiye'ye girdikten sonra İzmir'e giderek Canavar Dimitros isminde bir şahsın evinde toplanacakları, bu timde görev alanların isimlerinin Kuneytaralı Çerkez Bin Mehmed, Adana köylülerinden Mehmet Fehim oğlu Derviş Mahmut, Krikor oğlu Camcıyan, Kayseri Rumlarından Tomas oğlu Elmas olduğu bildiriliyordu. Ayrıca bunların dışında isimleri öğrenilemeyen iki erkek ve üç kadın suikastçının ülkeye girdiği de Beyrut Başkonsolosluğundan bildiriliyordu.[32]

Yine aynı günlerde 3. Ordu Müfettişliği'nin 29 Ağustos 1926 tarihli yazısında, saray mensuplarından Prenses Şivekâr'ın dostlarından bir kadının, deniz seyahatleri sırasında Gazi Paşa'ya; o olmazsa İsmet Paşa veya Mareşal Fevzi Çakmak'a şırınga ile zehir enjekte edeceğine dair bilgi veriliyordu. Bu bilgi üzerine yapılan araştırmalarda Reisicumhur Gazi Paşa'nın Bursa'ya gittiği bir sırada, Gülcemal vapurunda tertip edilen baloda Cemile İffet isminde bir kadının vapura girmeye çalıştığı, ancak davetli olmadığının anlaşılması üzerine içeriye alınmadığı öğreniliyor, ancak başlatılan araştırmada bu kadının izine bir daha rastlanılamıyordu.[33]

Aynı şekilde, gerek Kurtuluş Savaşı sırasında yaptığı hizmetler, gerekse sonraki yıllarda "Başvekil" olarak aldığı görevler ve bu görevleriyle ilgili olarak belli bir kesimin tepkilerini üzerine çekmiş olan İsmet İnönü de, suikastçıların hedefi olmaktan kurtulamamıştır. Ancak İsmet İnönü'ye karşı yapılması planlanan su-

32 **E.G.M. Arşivi**, Dn:12241-2, Bn: 3/B 8, 29 Temmuz 1926 içinde Solgun, **a.g.t.**, s. 153.

33 **E.G.M. Arşivi**, Dn:12241-2, Bn: 3/B 9, 29 Ağustos 1926 içinde Solgun, **a.g.t.**, s. 153-154.

Levent Şahverdi Arşivi

ikast tertiplerinin en önemlileri, Ermeni Taşnak örgütü tarafından planlanmıştır. Bu denemelere dair elde edilen ilk bilgi, Hâriciye Vekâleti'nin 26 Temmuz 1926 tarihli yazısıdır. Bu yazıda, Beyrut'a gelen Taşnaksütyun reislerinden bir grubun, burada Rus piskoposu ile temasa geçtikleri ve maksatlarının Başvekil İsmet Paşa'ya suikast yapmayı planlamak oldukları belirtiliyordu.[34]

2 Şubat 1926 tarihli Türkiye'nin Berlin Büyükelçiliği'nden alınan bir istihbarat raporunda; Köstence'de firarîler, Rum ve Ermenilerin desteği ile Türkiye içerisinde bir ayaklanma çıkarma hazırlığı içerisinde olunduğu, bu maksatla Haydarzade İbrahim'in Irak'tan Köstence'ye geldiği ve Talat Paşa ile arkadaşlarına karşı suikastlar tertip eden Ermeni komitesinin Silistre'de bulunduğu ve bunların Reisicumhur'a, Millî Müdafaa Vekili Recep Peker'e ve Berlin sefiri Kemalettin Sami'ye suikast hazırlığı içerisinde olduğu bilgisi veriliyordu. Bu ihbarın grup içerisinde bulunan firarî Vehip tarafından ulaştırıldığı da istihbarat raporunda özellikle vurgulanıyordu.[35]

Devlet büyüklerine suikast yapılacağına dair 1926 yılında alınan başka bir ihbarda ise, Kars Kağızman'da Silo Bey nezdinde Kürt Yusuf namında birisinin Ankara'da bulunan Kars Mebusu Ömer tarafından getirtildiği, Ömer'in evinde Rüştü ve Şükrü'nün iştiraki ile suikast için Yusuf'un iknaya çalışıldığı, ancak Yusuf'un ikna edilemediği bildiriliyordu. Bu bilgi üzerine, ihbarda adı geçen Yusuf, Kars ilinde yakalanarak Ankara'ya getirildi. Alınan ifadesinde kendisine suikast yapması için teklif ve tazyikte bulunulduğunu, ancak kendisinin bunu kabul etmediğini doğruladı.[36]

1927 yılına gelindiğinde bir başka suikast timinin ülkeye girdiği bilgisi ulaşıyordu. Üçüncü Ordu Müfettişliği'nin 3 Ocak 1927 tarihli yazısı ile Reisicumhur Gazi Mustafa Kemal Paşa'ya ve diğer devlet büyüklerine suikast yapmak üzere Ermenilerin, Rusya üzerinden Türkiye'ye bir çete soktukları bildiriliyordu. Bu bilgiye istinaden Genelkurmay Başkanlığı tarafından yapılan araştırmada, hepsi Türkçe bilen beş kişilik suikast timinin tamamının Ermenilerden oluşturulduğu, bunlardan ikisinin Umumi Harp sırasında ihtida ederek sünnet olduğu ve diğer üçünün isimlerinin ise Kirkor, İvan oğlu Vartan ve Sperdar oldukları, Rusya'dan

34 **E.G.M. Arşivi**, Dn:12241-2, Bn: 3/B 8, 26 Temmuz 1926 içinde Solgun, **a.g.t.**, s. 164.

35 **E.G.M. Arşivi**, Dn:12241-2, Bn: 3/ A 5, 2 Şubat 1926 içinde Solgun, **a.g.t.**, s. 163.

36 **E.G.M. Arşivi**, Dn:12241-2, Bn: 3/B 10, 11 Eylül 1926 içinde Solgun, **a.g.t.**, s. 163.

Levent Şahverdi Arşivi

alacakları pasaportlarla Musul civarından Türkiye'ye girecekleri bilgisine ulaşılıyordu.[37]

9 Nisan 1927 tarihli Hâriciye Vekâleti'nin bir yazısında ise, Yunan pasaportuna sahip olan ve Yunanistan'dan Sofya'ya gelen Makedonya Komitesi'ne mensup Bulgar suikastçıların İstanbul'a ve daha sonra Ankara'ya geçerek Reisicumhur Gazi Mustafa Kemal Paşa'ya suikast yapacakları, bunların isimlerinin Georgi Atanasof ve Atanaş Voyodof olduğu bildiriliyordu. Bu bilgi üzerine başlatılan araştırmada, Ankara'da bulunan Georgi Atanasof ele geçiriliyor; ancak şahsın üzerinde suç unsuru bulunamadığından, serbest bırakılmakla birlikte, her ihtimale karşı Ankara'da bulunması mahsurlu görüldüğünden İstanbul'a gönderiliyordu.[38]

1927 yılında bu sefer Çerkez Ethem'in teşvik ve organize ettiği bir diğer suikast girişimi açığa çıkarıldı. Kardeşi Kuşçubaşı Eşrefle birlikte Yüzellilikler listesinde bulunan ve Yunanistan'da yaşamaya başlayan Hacı Sami,[39] Çerkez Ethem ve kardeşi Reşid ile sürekli irtibat halindeydi. Çerkez Ethem kardeşi Reşid ile beraber, Hacı Sami'yi, Mustafa Kemal'e karşı suikastı gerçekleştirmesi için sürekli teşvik edip destekliyorlardı. Hacı Sami de çetesiyle Yunanistan'dan Anadolu'ya geçerek 1927 yılı Eylül ayında Cumhurbaşkanını Ankara'ya getiren treni, Nallıhan-Ayaş boğazında havaya uçurmayı ve Cumhurbaşkanı ile birlikte bulunan bakanlar ve milletvekillerini öldürüp, yurt düzeyinde büyük bir ayaklanma başlatmayı planlıyordu. Planı uygulamaya koymak üzere Çerkez Ethem ve Reşid'ten silah ve para sağlayan Hacı Sami, Abaza Hakkı, Düzceli Yusuf oğlu Mecit ile Sökeli Mecit'den oluşan suikast timi ile, Yunan Hükümeti'nin de desteği ile Sisam'dan bir kayığa binerek 17 Ağustos 1927 günü sabaha iki saat kala Kuşadası sahilinden Anadolu'ya çıktı. Grup ertesi gün Hacı Sami'nin kardeşi Ahmet'le buluştular. Beşparmak dağlarından geçerek Madran yaylasına ulaştılar. Orada Tahtacı aşireti

37 **E.G.M. Arşivi**, Dn:12241-2, Bn: 3/B 13-14, 3 Ocak 1927 içinde Solgun, **a.g.t.**, s. 154.

38 **E.G.M. Arşivi**, Dn:12241-2, Bn: 3/C 2, 9 Nisan 1927 içinde Solgun, **a.g.t.**, s. 154.

39 **E.G.M. Arşivi**, Dn:12222, Bn: G 1. Hacı Sami, Teşkilat-ı Mahsusa'nın ünlü ismi Kuşçubaşı Eşref'in kardeşidir. Galatasaray Lisesi'ne devam ederken babasının Hicaz'a sürgün edilmesi ile eğitimini yarıda keserek onunla Hicaz'a, oradan da önce Hindistan'a sonra Avrupa'ya geçti. Meşrutiyetin ilanından sonra İstanbul'a döndü. Hürriyetçi davranışlarından ötürü dikkat topladığından İttihat Terakki yönetimi tarafından polis komiserliğine getirilerek İzmir'de görevlendirildi. Bu görevde iken kardeşi Eşref ile birlikte eşkıya Çakırcalı'nın takibinde bulundu. İzmir Valisi ile arası açılınca kardeşi ve birkaç adamıyla dağa çıkarak eşkıyalığa başladı. Ancak af isteği devletçe kabul edilerek Balkan ve Birinci Dünya Savaşı'nda görev aldı. Fakat bir süre sonra yine eşkıyalığa geri döndü. Bkz.: **Milliyet**, 29 Ağustos 1927.

Levent Şahverdi Arşivi

çadırlarına giderek zorla yiyecek almaya çalışan suikast timi ile aşiret mensupları arasında çatışma çıktı. Çıkan çatışmada Düzceli Hakkı'nın Tahtacı Aşireti tarafından yaralı yakalanmasının ardından, olay yerine gelen jandarma kuvvetleri, 24 Ağustos 1927'de aşiretin de yardımı ile bölgede bir operasyon başlattılar. Yapılan operasyonda güvenlik kuvvetleri kayıp vermeden Hacı Sami'yi ve kardeşi Ahmet'i ölü, Sökeli Mecit ve Düzceli Mecit'i ise sağ olarak ele geçirdiler. Suikast timine mensup bu üç kişi önce İzmir'e oradan da 30 Eylül'de vapurla İstanbul'a getirilip, İstanbul Ağır Ceza Mahkemesinde yargılandılar.[40] 5 Kasım 1927 tarihinde başlayan yargılama sırasında sanıkların ifadelerinden; Salihli ile Kütahya arasında Nallıhan boğazında Reisicumhur Mustafa Kemal Paşa'yı Ankara'ya getiren treni bekleyecekleri, rayların üzerine dinamit koyacakları, tren geçerken bombayı ateşleyecekleri, suikasta müteakip Yunanistan'da bekleyen diğer çete üyelerinin Anadolu'ya geçecekleri ve buradaki grupla birleşecekleri, bu suretle bir kargaşa yaratılarak ihtilal çıkaracakları, aynı esnada Romanya'da bulunan Vehip Paşa'nın da Tirebolu ve Kemah güzergâhlarını kullanarak Dersim'e geçeceği ve burada bulunan Kürtleri ayaklandıracağı, Trabzon'da ise bir başka ayaklanma başlatılacağı, ülkenin pek çok yerinde çıkarılacak ayaklanmalardan faydalanılarak İttihatçıların yönetimi ele geçirecekleri ve padişahlığı geri getirmeyi planladıkları anlaşıldı.[41] Yapılan yargılama sonunda mahkeme Sökeli Mecit, Düzceli Mecit ve Düzceli Abaza Hakkı'nın idamına; Eşref ve Mustafa'nın da müebbet hapsine karar verdi. Mahkemenin idam kararı 12 Ocak 1928 tarihinde TBMM'de görüşülerek onaylandı.[42] 17 Ocak 1928 günü hüküm infaz edildi.

1927 yılında bu kez de Türkiye'nin Atina Büyükelçiliği tarafından, Yüzelliliklerin Gazi Mustafa Kemal Paşa'ya ve bazı devlet adamlarına karşı yeni bir suikast planı hazırladıkları bilgisi veriliyordu. Bu bilgide, Bursa'dan Atina'ya giden Ahmet Tevfik ve Mehmet Emin adlı iki şahsın, Atina'da Yüzelliliklerden fab-

40 "Hainler Cumhuriyet Yumruğunun Kudretini Bir Daha Gördüler. Cumhuriyet Ricalline Suikast Edilemez", **Milliyet**, 29 Ağustos 1927; "Yunan Hükümeti Nezdinde Teşebbüste Bulunduk. Atina Sefirimiz, Çerkez Sami Meselesine Hükümet Vaziyet Etmiştir' Diyor", **Cumhuriyet**, 30 Ağustos 1927; Necmettin Sadık, "Hainlerin Teşebbüsü", **Akşam**, 30 Ağustos 1927; Yunus Nadi, "Suikastçılar", **Cumhuriyet**, 3 Eylül 1927.

41 "Müheyyiç Mahkeme Başladı-Fevkalade Mühim İfşaat", **Cumhuriyet**, 6 Kasım 1927, s.1; Yapılan yargılamayla ilgili geniş bilgi için bkz. Kandemir, **a.g.e.**, s. 68-95.

42 **TBMM Zabıt Ceridesi (TBMMZC)**, Devre 3, Cilt 2, İçtima 1, 12 Kânunusani 1928, s. 38-39.

Levent Şahverdi Arşivi

rikatör Cemil ile görüştükleri, gizli bir örgüt meydana getirildiği ve bu örgüt ile TBMM'de bir mebusun da ilişkisinin bulunduğu, örgüte Bursa'da muhaliflerden oluşan bir grubun da destek verdiği, bu örgütün amacının devlet büyüklerine suikast yapmak ve başsız kalan ülkede ayaklanma çıkararak yönetimi ele geçirmek olduğu bildiriliyordu.[43] Alınan ihbar üzerine başlatılan tahkikat sonucunda "Müdafa-i Din ve Dini İslam İhtilal Cemiyeti" isimli örgüt deşifre edildi. Örgüt elemanlarının bir kısmı yakalandı. Bunların sorgulamalarında öncelikle Bursa Hapishanesinin basılarak buradaki örgüt elemanlarının kurtarılması ve yeterli güce ulaşılınca Bursa'da bir isyan başlatılması, fırka kumandanı ile valinin ele geçirilerek idam edilmesi, daha sonra halkın zorla veya tehditle isyan kuvvetlerine dâhil edilerek Mudanya, Balıkesir, İzmir ve oradan da Ankara'ya yürünerek hükümetin düşürülmesinin planlandığı anlaşıldı. Sanıkların yapılan muhakemeleri sonucunda Cemal, Narlıdereli Sabri, Gardiyan Kamil ve Dikici İsmail hakkında taklibi hükümet (hükümeti devirmeye çalışmak) ve devlet büyüklerine suikast planlamaktan idamlarına;[44] diğer sanıkların ise çeşitli hapis cezalarına çarptırılmalarına karar verildi.[45] Ancak mahkemenin bu kararı daha sonra üst mahkeme tarafından bozularak verilen idam kararları hapse çevrildi.[46] Diğer sanıklardan Yetim Laz Ali ve Evliya Hoca'ya dörder yıl; Tahsildar Mustafa, Tahsildar Osman, firarî Süleyman, Seyfullah, asker Hidayet, asker Onbaşı Sait, Onbaşı Yalovalı İdo, İbrahim Ethem ve Batakçının Mehmet'e ise altışar ay hapis cezası verildi.[47]

Hâriciye Vekâleti'nin 6 Mart 1928 tarihli yazısında ise, Reisicumhur Mustafa Kemal Paşa'ya suikast yapmak için Türk, Ermeni, Rum ve Ruslardan oluşan 9 kişilik bir suikast timinin Türkiye'ye harekete hazırlandıkları, bunlardan dördünün isimlerinin Ahmed Rıza, Serkis, Kigork, Beşiktaşlı Sarı Arslan olduğu, bunların İstanbul'da da 68 kişi ile irtibatlı oldukları ve grubun içerisindekilerden birinin elinde bulunan kalın bir bastonun içerisinde saklı bir suikast planı bulunduğu bildiriliyordu.[48]

---

43 **E.G.M. Arşivi**, Dn:12241-2, Bn: 3/C 2, 11 Mayıs 1927 içinde Solgun, **a.g.t.**, s. 156.

44 **E.G.M. Arşivi**, Dn:12241-2, Bn: 3/C 3 içinde Solgun, **a.g.t.**, s. 156.

45 "Bursa Muhakemesi Bitti", **Cumhuriyet**, 16 Temmuz 1929.

46 "Taklipçilerin Davası", **Cumhuriyet**, 19 Ağustos 1929.

47 **E.G.M. Arşivi**, Dn:12241-2, Bn: 3/C 4 içinde Solgun, **a.g.t.**, s. 156.

48 **E.G.M. Arşivi**, Dn:12241-2, Bn: 3/C 8, 6 Mart 1928 içinde Solgun, **a.g.t.**, s. 154.

Levent Şahverdi Arşivi

Yine 1928 yılında Çerkez Ethem'in[49] kardeşi Reşid, Atina'dan Midilli'ye giderek burada Yunan çeteleriyle, bir kaç Çerkezle, Gümrük Komisyoncularından Hacı Rasim ve Yunan amaçlarına hizmetleriyle tanınan Çerkez Aslan ile görüşmüştür. Bu görüşmelerde Mustafa Kemal'e yakın zamanda bir suikast hazırlığının planlandığı, Reşid'in Atina'dan Çerkez Aslan'a gönderdiği bir mektuptan anlaşılmaktadır.[50]

Erkan-ı Harbiye Reisi Asım Bey, 1929 yılı içinde Ethem ve kardeşlerinin, Eşref kumandasında yirmi bin Çerkez ve sekiz bin Yunanlı gönüllünün, Yunan donanması koruyuculuğunda, Anadolu sahillerine saldırmak ve Çeşme istikametinden İzmir'e girerek katliam yapmak istediklerini, İstanbul'da, yeni seçimlerde karışıklık çıkarmak amacıyla, patrikhane ile ilişkiye geçtiklerini, Mustafa Kemal, Fevzi, İsmet, Nurettin ve Refet Paşalara suikastlar hazırlamak düşüncesinde olduklarını haber vermiştir.[51]

Bundan yaklaşık bir ay sonra, Mayıs'ın 28'inde Sisam'ın Tigani kasabasına gelerek, Türkiye sahillerine çıkmak amacında bulundukları zannedilen altı Çerkezin, Rodos'tan gelen bir motora binerek bilinmeyen bir yöne doğru hareket ettikleri Söke Kaymakamlığınca haber alınmıştır.[52]

Gerçekten de Ethem ve kardeşleri boş durmuyorlar, Mustafa Kemal'e suikast planlarından vazgeçmiyorlardı. Reşid, Bağdat'taki kardeşi Ethem'in daveti üzerine 15 Nisan 1929'da Romanya vapuruyla İskenderiye'den hareket etmiş, Ethem'le görüştükten sonra, İran Kürtleri arasında teşkilatlanarak Türkiye sınırında hareket etmeye karar vermiştir.[53] Mayıs 1929'da Kahire'ye geçen Reşid, Cami-el Ezher Müdürü Çerkez Abdülhamid ile görüşmüş, hocanın Sami çetesini kastederek "*Kardeşlerimizin intikamını ne zaman alacağız?*" diye sorması üzerine "*Bu yaz Mustafa Kemal İzmir'e gelirse intikam almaya yemin etmiş arkadaşlar vardır*" cevabını vermiştir.[54]

---

49 Bu arada ilginç bir olay yaşanmış ve Mustafa Kemal'e suikast düşüncesini bir saplantı haline getirdiği anlaşılan Çerkez Ethem'e karşı Irak'ta bir suikast düzenlenmiştir. Otomobiliyle yolculuk ettiği bir sırada birkaç Kürdün saldırısına uğramıştır. Saldırı, Kürt Komitesi başkanlığını kaybetmesini Ethem'den bilen Nemrud Mustafa tarafından yaptırılmıştır. Ethem bu saldırıdan yara almadan kurtulmuş, ancak yanındaki iki Çerkez ile şoförü yaralanmıştır. **E.G.M. Arşivi**, Dn: 12222-57/1, Bn: 2/A 6 içinde Halıcı, **a.g.t.**, s. 174.

50 **E.G.M. Arşivi**, Dn:12222-58/2, Bn: 3/D 8, 20 Temmuz 1928 içinde Solgun, **a.g.t.**, s. 157.

51 **E.G.M. Arşivi**, Dn: 12222-57/1, Bn: 2/C 2, Bt: 21 Nisan 1929 içinde Halıcı, **a.g.t.**, s. 175.

52 **E.G.M. Arşivi**, Dn: 12222-58/1, Bn: 2/B 7, Bt: 31 Temmuz 1929 içinde Halıcı, **a.g.t.**, s. 176.

53 **E.G.M. Arşivi**, Dn: 12222-58/2, Bn: 3/D 9, Bt: 24 Nisan 1929 içinde Halıcı, **a.g.t.**, s. 174.

54 **E.G.M. Arşivi**, Dn: 12222-58/1, Bn: 1/G 10, Bt: 28 Mayıs 1929 içinde Halıcı, **a.g.t.**, s. 174.

Levent Şahverdi Arşivi

Bu yıllarda muhalifler rejimi devirmek için sadece suikast planları yapmakla kalmıyor, aynı zamanda Gazi Mustafa Kemal Paşa'ya suikast yapıldığına ve hayatını kaybettiğine dair asılsız haberler çıkarılarak ülkede karışıklık yaratmaya da çalışıyorlardı. Hâriciye Vekâleti'nin bir yazısında, Gümülcine'de 2 Mayıs 1928 tarihinde Reisicumhur'a bir suikast yapıldığına dair bir şayia üzerine, burada bulunan firarîlerin, Rumların ve muhaliflerin sevinç gösterileri yaptıkları bildirilirken,[55] Genelkurmay Başkanlığı 18 Haziran 1929 tarihli yazısında Haziran ayı içerisinde Gazi'ye suikast yapıldığına dair Atina gazetelerinde bazı haberlerin yayınlandığından bahsediyordu.[56] Benzer söylentiler Türkiye'de de yapılmaktadır. Çankırı'da bir şahsın Reisicumhur hazretlerinin öldürülmüş olduğuna dair beyanat ve ifadatta bulunması üzerine adli işlem başlatılmıştır.[57]

Mustafa Kemal'e karşı birçok suikast tertibi içerisinde yer alan Ermeniler, 1931 yılında İsmet İnönü'ye karşı tertip edilen bir başka suikast hazırlığı içerisinde yer alıyorlardı. Ermeni Taşnak komitesi tarafından Hırant Canikyan isimli kişinin Başvekil İsmet Paşa'ya suikast yapmak üzere Suriye'den Yunanistan'a gönderildiği bilgisinin alınması üzerine, bu bilgi ile birlikte söz konusu kişinin eşkâl bilgileri tüm vilayetlere gönderildi. Ayrıca Hâriciye Vekâleti kanalıyla diplomatik girişimde bulunarak Yunanistan makamlarının dikkati çekildi. Bunun üzerine Yunanistan hükümeti Suriye'den gelen Hırant Canikyan'ı Pire Limanında yakalayarak sınır dışı etti. Ancak Canikyan Pire'den Romanya'ya ve oradan da Peşte'ye geçmek suretiyle izini kaybettirmeye, başka güzergâhları kullanarak Türkiye'ye girmeye ve amacına ulaşmaya çalıştı. Peşte'de kimlik değiştiren ve burada bindiği bir vapurla İstanbul'a gelen Canikyan, daha önce eşkâl bilgileri verildiğinden İstanbul Deniz Kontrol Polisi tarafından teşhis edildi. Vapur içerisinde yapılan takip sonucunda kaçamayacağını anlayan Hırant Canikyan, geminin tuvaletine girerek intihar etti. Pire limanında yanına aldığı Agop Pikyan ise sağ olarak yakalandı. Dikkatli ve duyarlı bir şekilde konuyu takip ederek suikastçıların yakalanmasını sağlayan polis memurları Nuri Efendi ve Necati Efendi beşer yüz lira mükâfatı nakdiye ile taltif edildiler.[58]

Canikyan'ın yakalanması ve suikastın başarılamaması üzerine 29 Kasım 1931'de Paris'te toplanan Taşnak Genel Merkezi, intihar eden Hırant Canikyan'ın intikamını almak üzere Türkiye'ye iki Ermeni suikastçı daha gönderilmesi kararı

55 **E.G.M. Arşivi**, Dn:12241-2, Bn: 3/D 5, 25 Haziran 1929 içinde Solgun, **a.g.t.**, s. 157.

56 **E.G.M. Arşivi**, Dn:12241-2, Bn: 3/D 5, 18 Haziran 1929 içinde Solgun, **a.g.t.**, s. 157.

57 **B.C.A.**, 030.10.00.00/104.629.25, 06 Mart 1929.

58 "Emniyet Genel Müdürlüğünün 5959 No'lu Tamimi", **Polis Mecmuası**, Yıl 18, Sayı 262, Ankara, Teşrinievvel 1931, s. 837-838.

Levent Şahverdi Arşivi

aldı. Bu karar üzerine uzun süreden beri Belçika'da oturan ve isimleri Ermeni ismi olmayan iki Taşnak komitecisi, Türkiye'ye girmek üzere Suriye'ye gönderildi. Ancak bu şahısların da fotoğrafları Türk istihbarat birimleri tarafından elde edildi ve güvenlik birimleri ile sınır kapılarına dağıtıldı.[59]

Hâriciye Vekâleti'nden alınan 11 Ocak 1932 tarihli bir başka istihbarat yazısında ise, şimdiye kadar suikast teşebbüslerinde bulunan kişi ve gruplardan farklı bir suikastçı kimliğini ortaya koyuyordu. Köstence Konsolosluğu tarafından verilen bir bilgide; ellerinde Kalküta'dan alınmış İngiliz pasaportları bulunan Roza Hans Dalarnoviç adlı Musevi kadın ile İshak Rafael Davidson adlı şahısların Berlin'den Köstence'ye ve oradan da İstanbul'a geçerek, burada devlet büyüklerine karşı suikastlar yapacakları ve bu suikastları organize etmek üzere İstanbul'da bir teşkilat oluşturulduğu, suikast teşkilatının İstanbul Arkos Rus Şirketi müdürü tarafından idare edildiği belirtiliyordu. Verilen bilgi üzerine yapılan araştırmalarda gerçekten de bu Musevilerin 6 Kasım 1931'de Köstence'den İstanbul'a geldikleri, bir gece Tokatlıyan Oteli'nde kaldıkları, ancak 7 Kasım 1931 tarihinde aldıkları vize ile Bağdat'a gittikleri anlaşılmıştır.[60]

16 Haziran 1931 tarihli Hâriciye Vekâleti'nin verdiği bir başka istihbarat raporunda ise Gümülcine'deki Yüzellilikler tarafından Ermeni, Rum ve Çerkezlerden oluşan dokuz kişilik silahlı bir suikast timinin, Midilli ve İmroz üzerinden Türkiye'ye gönderildiği bildiriliyordu. Raporda grubun içerisinde Vahan isminde bir Ermeni, Yorgo isminde bir Rum, Mustafa Çavuş ve Necip isimlerinde Çerkezlerin bulunduğu, bunların hedeflerinin Yalova olduğu belirtiliyordu. Aynı suikast timi ile ilgili olarak Türkiye'nin Filibe Konsolosluğu tarafından ele geçirilen 9 Ağustos 1931 tarihli M. Rahmi imzası ile Filibe'de İrfan adlı kişiye yazılan bir mektupta da, "Fedailerin Midilli, İmroz istikametinden içeriye sokulduğu ve vazifelerinin plan mucibince Yalova olduğu", gelenlerin Vahan, Yorgi, Mustafa Çavuş Hüseyin ve Çerkez Necip ile birlikte dokuz kişiden oluştuğu bilgisi ile ihbar teyit ediliyordu.[61] Alınan bilgiler doğrultusunda yapılan araştırmalarda, söz konusu mektubun aslı ile birlikte, Abdülahrar Hasan tarafından İrfan adlı kişiye gönderilen bir de resim ele geçirildi. Resmin altında "*Hamdolsun mücahit arkadaşlarımızı içeriye göndermeye muvaffak olduk*" yazılıydı. Ayrıca yapılan araştır-

59 **E.G.M. Arşivi**, Dn:12241-2, Bn: 3/E 3, 20 Aralık 1931 içinde Solgun, **a.g.t.**, s. 164.

60 **E.G.M. Arşivi**, Dn:12241-2, Bn: 3/E 4, 11 Ocak 1932 içinde Solgun, **a.g.t.**, s. 163.

61 **E.G.M. Arşivi**, Dn:12241-2, Bn: 3/D 13, 16 Ağustos 1931 içinde Solgun, **a.g.t.**, s. 158.

Levent Şahverdi Arşivi

malarda suikastçılardan Vahan'ın Bahçecik'li olduğu, Yunan işgalinde Türklere yaptığı mezalim sebebiyle Millî Mücadele sonrasında firar eden kişilerden olduğu anlaşılıyordu.[62]

Millî Mücadele'nin başından itibaren Fransızlarla birlikte çalışan ve Kurtuluş Savaşının kazanılmasından sonra Fransızlarla beraber Suriye'ye geçen Tarsuslu Kamil Paşazade Selami, Fransızlar lehine uzun süre casusluk yapmış birisiydi.[63] Bu şahıs, Türkiye'den ayrıldıktan sonra da Hatay'a giren çıkan Türkler ve Trablusşam'a kadar gelen Türkiye şimendifer memurları aracılığı ile edindiği bilgileri Fransızlara para karşılığı satmaya devam etmiştir.[64] Tarsuslu Selami'nin, Eylül 1931 tarihinde bazı suikastçıların Türkiye'ye sokulmasının kararlaştırıldığı toplantıda da hazır bulunduğu anlaşılmaktadır.[65] Ancak bunun hangi suikast hazırlığı olduğu ile ilgili detaylı bilgi yer almamaktadır.

1932 yılında Amman'da bulunan Ethem ve Reşid, İngiliz İstihbarat Dairesi ile Şerif Abdullah'tan yedişer lira yardım görmüşlerdir. Kurdukları Muhibban Cemiyeti'ni Kürt ve Ermenilerle birlikte idare eden Ethem ve eski polis müdürlerinden Nizamettin, Mustafa Kemal'den önce İsmet Paşa'ya suikast yapmak istemişler ve görevlendirecekleri suikastçıları İran ve Suriye pasaportu ile göndermeye karar vermişlerdir. Bunların Türkiye ile haberleşmelerini ise İskenderun'da bulunan eski Meclisi Ayan Reisi Konyalı Zeynelabidin ile Adanalı Hafız Cemal yapmıştır. Ethem ve Nizamettin, muhbir olarak kullandıkları Ömer Kaptan'a "*Yakın zamanda İsmet'i temizleyeceğiz, sonra sarhoş Kemal'i kendimiz burnunun etlerini cımbız ile koparark intikam alacağız. Zira yıkıcı, yıkıcı olur.*" demişlerdir. Toplantıda, Ethem'in kardeşi Tevfik, İsmet Paşa'yı öldürmek üzere Ömer Kaptan'ın görevlendirilmesini önermiş, ancak Ethem, Ömer Kaptan'ın İsmet ve Kemal Paşalar tarafından tanındığını söyleyerek karşı çıkmıştır. Suikastçılar her ne kadar bu işin en son 1932 kışı içinde bitirilmesini planlanmışlarsa da,[66] gerçekleştirmeye fırsat bulamamışlardır.

---

62 **E.G.M. Arşivi**, Dn:12241-2, Bn: 3/D 13, 3/D 14 içinde Solgun, **a.g.t.**, s. 158. Ayrıca Vahan (ve çetesinin) zulüm ve faaliyetleri hakkında geniş bilgi için Bkz. Sabahattin Özel, **Millî Mücadele İzmit-Adapazarı ve Atatürk**, Derin Yayınları, İstanbul 2005, s. 201-202.

63 **E.G.M. Arşivi**, Dn:12222-110, Bn: A 7, 25 Eylül 1933; **E.G.M. Arşivi**, Dn:12222-110, Bn:D 10- D11, 14 Aralık 1942 içinde Solgun, **a.g.t.**, s. 174.

64 **E.G.M. Arşivi**, Dn:12222-110, Bn: C 2, 12 Ekim 1939.

65 **E.G.M. Arşivi**, Dn:12222-110, Bn: A 11, 08 Ekim 1931.

66 **E.G.M. Arşivi**, DN: 12222-57/3, Bn: 5/F 14, Bt: 10.10.1932 içinde Halıcı, **a.g.t.**, s. 178.

Levent Şahverdi Arşivi

1931 senesinde Hâriciye Vekâleti müsteşarının İtalya Sefaret müsteşarı ile yaptığı bir görüşme esnasında; Rodos Valisinden alınan bir bilgide, Türkiye'den bazı kimselerin, Kastello-Rizo[67] Belediye Reisine müracaat ederek; 1931 yılı ilkbaharında Türkiye'de rejim aleyhine bir ihtilal gerçekleştirilmeye çalışılacağını, bu meyanda Gazi Mustafa Kemal Paşa'ya suikast yapılacağını, bu amaçla pek çok şehirde komiteler oluşturulduğunu, bu hareketin İtalya ve bilhassa Fransa tarafından da desteklendiğini, ancak bu ihtilal ve suikast girişiminin başarıya ulaşamaması durumunda Kastello-Rizo'ya dönmelerine müsaade edilmesini belediye başkanından talep ettikleri bilgisi ulaşıyordu.[68] Bu olay çerçevesinde polisin, Yüzelliliklerden eski Hazine-i Hassa Müdürü ve Defter-i Hakani Emini Refik'in faaliyetlerini yakından takip ettiği anlaşılmaktadır. Refik ülkeden ayrıldıktan sonra hanedan üyelerinin iadesi için hükümet aleyhinde faaliyetler içine girmiştir. Refik Bey'in bu faaliyetleri sadece diplomatik ve siyasi ilişkiler kurmakla sınırlı kalmamış, zaman zaman yasadışı ilişkiler içerisinde de bulunmuştur. Polisin yakından takip ettiği bu ilişkilerden bir tanesi Ermenilerle Mustafa Kemal'e yönelik bir suikast hazırlığı olmuştur. Dâhiliye Vekâleti, Refik'in Bulgaristan'a yapmış olduğu bir seyahatin amacının ve kimlerle irtibatlı olduğunun öğrenilmesini telgrafla Sofya elçiliğinden istemiştir. Yapılan araştırmada Refik'in, Bulgaristan Taşnaksutyunları ile irtibata geçtiği ve bunlara mühim miktarda para verdiği ve Taşnaksutyun Komitesinin Reisicumhur Hazretlerine suikast hazırlığı içerisinde olduğu[69] bildirilerek gerekli önlemlerin alınması istenmiştir. Buna göre yaşadığı Nice'den ayrılan Refik Bey'in, 10 Eylül 1932'de Bükreş-Köstence yoluyla Sofya'ya hareket ettiği ve ayın 22'sinde Sofya'ya geldiği anlaşılmıştır. Burada Bulgarie Oteli'nde 18 Numaralı odaya yerleşen Refik, Bulgar Millî Bankasına verdiği beyannamede, beraberinde 100 bin Frangı olduğunu söylemiştir. Sofya'da Zavayan Parsamyan adında Taşnaksutyun üyesi bir Ermeni ile sıkı bir ilişki içine giren Refik, Taşnaksutyun Cemiyeti'ne 60 bin Frangı vermiş, Bulgaristan'dan hareketinde Dragamon sınır istasyonunda Millî Banka'ya verdiği 100 bin franktan 40 binini almıştır. Sofya'dan Eylül'ün 24'ünde hareket eden Refik, sınıra kadar Burgazlı Vartanyan adında Ermeni tarafından uğurlanmıştır. Refik, çantasında, Ermeni ihtilal teşkilatına ait önemli evrakla bulunan Vartanyan ile yolda hararetli görüş-

67 Kastello-Rizo, Osmanlı döneminde Meis olarak bilinen ve bugün Yunanistan'a bağlı olan bir adadır.

68 **B.C.A.**, 030.10.00.00/104.679.38, 5 Şubat 1931.

69 **E.G.M. Arşivi**, Dn:12221/1, Bn: Umumi Dosya 1, Bt: 16 Ocak 1932.

Levent Şahverdi Arşivi

meler yapmıştır. Daha sonra Fransa Dâhiliye Nezareti tarafından verilen 5897 numaralı pasaportla seyahat eden Refik, Sofya'dan Nice'ye dönmüştür. Refik'in bu seyahatindeki faaliyetlerini yakından takip eden Dâhiliye Vekâleti, Hâriciye Vekâleti'ne yazdığı 16 Ekim 1932 tarihli yazıda; "Bulgaristan'da bulunan Yüzellilik ve firarîlerin, Taşnaksutyun Komitesine mensup Ermenilerin Türkiye aleyhindeki faaliyetlerini artırdıkları ve bu durumun dikkat çekecek bir noktaya ulaştığı, gerek Sofya Elçiliği'nden gerek diğer kaynaklardan alınan bilgilerden anlaşıldığı" belirtilmektedir. Görülen o ki, sürgündeki yaşamını, TBMM Hükümetine, özellikle Atatürk'e karşı beslediği kin ile geçiren Refik, bu uğurda Ermenilerle işbirliğine gitmekten çekinmemiş, ancak Yüzelliliklere getirilen aftan sonra Türkiye'ye dönmüştür.

Bu arada suikast tertipleri ve ihbarlarının da ardı arkası kesilmiyordu. Hâriciye Vekâleti'nin 21 Nisan 1932 tarihli bir başka yazısında ise, Atina Büyükelçiliği'nin verdiği bir bilgide Batum Gürcülerinden birkaç lisan bilen Ali Haydar adlı bir şahsın, halife Mecid'in yakında cumhurbaşkanı ilan edileceğine dair konuşmalar yaptığı bildiriliyordu. Alınan bilgiler doğrultusunda yapılan çalışmalarda şahsın eşkâl bilgileri elde edilerek iç güvenlik birimlerine dağıtıldı. Takibe alınan Ali Haydar 30 Haziran 1933 günü Bulgaristan yolu ile gizlice Türkiye'ye girmek isterken yakalandı. Yapılan sorgusunda Çerkez Davut ve Vehip tarafından Başvekil İsmet (İnönü) Paşa'ya, Atina ve Brendizi seyahatleri esnasında iki suikast tertip edildiğini, ancak bu tertibattan birinin eski halifeden beklenen paranın gelmemesi üzerine, diğerinin de İtalyan ataşemiliterlerine kendisi tarafından ihbar edilmesi sebebi ile yapılamadığını beyan etti.[70]

1933 yılında bu sefer Kazım Karabekir'e yönelik bir suikast girişimi gündeme gelmiştir. Başvekil İsmet Paşa'ya 9 Ağustos 1933 tarihli bir mektup gönderen Karabekir, bir Ermeni suikastçı vasıtasıyla kendisine yönelik bir suikast yapılacağını haber veriyor ve gerekli tedbirlerin alınmasını istirham ediyordu. İsmet Paşa da yazdığı 10 Ağustos tarihli cevabi yazısında Karabekir'e müsterih olmasını, bu konuda gerekli tedbirleri aldırması için valiye emir verdiğini, İstanbul emniyet müdürünün ise yanına gelerek konuyu görüşeceğini bildirmiştir.[71]

Yine 1933 Senesinin Ekim ayında Van Valiliği'nin verdiği bir istihbarat raporunda ise, Ohan oğlu Mıgırdıç adlı bir Ermeninin yanında iki Kürt ve üç arkadaşı

70 **E.G.M. Arşivi**, Dn:12241-2, Bn: 3/E 5, 3 E 6, 21 Nisan 1932 içinde Solgun, **a.g.t.**, s. 165.

71 **B.C.A.**, 30.10.00.00 /45.290.41.

Levent Şahverdi Arşivi

olduğu halde suikast maksadıyla Van, Beyazıt ve Eleşkirt üzerinden Ankara'ya gelmek üzere on gün evvel Van'dan hareket ettikleri, bunlardan Bedros isimli Ermeni'nin çok iyi Türkçe konuştuğu, grubun içerisinde bir de kadın bulunduğu ve hepsinin pasaportlarının olduğu bildiriliyordu.[72]

Türkiye'nin Kudüs Konsolosluğu tarafından 12 Eylül 1934 tarihinde verilen bir bilgide de, Kudüs'teki firarî Ermenilerden bir grubun Cebelitur'da Rum manastırında toplanarak içlerinden kur'a ile beş kişiyi fedai seçtikleri, bunların Atatürk'e ve İsmet İnönü'ye suikast yapmak için Türkiye'ye gitmelerine karar verildiği, bu kişilerden bir kısmının karayolu ile güney hudutlarımızdan, diğerlerinin de deniz yoluyla Türkiye'ye girecekleri bildiriliyordu. Bu bilgi doğrultusunda yapılan çalışmalarda Kudüs'teki Taşnak Komitesinin tekrar faaliyete geçtiği ve bunların Beyrut'a geldiği, oradaki komite ile temaslara başladıkları, burada oluşturulan bir suikast timinin gizlice Türkiye'ye gönderileceği, bu timi oluşturan beş Ermeni'den üçünün Kudüs'ten, birisinin ise Beyrut'tan seçildiği, içlerinden birisinin adının İzmitli Tekfur olduğu bilgisine ulaşılıyordu.[73]

Yakın zamanda Avusturya Devlet Arşivleri'nde bulunan bir belge,[74] 1935 yılında Düzceli Recep Çavuş ve Gönenli İsmail adlı iki Türk ile Bahçecikli Şerbetçiyan ve Pazarköy/Yeniköylü Vahram Çavuş adlı iki Ermeni'nin, Mustafa Kemal Atatürk ve dönemin Dışişleri Bakanı Dr. Tevfik Rüştü Aras başta olmak üzere, genç Türkiye Cumhuriyeti'nin devlet adamlarını öldürme planlarını ortaya çıkarmıştır. Avusturya Başbakanlığı tarafından Avusturya İstihbaratı'na gönderilmiş 5 Ocak 1935 tarih ve "Ad NPA K 780 Z1.30.248-13/35" numaralı belgeye göre; 1935 yılında Türk Dışişleri Bakanlığı, Viyana'daki Türkiye Büyükelçiliği'ne, Atatürk ile birlikte hemen hemen bütün devlet adamlarına yönelik suikast hazırlığını ve bu hazırlığın ayrıntılarını bildirmiştir. Elçilik kanalıyla Avusturya Başbakanlığı'na aktarılan bilgiler arasında, önce Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras'a olmak üzere iki kademeli suikast zincirinin Avusturya'da planlanacağı bilgisine yer veriliyor ve dört suikastçı hakkında detaylı bilgiler yer alıyordu. Buna göre suikastın birinci aşamasında iki Türk suikastçı Tevfik Rüştü Aras'ı öldürmeyi başarırlarsa, diğer iki Ermeni suikastçı Ankara'ya giderek Aras'ın cenaze töreninde, muhtemelen bir bombalı suikast ile başta Mustafa Kemal Paşa olmak üzere cenazeye katılan yüksek makam sahibi diğer kişileri öldüreceklerdir.

72 **E.G.M. Arşivi**, Dn:12241-2, Bn: 3/E 13, 3 Ekim 1933 içinde Solgun, **a.g.t.**, s. 158-159.

73 **E.G.M. Arşivi**, Dn:12241-2, Bn: 3/F 2, 3/F 3, 12 Eylül 1934 içinde Solgun, **a.g.t.**, s. 159.

74 Levent Seğmen, "Önce Dışişleri Bakanı Aras Sonra Atatürk Öldürülecek", **Hürriyet**, 27 Nisan 2006.

Levent Şahverdi Arşivi

1935 yılına gelindiğinde Çerkez Ethem ve kardeşlerinin Mustafa Kemal'e karşı suikast hazırlıklarını hiç ara vermeden sürdürdükleri anlaşılmaktadır. Emniyet Genel Müdürü Şükrü Sökmensüer 1935 yılının başlarında bu suikast teşebbüsü ile ilgili bilgilerin ellerine ulaştığını ve fevkalade hassasiyet ile konuyu takip ettiklerini söylemiştir.[75] Nitekim 8 Mayıs 1935 tarihli Türkiye'nin Beyrut Başkonsolosluğunun verdiği bir istihbarat raporunda, Şam'da oturmakta olan Sami isimli birinin, kısa bir süre önce Türkiye'ye altı Çerkez suikastçısı geçirdiği, bu suikastçılardan ikisinin Adapazarlı Salih tarafından Beyrut'a getirilen Nuri ve İshak ve diğerlerinin Eyyup, Kâzım ve Halil olduğu, bunları Elbistanlı Ali oğlu Hamdi'nin getireceği, Meydanıekbez yolu ile Pazarcığa uğrayacakları ve Elbistan'a gidecekleri bildiriliyordu.[76]

4. 1935 Yılında Planlanan Suikast

4.a. Suikast Planının Ortaya Çıkışı ve Tahkikat

1935 yılının sonuna doğru Mustafa Kemal'e yapılması planlanan bir suikast girişiminin açığa çıkarıldığına dair haberlerin basına yansıması, Türkiye'nin gündemini uzun süre meşgul eden konulardan birisi olmuştur. Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreteri Hasan Rıza Soyak anılarında; 1935 yılı Temmuz ayı içinde İngiliz Büyükelçisi Sir Persi Loren'in, (Percy Loraine) dönemin İçişleri Bakanı Şükrü Kaya'ya, Ürdün'de Atatürk'e karşı bir suikast planı yapıldığına ve suikastçıların Türkiye'ye hareket ettiklerine dair bir not verdiğini söylemektedir. Soyak, bu haber üzerine özellikle güney sınırlarında sıkı tedbirler alındığını, nitekim Ağustos ayında da Maraş valiliğinden gelen bir şifre telgrafta Suriye'den ülkeye gizlice giriş yapan Yahya adlı birisinin yörenin zenginlerinden Üzeyir tarafından jandarmaya teslim edildiği haberinin verildiğini söylemektedir.[77]

Türk Emniyet görevlileri, Suriye'deki ajanları vasıtasıyla yapılan hazırlıklardan haberdar olduğundan, çok kısa süre sonra bu suikast girişimini Çerkez Ethem'in organize ettiği anlaşıldı.[78] İlk aşamada büyük bir ihtimalle olayı tam olarak açıklığa kavuşturabilmek için gizli tutulan bu suikast girişimi, Ekim ayı

75 Soyak, **a.g.e.**, s. 396.

76 **E.G.M. Arşivi**, Dn:12241-2, Bn: 3/F 5, 8 Mayıs 1935 içinde Solgun, **a.g.t.**, s. 159.

77 Soyak, **a.g.e.**, s. 377.

78 **E.G.M. Arşivi**, Dn:12242-74/1, Bn: 1/A 1, 16 Eylül 1935.

Levent Şahverdi Arşivi

ortalarından itibaren, basın aracılığı ile kamuoyuna da duyurulmuştur.[79] Basında yer alan haberlere göre; güvenlik güçleri suikastçılardan Çerkez Yahya'yı, Türkiye'ye giriş yaptıktan hemen sonra Kahramanmaraş'ın Andırın kazasının Kümbetir (Yeşiltepe) köyünde Çerkez Üzeyir'in evinde yakalamıştır.[80] Buna göre Yüzelliliklerden, Çerkez Ethem'in adamlarından biri olan Yahya adlı bir asker kaçağı, Reisicumhur Mustafa Kemal Atatürk'ü öldürmek üzere, yanında bulunan dört kişi, tabanca ve bombalar ile Suriye sınırından giriş yapmışlardır.[81] Yahya'nın Ankara'da alınan ifadesinde basında yer alan bilgileri teyit edilmiş, Amman'da Çerkez Ethem ve Reşid ile uzun müddet görüştüklerini, Reisicumhur Atatürk'e suikast yapmak üzere adı geçen diğer kişilerle birlikte Türkiye'ye gönderildiklerini, Türkiye'den de bazı kimselerin kendilerine yardım edeceklerini itiraf etmiştir.[82] Böylece ilk nezaret altına alınan şahıslar; Çarşamba ilçesinin Yukarı Oltuk köyünden asker kaçağı Yahya, Andırın ilçesinin Kümbedir köyünden Hasan oğlu Üzeyir ve kardeşi Arif, Göksun ilçesinin Mehmetbey köyünden Ahmet oğlu Şaban Çavuş ve kardeşi İsmail, Maraş'ta oturan çiftlik sahibi İdris ve Çokak Bucağı Müdürü Elbistanlı Şemsettin olmuştur.[83] Ankara Cumhuriyet Genel Saymanı B. Baha Arıkan ortaya çıkarılan komplo hakkında şunları söylemiştir; "S*uriye'de Çerkez Ethem'in tahrikiyle bir suikast planı yapmak için gizli bir ittifak yapılmıştır. Suikastçılar takriben 1,5 ay önceye kadar sınırı geçmeye çalışırlarken Andırın kazasının Kümbetir köyünde yakalanmışlardır. Yapılan tahkikatlar sonucunda Urfa Saylavı Ali Saib Ursavaş'ın da olayla bağlantılı olduğu gerekçesiyle 18.10.1935 tarihinde dokunulmazlığı kaldırılarak tevkif edilmiştir. Olay ilk tahkikat safhasında olduğu için daha fazla bilgi veremeyeceğim.*"[84]

Kamuoyunda suikastın tartışmaları sürerken, basında yer alan bu ifadede de geçen bir husus gündemi sarsmıştır. Buna göre suikast planlayıcıları arasında, o güne kadar Atatürk'e aşırı bağlılığı ile tanınmış olan ve Urfa'nın kurtuluşunda büyük hizmetleri geçmiş bulunan Urfa Saylavı (vekili) Ali Saib Ursavaş'ın da adı

79 "Ulusal Şefimize Suikast Maksadıyla Cenup Hududumuzdan Giren Bir Çete Yakalandı", **Tan**, 18 Ekim 1935.

80 "Büyük Önder'e Yapılmak İstenilen Komplo Tahkikatı", **Ulus**, 20 İlkteşrin 1935.

81 "Alçaklar Atatürk'e Gene Kastetmek İstediler", **Ulus**, 19 Ekim 1935; "Mel'un Suikastçılar Adalet Pençesi'nde", **Cumhuriyet**, 19 Ekim 1935; "Suikast İçin Cenup Hududundan Giren Çete Ankara'ya Getirildi", **Akşam**, 18 Ekim 1935.

82 **E.G.M. Arşivi**, Dn:12241-2, Bn: 3/F 6.

83 Soyak, **a.g.e.**, s. 382-383.

84 **Ulus**, 20 Ekim 1935.

Levent Şahverdi Arşivi

geçmektedir.[85] Yahya adlı suikastçı verdiği ifadelerde, Çerkez Ethem'in kendilerine "*Atatürk'e suikast yapmak için Türkiye'ye gideceksiniz; Türkiye'de bu işi idare edenler, Urfa Mebusu Ali Saip Bey ile Maraş'ta çiftlik sahibi İdris ve (Çokak) Bucak Müdürü Şemsettin'dir*." dediğini ileri sürmüştür.[86] Bu ifadeye göre, Ursavaş'ın da bu gizli birleşmede eli vardır ve suikast için Türkiye'ye gelen adamları yönetmeyi üzerine almıştır.[87] Bu iddialar üzerine Ursavaş, başlatılan suikast soruşturmasına dâhil edildi. Bu kapsamda mebus olan Ursavaş hakkında kanuni soruşturmanın yapılabilmesi için Teşkilat-ı Esasiye Kanunun 12. maddesi çerçevesinde hazırlanan, Başbakanlığın 17 Ekim 1935 gün ve 2744 sayılı tezkeresi ile dokunulmazlığının kaldırılması istenildi.[88] Ali Saip Ursavaş, konuyla ilgili olarak Mecliste yaptığı konuşmada, kendisine iftira atıldığını ve soruşturma sonucunda suçsuz olduğunun anlaşılacağını belirtti.[89] Ancak dokunulmazlığı kaldırılan Ursavaş, 18 Ekim günü tutuklandı.[90] Mahkeme sırasında, Ursavaş'la ilgili Emniyet Genel Müdürlüğü arşivinde bulunan bazı gizli raporların ortaya çıkması ilginç bir durum olmuştur. Bu raporların birisinde Ursavaş'ın "*Gazi ancak bizlerin sayesinde bu mevkie erişmiştir; o olmasaydı da ben olsaydım, arkadaşlarım beni ileri sürselerdi, Gazi ben olurdum. Bununla beraber ne zaman istersek Onu yine eskiye çevirmek bizim elimizdedir*"[91] dediği ileri sürülmektedir.

Basında yer alan haberlere göre, suikast girişimi ile ilgili yeni gözaltılar ve tutuklamalar bu isimlerle sınırlı kalmamış, özellikle yurtdışında bulunan bazı şahısların yakalanması yönünde çalışma başlatılmıştır. Suikast teşebbüsünde şüpheli olarak görülen en önemli kişilerden biri olan, Kudüs Maveraişeria Parlamentosu üyelerinden Esat Paşa tevkif edileceğini anlayınca firar etmiştir.[92] Suikast ile

85 Asıl işi Jandarma zabitliği olan Ursavaş Milli Mücadele döneminde Urfa dolaylarında hizmet etmiş ve daha sonra oradan milletvekili olmuştur. Atatürk'ün kendisine itimat gösterdiği ve sofrasına çağırdığı kişilerden birisidir. Soyak, **a.g.e.**, s. 383.

86 Soyak, **a.g.e.**, s. 379.

87 **E.G.M. Arşivi**, Dn:12242-74/1, Bn: 1/A 1, 1/A 2, 16 Eylül 1935.

88 "Urfa Saylavı Ali Saip Ursavaş'ın Teşrii Masuniyetinin Kaldırılması Hakkında Başvekâlet Tezkeresi ve Adliye ve Teşkilatı Esasiye Encümenlerinden Mürekkep Muhtelit Encümen Mazbatası", **TBMMZC**, Devre 5, Cilt 5, Fevkalade İçtima, Sr. No:250, 18 Ekim 1935; "Hainler Yakalandı. Bir Saylavın Teşrii Masuniyetinin Kaldırılması İstendi", **Son Posta**, 18 Birinci Teşrin 1935.

89 **TBMMZC**, Devre 5, Cilt 5, Fevkalade İçtima, 18 Ekim 1935, ss. 97-99.

90 **Cumhuriyet** 19 Ekim 1935; **Tan**, 19 Ekim 1935.

91 Soyak, **a.g.e.**, s. 384.

92 "Kudüs'te Komplo İle İlgili Üç Kişi Tutuldu", **Ulus**, 26 İlkteşrin 1935.

Levent Şahverdi Arşivi

bağlantılı olarak Millî Mücadele esnasında Yunanistan'a kaçarak oradan Filistin'e geçen üç eski Osmanlı subayının Hayfa'da tevkif edildiğine dair haberler basında yer almıştır.[93] Savcının hazırladığı iddianamede adı geçen bir diğer şahıs ise, Yüzellilikler listesinde yer alan Kuvayı İnzibatiye Mitralyöz Kumandanı ve Damat Ferit'in Yaveri Tarık Mümtaz[94] idi. Atatürk'e suikast olayının yeni çıktığı günlerde firarî bazı şahıslar arasında gerçekleşen bir toplantı, Tarık Mümtaz'ı şüphelilerin arasına dâhil olmasına neden olmuştur. Tarık Mümtaz ile Reyhaniye'den Çerkes Reşid ve Bedirke'den Çerkes Ömer, Mümbiç'te biraraya gelerek, Mümbiç milletvekili Nedim'in evinde içeriği anlaşılamayan bir toplantı düzenlemişlerdir. Bu suçlamadan dolayı Vahdet gazetesine bir mektup gönderen Tarık Mümtaz "Şüpheli bir kısım şahıs ve adamların arasına isminin karıştığını derin bir hayret ve teessürle haber aldığını" söylemiş ve "Hiçbir teşkilatın müdürü, müfettişi, üyesi olmadığını, hiçbir makam, kurum, cemiyet, komite, klüp ve kişiden Suriye'de yaşadığı on yıl süresince hiçbir para almadığını, almayacağını, gerçeğin açığa çıkacağı günün yakın olduğuna inandığını" söyleyerek kendini savunmuştur.[95]

Çerkez Ethem ve kardeşine yardım edenlerin sadece Ali Saip Ursavaş ve eski Osmanlı zabitleri ile sınırlı olmadığı, Nis'te bulunan Halife Abdülmecit'in de Atatürk'e karşı planlanan bu olayın içinde olduğu bilgisi verilmiştir. Halife'nin Ethem'e para yardımı yaptığı iddia edilen[96] haberin ayrıntılarında; bu tahkikatların Türkiye'nin talebi ile yapıldığı yazılarak, Amman'da üç kişinin daha yakalandığı bilgisi aktarılmıştır. Bu kişilerin, suikast planına önderlik yapan, Çerkez Ethem'in kardeşi Tevfik, Boksör Edip Kemal ve Kazım İsmail oldukları, bunların Türkiye'ye iade edilip edilmeyeceklerinin kesin olmadığı bilgisi verilmiştir.[97] Çerkezlerin Amman'da kurmuş oldukları "Elcemiyyetil Çerkesiye" adlı kulüpte yapılan araştırmalarda suikast teşebbüsüne ait çok sayıda evrak ele geçirildiği ifade edilmiştir.[98] Ayrıca, Maveraişeria ve Filistin'de yapılan tutuklamalarda, hainlerin

93 "Suikastçılardan Üçü Hayfa'da Yakalandı", **Tan**, 26 Ekim 1935; "Hayfa'da Üç Eski Osmanlı Zabiti Tutuldu", **Akşam**, 26 Ekim 1935; "Suikastçılar Üzerinde Külliyetli Miktarda İtalyan Lireti Bulundu", **Tan**, 27 Ekim 1935.

94 **E.G.M. Arşivi**, Dn: 12222-21, Bn: 5/C 8,1/G 9.

95 **E.G.M. Arşivi**, Dn: 12222-21, Bn: 5/C 10; "Bir İzah", **Vahdet Gazetesi**, 9 Nisan 1936.

96 **Tan**, 27 Ekim 1935.

97 **Cumhuriyet**, 30 Ekim 1935; **Tan**, 3 Kasım 1935.

98 **Tan**, 3 Kasım 1935.

Levent Şahverdi Arşivi

sayısının yüzden fazla olduğu[99] ve bunların bazılarının da eski Osmanlı zabitlerinden olduğu bildirilmiştir.

Suikastla ilgili tahkikat devam ederken, Suriye-Türkiye sınırına yakın olan Payas'ta 18 kişinin olayla ilgili olarak tutuklandıkları, ancak eski zabitlerden Ahmet Sürur'un teslim olmadığı için jandarma tarafından öldürüldüğü haberi dikkat çekmiştir. Sürur'un evinde yapılan aramalarda çok sayıda önemli kâğıdın ele geçirildiği verilen bilgiler arasındadır.[100] Yine olayla ilgili olarak Kozan'da üç muhtarın, çetenin Kozan topraklarına girmesini zamanında haber vermedikleri gerekçesiyle tutuklandıkları haberi dikkat çekmiştir.[101]

4.b. 1935 Yılında Planlanan Suikast Girişiminde Çerkez Ethem'in Rolü

Bu suikast girişimi ile ilgili basında yer alan haber yorumlarında bu hareketin baş sorumlusunun Çerkez Ethem olduğu belirtilmiştir. Ancak bu suçlamalar yersiz değildir. Türkiye'de yapılan inkılâpları içlerine sindiremeyen ve Mustafa Kemal'e karşı derin bir kin besleyen Çerkez Ethem ile ağabeyleri Reşit ve Tevfik Beyler Suriye'nin Amman şehrine yerleşmişler ve Türkiye aleyhinde faaliyetlerini buradan yönlendirmişlerdir.[102] Suikast girişiminden üç dört gün önce, Nuri Bey isminde, sarışın, uzun boylu, saçlarına kır düşmüş bir adamın, Resülayn'a giderek ve orada bazı Çerkezlerle konuşarak suikast girişiminden bahsettiği, Çerkezlerin bu işi yalnız yapmaya korktukları için kendilerine iki tane Taşnaksutyun Ermenisinin katılmasını istedikleri haber alınmıştır. Suriye'ye girmesi yasak olan Ethem'in "Nuri" takma adıyla Resülayn'a gittiği tahmin edilmiştir.[103]

Suikast amacıyla Türkiye'ye girerken yakalanan Kafkas Çerkezlerinden Yahya, kendi ifadesiyle, evlenmek için para kazanmak amacıyla Suriye'ye gitmiştir. Önce Halep'e, oradan Şam'a, sonra da Kuneytire'ye geçen Yahya, burada Çerkez Cemiyeti Başkanı olan Emin ile görüşmüş ve O'nun tavsiyesiyle kaçak olarak Amman'a geçerek betonarme ustası Manol'un yanında amelelik etmeye başlamıştır. Yahya ifadesinde Amman'da bir rastlantı sonucu, Ethem ve Reşid ile tanıştığını beyan etmiştir. Onların yardımıyla Hayfa'ya gitmiş, birgün Ethem'den

99 "Suikastı Hazırlayan Hainler Yüz Kişiden Fazla İmiş" **Cumhuriyet**, 30 Ekim; **Ulus**, 27 Ekim 1935.

100 **Tan**, 4 Kasım 1935; **Cumhuriyet**, 4 Kasım 1935.

101 **Cumhuriyet**, 6 Kasım 1935; **Tan**, 6 Kasım 1935.

102 Aytepe, a.g.m., s. 46.

103 **E.G.M. Arşivi**, DN: 12222-57/2, Bn: 3/B 12, Bt: 04 Kasım 1935 içinde Halıcı, **a.g.t.**, s. 180.

Levent Şahverdi Arşivi

gelen bir mektupta "artık zamanı geldi" denilerek Yahya'nın dönmesi istenmiştir. Bunun üzerine Yahya, Amman'a Ethem'in yanına dönmüştür.[104] Burada adı geçen Manol, Ethem'in en güvenilir adamıdır. Ethem, 1925'te Atina'dan Irak'a giderken, İzmirli bir Rum olan bu adamı da yanında götürmüş ve Paris, Nis, Mısır, Suriye, Irak ve Yunanistan ile olan haberleşmesini Manol aracılığıyla yapmıştır. Ethem 1935 yılı başlarında Manol'u tüccar sıfatıyla Beyazıt, Dersim ve Diyarbakır'a göndermiş. O da Kürtlerle anlaşarak TBMM Hükümeti aleyhinde Kürtlerden oluşan gruplar meydana getirmiştir. Yine Çerkez Ethem tarafından Haziran sonu ya da Temmuz başında Yunanistan'a gönderilen Manol, Çerkez Eşref, İstefoboyukas ve Mustafa Karok ile gizli ilişkiler içine girmiştir. Atina Elçiliği de, adı geçen Manol'un son suikast işinin faal üyesi olduğunu belirtmiştir.[105]

Yahya, tevkif edildikten sonra, jandarma, polis ve adliyede verdiği ancak daha sonra değiştirdiği bir ifadesinde, Şam'da ve Amman'da Çerkez Ethem ve büyük kardeşi Reşid ile görüştüğünü, Çerkez Ethem'in tertibi ile gizlice Türkiye'ye geçerek askerî ve istihbarî bilgi topladıklarını ve bir keresinde Ethem'in kendisine "Türklerin, Çerkezlere eza ve cefa edip etmedikleri ve Atatürk'ün memlekette serbestçe seyahatlerde bulunup bulunmadığı hakkında malumat istediğini" söylemiştir.[106]

Suikast girişiminin açığa çıkarılmasından sonra Çerkez Ethem, Türk Hâriciyesinin girişimleri sonucunda, bu suikast ile ilgisi olduğu gerekçesi ile 1935 senesinde Şark-ül Ürdün Hükümeti Polisi tarafından Amman'da yakalanmıştır.[107] Çerkez Ethem'in yakalandıktan sonra Ankara'ya getirileceği haberi heyecan yaratmıştır.[108] Haberin ayrıntılarında, Ethem ve kardeşi Reşid'in Amman'da Maveraişeria polisleri tarafından yakalandığı, taraftarlarının ise onu kurtarmaya çalıştıkları, ancak başarılı olamadıkları bilgisi verilmiştir.[109] Çerkez Ethem ve kardeşi Reşid, yapılan sorgulamalarında, kendilerine yöneltilen tüm suçları reddetmişler ve bu işin bir takım muharrik ajanların marifeti olduğunu iddia etmişlerdir. Halep'te çıkan Vakit Gazetesi 17 Teşrin-i Sani (Kasım) 1935 tarihli sayısında, Çerkez Ethem'den Beyrut'a Çerkez Kazım'a gelen bir mektup yayınlanmıştır. Mektupta, "Kendisinin Atatürk'e yapılmak istenen suikast teşebbüsü ile kat'iyyen

104 Soyak, **a.g.e.**, s. 378.

105 **E.G.M. Arşivi**, DN: 12222-57/2, Bn: 5/F 14, Bt: 10 Ocak 1933 içinde Halıcı, **a.g.t**., s. 181.

106 Soyak, **a.g.e.**, s. 379.

107 "Çerkez Ethem Haini Yakalandı", **Kurun**, 27 İlkteşrin 1935; "Çerkez Ethem Amman'da Yakalandı", **Tan**, 27 Ekim 1935; " Hain Çerkez Ethem Yakalandı, **Akşam**, 27 Ekim 1935.

108 "Çerkez Ethem Yakalandı, Ankara'ya Getiriliyor", **Cumhuriyet**, 27 Ekim 1935.

109 "Çerkez Ethem Amman'da Yakalandı", **Ulus**, 27 Ekim 1935.

Levent Şahverdi Arşivi

alakadar olmadığını, Türkiye'de tutuklananların hiçbirisini tanımadığını, hiçbir maksatla kimseyi Türkiye'ye göndermediğini" söyledikten sonra, Şark-ül Ürdün polisinin aramalarda ele geçirdiği evrakın da bu ciheti meydana koyduğunu ve bu nedenle serbest bırakıldığını belirtmiştir. Nitekim Ethem ve Reşid kardeşler, poliste verdikleri ifadeden kısa bir süre sonra serbest bırakılmışlardır.[110] Ethem'in bu mektubu yayınlandıktan sonra gazetenin sorumlu müdürü Nuri Genç'e yazdığı bir başka mektupta ise bu suikast meselesinin Atatürk'ün hayal mahsulü olduğunu, bu gülünç söylenti ve sonucundan onun yakınlarının bile büyük üzüntü duyduğunu belirtmiştir. Ethem'e göre "*Atatürk'ün bu iftirayı atmasındaki sebep ise milletin onun varlığına büyük önem verdiğini dış dünyaya duyurmak ve aynı zamanda kendisine karşı bağlılığının sarsıldığını hissettiği muhalefetin daha doğrusu dalkavuklarının bağlılığını sağlamaktır.*" Her şeye rağmen, eski dostuyla tarafsız bir heyet huzurunda mahkeme olabileceği bir zamanı bekleyerek teselli bulduğunu söyleyen Ethem, Atatürk'ün affedilmesini milletten istemek suretiyle aralarındaki en büyük farkı ortaya koyduğu düşüncesindedir. Zira Ethem, "Pek çok hatanın ondan çok onu şımartan dalkavuklarda olduğu ve Atatürk'ün de bir çeşit dalkavuk olduğu" düşüncesindedir.[111]

4.c. Tahkikat ve Mahkemenin Sonucu

9 Şubat 1936 tarihinde Ankara Ağır Ceza Mahkemesinde başlayan suikast davasında, Ursavaş ve diğer sanıkların avukatlığını Hamit Şevket İnce yapmıştır. İddianame okunduktan sonra; sanıklar, kendilerine yöneltilen suçlamaları reddetmişler ve olayla ilişkileri olmadığını savunmuşlardır.[112, 113] Ali Saip Ursavaş

110 **E.G.M. Arşivi**, Dn:12222-57/2, Bn:4/D 7. Ethem ve kardeşlerinin her ne kadar bu suikast teşebbüsü davasında tutuklanmasalar da, 1941 yılında hapse girdikleri görülmektedir. Suikast kuşkusu hala gündemdedir. 1941 yılında Cumhuriyet Hükümeti'nin isteği ile Kudüs Konsolosluğu Şark-ül Ürdün Hükümeti nezdinde yaptığı girişimlerle Ethem'in ve Şeyh Said'in oğlu Emin Broski'nin Amman'da tutuklanmasını sağlamıştır. Bkz. **E.G.M. Arşivi**, Dn:12222-57/5, Bn: 12/C 10. Şark-ül Ürdün Başvekili Tevfik Paşa Kudüs Başkonsolosluğuna telefon ederek, Ethem ve Broski'nin Türkiye'ye karşı ciddi bir suikast niyetiyle kaçmaya girişecekleri düşüncesi kuvvetlendiği için ve savaş durumu dolayısıyla sahip olduğu yetkiye dayanarak savaş sonuna kadar bu ikisinin tutuklu bulunmalarını emrettiğini söylemiştir. **E.G.M. Arşivi**, DN: 12222-57/5, Bn: 12/C 3 içinde Halıcı, **a.g.t.**, s. 185.

111 **E.G.M. Arşivi**, DN: 12222-57/2, Bn: 3/D 5-6-7, Bt: 11 Kânunuevvel 1935 içinde Halıcı, **a.g.t.**, s. 182.

112 1935 yılında ortaya çıkarılan bu suikast girişimi ile ilgili detaylı ve basın taraması yapılarak kaleme alınmış ve makalemizde yararlandığımız bir kaynak için bkz. Bengül Salman Bolat, "1935 Yılında Atatürk'e Karşı Planlanan Suikastın Basındaki Yansımaları", **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, Sayı: 49, Bahar 2012, s. 1-32.

113 Soyak, **a.g.e.**, s. 387.

Levent Şahverdi Arşivi

mahkemede dokunaklı bir savunma yapmış, Atatürk'e olan bağlılığını vurgulamış ve iddiaları reddetmiştir. 17 Şubat 1936'da tamamlanan mahkemede, delilleri ve ifadeleri yetersiz bulan mahkemenin kararına ve yapılan açıklamalara göre; başta Yahya adlı şahsın ve diğer sanıkların verdiği ilk ifadelerin doğru olmadığı, sanıkların baskı altında zorla bu ifadeleri verdikleri sonucuna varılmış ve sanıklar suçsuz bulunarak beraatlarına karar verilmiştir.[114]

5. 1935 Suikastından Ölümüne Kadar Atatürk'e Karşı Suikast Girişimleri

1936 yılına gelindiğinde bu defa da Türkiye'nin Selanik Konsolosluğu'ndan bir suikast tertibi istihbaratı ulaşıyordu. Konsolosluğun 20 Ekim 1936 tarihli yazısında; Ağustos ayında Yunanistan'ın Kavala kentinde bir kahvehanede Millî Mücadele'nin kazanılması ile birlikte yurt dışına kaçanlardan biri olan Memiş Hoca, "Şamlı" lakabı ile tanınan ve Yunan makamlarınca istihbarat işlerinde kullanılan Alâeddin ve kimliği tam olarak bilinmeyen ancak Mısır pasaportu taşıdığı söylenilen Zühtü isimli bir şahsın, Atatürk'e suikast yapılmasını konuştukları ve bunlardan Alâeddin isimli şahsın Zühtü'ye hitaben, (Zühtü'nün) tanınmadığı için kolaylıkla Türkiye'ye girebileceği ve bir kere ülkeye girdikten sonra Ankara ve İstanbul'da suikastı başarmasının mesele olmadığını söylediğinin bir muhbir vasıtası tarafından iletildiği belirtiliyordu.[115]

Alınan bilgi doğrultusunda Dâhiliye Nezareti 26 Kasım 1936 tarihli yazısıyla konuyla ilgili olarak çalışma yapılmasına dair Umumi Müfettişlere ve Vilayetlere "çok gizli" ibareli bir tamim yayınladı.[116] Bunun üzerine yurt çapında Emniyet İşleri Umum Müdürlüğünce çalışmalara başlanıldı.[117] Türkiye'nin Selanik Konsolosluğu da adı geçenler hakkında başlattığı istihbarat çalışmaları neticesinde; Zühtü isimli şahsın, Kavala yerlilerinden tütün tüccarı iken vefat eden Ahmet Hilmi isminde zengin bir şahsın oğlu olduğu, mübadeleden evvel Yunan Meclisine mebus olmak için seçimlere adaylığını koyduğu, İslam cemaati işlerine karıştığı, bir ara Yunanlılar tarafından tevkif edildiği, mallarını kurtarmak ümidi

---

114 Soyak, **a.g.e.**, s. 387.

115 **E.G.M. Arşivi**, Dn:12241-2, Bn: 4/A 1, 20 Ekim 1936.

116 **Edirne Emniyet Müdürlüğü** (**E.E.M.) Arşivi**, Dn: H.İ. Dosyası, Bn: 3787, 11 Kasım 1936 içinde Solgun, **a.g.t.**, s. 161.

117 **E.E.M. Arşivi**, Dn:H.İ Dosyası, Bn:4023, 5 Aralık 1936 içinde Solgun, **a.g.t.**, s. 161.

Levent Şahverdi Arşivi

ile mübadeleden kaldığı, zayıf karakterli bir adam olduğu bilgileri elde edildi ve[118] Zühtü ve Şamlı Alâeddin isimli kişilerin tedarik edilen fotoğrafları ilçelere ve sınır kapılarına dağıtıldı.

Polis, Atatürk'e suikast yapmayı planlamış ancak ele geçirilememiş olan bu suikastçıların peşini, Atatürk'ün ölümünde sonra da bırakmadı ve Zühtü'yü 1941 tarihinde Türkiye'ye gizlice girerken yakaladı.[119] Arapça, Rumca, Türkçe ve Fransızca okur-yazar olup Kahire doğumlu olan Salih Zühtü'nün[120] alınan ifadesinde, Atatürk'e suikast işiyle vazifelendirildiğini, bu suikast işini başarmak gayesi ile Türkiye'ye geldiğini, fakat İstanbul, İzmir, Bursa, Adapazarı ve Çeşme'yi gezdikten sonra Kavala'da mevcut arazisine ait tapu işlerini hallettikten sonra Kavala'ya döndüğünü ve kendisini görevlendiren Alâeddin'e münasip bir fırsat yakalayamadığından şimdilik bu işi başaramadığını ve fakat taahhüdüne sadık olduğunu söylemek suretiyle Alâeddin'i aldattığını itiraf etti.[121] Yakalandığı tarih itibarıyla Mustafa Kemal Atatürk'ün hayatta olmaması sebebiyle suikast suçunun oluşmadığı gerekçesiyle Salih Zühtü hakkında sadece 3519 Sayılı Pasaport Kanunun 47'nci maddesine muhalefetten işlem yapıldı ve sınır dışı edildi.[122]

1937 yılından itibaren Türkiye ve Atatürk aleyhindeki saldırılarda "Türkiye Kurtuluş Fırkası" adlı örgütün ismi duyulmaya başladı. "Ethem ve kardeşleri merkezi Amman'da, şubesi Halep'te bulunan asıl adı Türkiye Kurtuluş Fırkası Komitesi, diğer adı Cenup Vilayetleri Yıldırım Komitesi olan bir örgüt kurmuşlardır. Komite, 1937 yılında Türkiye Cumhuriyeti'ni yıkarak dinî hisleri okşayan devlet kurmak amacıyla kurulmuştur."[123] Amman'da Çerkez Ethem'in evinde Hoybun örgütünden Elbistanlı Hamdi ile Yusuf Ziya'nın da katıldığı bir toplantı sonrasında kurulan[124] bu örgüt aslında Fransızlar tarafından organize edilen Hoybuncular

---

118 **E.E.M. Arşivi**, Dn: H.İ.Dosyası, Bn:5662, 26 Kasım 1936 içinde Solgun, **a.g.t.**, s. 161.

119 **E.E.M. Arşivi**, Edirne Emniyet Müdürlüğü Karaağaç Emniyet Komiserliği'nin 09 Aralık 1941 tarih ve 209 sayılı yazısı içinde Solgun, **a.g.t.**, s. 161.

120 **E.E.M. Arşivi**, Edirne Emniyet Müdürlüğü tarafından tanzim edilen 10 Aralık 1941 tarihli zabıt varakası içinde Solgun, **a.g.t.**, s. 162.

121 **E.E.M. Arşivi**, Edirne Emniyet Müdürlüğü'nün 10 Aralık 1941 tarihli zabıt varakası, içinde Solgun, **a.g.t.**, s. 162.

122 **E.E.M. Arşivi**, Edirne Emniyet Müdürlüğü'nün 11 Aralık 1941 tarih ve Ş.I (3007) sayılı yazısı, içinde Solgun, **a.g.t.**, s. 162.

123 **E.G.M. Arşivi**, Dn: 11242-1, Bn: C 6 ve **E.G.M. Arşivi**, Dn: 12242-1, Bn: E 5 içinde Aytepe, **a.g.m.**, s. 46.

124 **E.G.M. Arşivi**, Dn: 12241-1, Bn: 4/B 5, 10 Ağustos 1937 içinde Solgun, **a.g.t.**, s. 67.

Levent Şahverdi Arşivi

ile firarî Çerkezlerin birleşmesinden başka bir şey değildi.[125] Çünkü Fransızlar Hatay'ın gündeme gelmesiyle birlikte bölgede daha büyük eylemler yapabilecek güçte bir örgüt kurmak amacıyla Suriye'de etkin olan firarî Çerkezleri, Kürt ve Ermenilerden oluşan Hoybun örgütüne dâhil ederek, Hoybun örgütünün adını "Kurtuluş Fırkası" olarak değiştirmişlerdi.[126] "Ermeni Taşnaklar, Hoybuncular ve bütün Türkiye aleyhindeki teşekküllere önayak olmak isteyen bu komitenin Hoybun teşkilatından ve İtalyanlardan da yardım görmekte oldukları, en faal merkezlerinin Halep'te olduğu anlaşılmıştır."[127] Nizamnamesini Arif Oruç'un yaptığı Türkiye Kurtuluş Fırkası'nın 12 maddeden oluşan programına göre komitenin en başta gelen vazifelerinden birisi[128]; Ankara'daki Kemalist Hükümeti ortadan kaldırmak ve yerine dinî ve şahsî hürriyet ve eşitlik bahşedici adil bir hükümet kurmaktı. Örgüte göre "Kemalist Hükümetin" yıkılması için Mustafa Kemal'in ortadan kaldırılması gerekiyordu. Bunun için hazırlanan suikast tertiplerine her türlü yardımı vermekten çekinmemişlerdir. Özellikle Hatay Sorununun öne çıkması ile birlikte Çerkez Ethem ve Türkiye Kurtuluş Fırkası Türkiye'ye karşı daha aktif olarak kullanılmıştır.[129]

6. Atatürk'ün Ölümünden Sonra Diğer Devlet Adamlarına Yönelik Suikast Girişimleri

Atatürk'ün ölümünden sonra da diğer devlet adamlarına yönelik suikast teşebbüslerinin devam ettiği görülmektedir. Özellikle Ermeni Taşnak Örgütünün organize ettiği suikast tertipleri, İkinci Dünya Savaşı sırasında da devam etmiştir. Örneğin, Gaziantep Valiliği'nin İçişleri Bakanlığı'na gönderdiği, bir yazıda, Taşnak Komitesi'ne mensup Türkiyeli sekiz Ermeni'nin, 1939 Temmuz ayı içinde suikast için yurdumuza gönderildiği duyumunu aldıkları bildirilmiştir.[130] Bunun üzerine İçişleri Bakanlığı, Umumi Müfettişlik ve Valiliklere bir yazı göndererek haberin doğruluğunun meydana çıkarılması için derhal incelemelerin başlatılma-

125 **E.G.M. Arşivi**, Dn:11241-1, Bn: C 7.

126 **E.G.M. Arşivi**, Dn:12511-28, Bn: K.T. 29645; Dn: 12241-1, Bn:6/A 11.

127 **E.G.M. Arşivi**, Dn: 12242-1, Bn: B 12 içinde Aytepe, a.g.m., s. 46.

128 **E.G.M. Arşivi**, Dn: 12242-1, Bn: B 8 içinde Aytepe, a.g.m., s. 46.

129 **E.G.M. Arşivi**, Dn: 12241-1, Bn: 2/C 9, Kânunusani 1937.

130 **E.G.M. Arşivi**, Gaziantep Valiliği'nin Dâhiliye Vekâleti'ne yazdığı 27 Temmuz 1939 tarih ve Em.739 sayılı bir yazı, Dn: 12241-15, Kardeks No: 34935.

Levent Şahverdi Arşivi

sı talimatı vermiştir.[131] Bu tarihten itibaren 1940 yılının başlarına kadar tüm il Valiliklerinden gelen yazılarda bahsedilen 8 kişiye ait herhangi bir ize rastlanmadığı belirtilmiştir.[132]

1940 yılında yine Ermenilerin isminin karıştığı bir başka suikast iddiası gündeme gelmiştir. Romanya Ermeni Taşnak Komitesi'nin Reis ve Azalarından bazılarının Türkiye'ye gizli olarak gönderildikleri[133] haber alınmıştır. Bunun üzerine başlatılan incelemelerde, bu komitacıların Kayseri Vilayetinin Yahyalı Çiftliğindeki Ermeni toplantısıyla bir ilişkisinin olabileceği[134] tespit edilmiştir. Ancak polisin yaptığı araştırma sonucu bu bilginin aslı olmadığı ve bu hadiseyi Millî Emniyet Hizmeti'nin eski ajanlarından M.V. isminde bir Ermeni'nin tertip ettiği[135] ortaya çıkmıştır. Buna göre M.V. tekrar hizmete girmek için böyle bir senaryo uydurmuştur. Adı geçen çiftlikteki Ermenilerin, İstanbul'dan gelen bir Ermeni'nin iştiraki ile toplantı yaptıkları ve Ankara'da iki Generale ve İnönü'ye suikast yapılacağı ihbarının tamamen uydurma olduğu anlaşılmıştır. Buna göre; Yahyalı çiftliğinde oturan Türk halkından bir kaç şahsın, çiftlikteki Ermenileri uzaklaştırmak ve mallarına el koymak için böyle bir haber uydurdukları anlaşıldığından Adliye'ye sevk edilmişlerdir.

SONUÇ

Millî Mücadele yıllarında ve Cumhuriyet döneminde başta Mustafa Kemal olmak üzere devlet büyüklerine yönelik çok sayıda suikast tertiplenmiştir. Mustafa Kemal'e muhalif olanlar ve onun öldürülmesini tek kurtuluş yolu olarak görenler, adeta hiç ara vermemiş, bir suikast girişimi başarısız olunca bir diğerini hayata geçirmeye çalışmışlardır. Hatta bazen bir suikast planı ortaya çıkarılıp tahkikat yapılırken aynı anda başka bir suikast tertibi ile karşı karşıya kalınmıştır. Bunun

131 **E.G.M. Arşivi**, Dâhiliye Vekâleti'nin, Umumi Müfettişlik ve Valiliklere gönderdiği 05 Ağustos 1939 tarih ve Ş/I.A.41940 sayılı bir yazı, Dn: 12241-15, Kardeks No: 34935.

132 **E.G.M. Arşivi**, Dn: 12241-15, Kardeks No: 34935.

133 **E.G.M. Arşivi**, İstanbul K.V. Tümgeneral Osman Tufan imzalı 02 Şubat 1940 tarih ve 39/17179-100966 sayı ile Genel Kurmay Başkanlığı'na yazılan yazı, Dn: 12241-4, Kardeks No: 42163.

134 **E.G.M. Arşivi**, Genel Kurmay Başkanlığı'nın Dâhiliye Vekâleti'ne yazdığı 7.2.1940 tarih ve 55.847/418 sayılı teskere. Dn: 12241-4, Kardeks No: 42163.

135 **E.G.M. Arşivi**, Dâhiliye Vekâleti'nin Genel Kurmay Başkanlığı'na yazdığı 23 Mart 1940 tarih ve I.A.12241/4 sayılı cevap yazısı, Dn: 12241-4, Kardeks No: 42163.

Levent Şahverdi Arşivi

üzerine 9 Haziran 1936 tarihli "Riyaseti Cumhur Maiyet Polis Teşkilatının Vazifelerine ve Sureti İstihdamlarına Dair Talimat" ile ilk defa Atatürk'ün gezilerinde yakın koruma görevi yapmak ve ikametgâhının korunması amacı ile bir Emniyet Memurluğu kurulmuştur. Ancak bu kadar yoğun tehdit altında dahi Atatürk'ün korunması için kurulan birimin personel sayısı oldukça kısıtlı tutulmuştur.[136] Çünkü Mustafa Kemal bu girişimleri büyük bir soğukkanlılıkla karşılamış ve paniğe kapılarak abartılı koruma tedbirlerinin, halk ile arasına aşılmaz duvarlar oluşturmasına müsaade etmemiştir. Buna karşın uzun yıllar Atatürk'ün yanında uşak olarak görev yapan Cemal Granda, Atatürk'ün tedbiri elden bırakmadığını söylemektedir. "*Atatürk, maiyetindekilere fazla güven gösterir gibi olmasına rağmen her zaman tetikte ve uyanık kalmasını bilmiştir. Ankara ve İstanbul içindeki gezilerinde olsun, yurt içi gezilerinde olsun kendini korumak için alınan tedbirlere güvenmeyip, her zaman dikkatli davranmıştır. Bir gün Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras'la görüşürken şöyle dediğini hatırlarım: 'Ben kendimi kendim korurum. İçişleri Bakanı, Emniyet Genel Müdürü, Vali, daha ne kadar varsa, ilgili kişiler benim korunmam için bir takım tedbirler alırlar. Bunlar onların görevidir. Bu işlere hiç karışmam. Kanuni görevlerini yapmalarına da karşı gelmem. Fakat kendi korunmamı, onların aldıkları tedbirlere bırakmış değilim. Kendimi koruma işimi kendim yaparım ve yapmaktayım. Gelip geçtiğim yerlerde neler olup bittiğine dikkat ederim. Gezi saatlerini, günlerini gerektikçe kendim değiştiririm. Benim dikkatimden hiçbir şey kaçmaz...' Atatürk'ün gezilerinde arkasında her zaman yaverleri olduğunu bildiği halde, tabancasını eksik etmediği ve üzerine almadan dışarı adım atmadığını çok iyi hatırlarım.*"[137] Ancak güvenlik görevlileri ve yetkililerin konuları sıkı bir şekilde

136 Bu talimata göre bir birinci komiser ile iki üçüncü komiser ve onbir polis memuru münhasıran Köşkün emniyetini temin maksadıyla Çankaya'da bulunmakta, bunlardan bir nöbetçi karakol karşısındaki noktada, bir nöbetçi köşkün kapısında ve bir üçüncü komiser sabahçı ve akşamcı olarak karakolda nöbet tutmaktaydı. Karakol nöbetçileri hafta izni dışında karakoldan ayrılmazdı. Bu teşkilatın devriye nöbetleri Muhafız Alayından ayrı olup, geceleri takviyeli olarak motosikletlerle yapılmaktaydı. Görevlilerin bir kısmı sivil olup, köşk içerisinde muhtelif yerlerde bulunurlardı. Köşk dışında da bir sivil komiserin idaresinde olan beş memur bir araçla sürekli Atatürk'ün otomobilini yakından takip ediyorlardı. Bunun dışında tahsis edilen sepetli motosikletlerde bulunan sivil polisler, seyahatlerde sürekli olarak Atatürk'ün otomobilinin ön, yan ve arkasından giderek otomobile yapılacak bir saldırıyı önlemekle görevliydi. Ayrıca sivil kıyafetli "yol memurları" Atatürk'ün seyahatleri esnasında geçeceği yollar üzerinde gizli tertibat alır, ayrıca yol üzerinde bulunan ev, apartman ve işyerlerinin sahiplerinin ve çalışanlarının hüviyet ve tabiiyetlerini araştırırdı. Bkz: **B.C.A.**, 030.10.00.00/01.07.3, 9 Haziran 1936.

137 Cemal Granda, **Atatürk'ün Uşağı'nın Gizli Defteri**, Derin Tarih Yay., İstanbul, 2014, s. 118.

Levent Şahverdi Arşivi

takip ettikleri ve Mustafa Kemal'e bir zarar gelmemesi için dikkatli ve duyarlı bir şekilde tedbir almaya çalıştıkları anlaşılmaktadır. Ayrıca suikast girişiminde bulunanların en sert şekilde cezalandırılması için yasal düzenlemeler yapılarak gerekli tedbirler alınmış ve devlet büyüklerine karşı suikast teşebbüsünde bulunanlar doğrudan İstiklâl Mahkemelerinde yargılanmıştır. Bu mahkemelerde suikast teşebbüsüyle uzaktan veya yakından irtibatı görülen sanıklar en sert bir şekilde çoğu kez idamla cezalandırılmıştır.

Bu suikastların iç ve dış kaynaklar olmak üzere iki cepheden düzenlendiği görülmektedir. Yurt içinde suikast tertibine girişenler, genelde yapılan devrimlerden memnun olmayanlar, eski İttihatçılar ve padişah yanlılarıdır. Yurt dışı ayağında ise dört ana cepheden bahsetmek mümkündür. Yüzellilikler-firarîler, Hoybun Cemiyeti mensupları, Ermeni Taşnaksutyuncular ve yabancı ülke istihbarat teşkilatları.

Yurt içinde düzenlenen suikast tertiplerindeki temel saiklerden birisi Atatürk'ün liderliğini ve yapmış olduğu inkılâpları çekemeyen ve ülke yönetiminin kendilerinde olması gerektiğini düşünen İttihatçıların Mustafa Kemal'i ortadan kaldırmak istemeleri olmuştur. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Anadolu'da kalan İttihatçılar ülke yönetimini tekrar ellerine geçirmek için Cumhuriyet döneminde Mustafa Kemal'e karşı muhalefet yapmaya, yapılan inkılâplara engel olmaya, kurdukları Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası yoluyla iktidara gelmeye çalışmışlardır. Ancak bütün bu girişim ve gayretlere rağmen iktidar olma şansını elde edemeyince, son çare olarak Mustafa Kemal'e karşı suikast düzenlemek suretiyle iktidarı elde etmeye teşebbüs etmişlerdir. Bazen bu teşebbüsler, İttihatçı olmayan ancak yapılan inkılâpları halkın geleneklerine uymadığı ve bu inkılâpların halka zorla kabul ettirildiği gerekçesiyle karşı çıkanlar tarafından da desteklenmişlerdir.

Yurtdışı kaynaklı suikast girişimlerinde en çok ön plana çıkan isimler kuşkusuz Çerkez Ethem ve kardeşleridir. Kendilerine büyük bir haksızlık yapıldığını, yurtdışında sürgün ve perişan bir şekilde yaşamaya mahkûm edildiklerini öne süren bu kişiler, Mustafa Kemal'e, İsmet İnönü'ye veya diğer başka devlet adamlarına saldırmak için ellerine geçen her fırsatı değerlendirmeye çalışmışlardır. Bu amaçlarına ulaşabilmek için Ermenilerle, Hoybun Cemiyet'i üyeleriyle veya bulundukları ülke yetkilileri ile her türlü işbirliğine girişmekten kaçınmamışlardır.[138] Çerkez Ethem'in bizzat içinde bulunduğu irili ufaklı birçok suikast girişimlerinin arasında özellikle 1935 yılında açığa çıkarılan Atatürk'e yönelik bir suikast hazırlığı kamuoyunda büyük tepkilere yol açmıştır.

138 **E.G.M. Arşivi**, Dn: 12242/1, Bn: B/12.

Levent Şahverdi Arşivi

Yurtdışı kaynaklı suikast tertiplerinin arkasındaki bir diğer önemli aktör ise Ermenilerdir. 1915 yılında gerçekleşen tehcir olayından sonra İttihatçılara karşı büyük bir kin besleyen Ermeniler, zaman zaman bu kin ve nefretlerini Mustafa Kemal ve arkadaşlarına yöneltmişlerdir. Kendilerine büyük bir zulüm -günümüz tabiriyle soykırım- yapıldığını tüm dünyaya duyurmak için terörü ve Türk devlet adamlarına karşı suikast düzenlemeyi bir yöntem olarak seçen bazı Ermeni gruplar, zaman zaman bu teşebbüslerini gerçekleştirmek için harekete geçmişlerdir. Ancak birçok suikast tertibinin içerisinde yer alan Ermeniler, hiçbir şekilde muvaffak olamamışlardır. Ermeniler Atatürk'e karşı gerçekleştiremedikleri suikast emellerini onun ölümünden sonra bu kez diğer devlet adamlarına yöneltmişlerdir. İlk yıllarda İnönü'ye karşı yapılan bu suikast girişimleri sonraki yıllarda biçim değiştirerek ve farklı isimler altında yeniden kendini göstermiş ve 90'lı yıllara kadar yurtdışında görevli Türk yetkililere karşı suikastlar düzenlemişlerdir.

Bu suikast girişimlerinde adı geçen diğer bir unsur olan Hoybun Cemiyetinin Çerkez Ethemle ve Taşnaklarla birlikte Türkiye'deki bürokratlara karşı suikast tertipleri gerçekleştirdikleri,[139] Ermenilerin bu cemiyet aracılığıyla Türkiye'deki Kürt isyancıları destekledikleri ve bazı küçük çaplı siyasi çete eylemleri gerçekleştirdikleri görülmektedir.

Dış kaynaklı suikast girişimlerine bazı yabancı ülkelerin karıştığı girişimleri de ilave etmek mümkündür. "İngiliz arşiv vesikaları arasında yer alan 4 Kasım 1937 tarihli bir rapor ve memoranduma göre Mustafa Kemal Atatürk, on yılı aşkın bir süre içerisinde daha ziyade Almanlar tarafından düzenlenen ve idare edilen ama İtalya'daki Mussolini idaresinin de desteğini gören on dokuz suikast teşebbüsüne maruz kalmıştır. Bu suikastlar dizisinin sonuncusunun ise 1938 yılı Şubat ayında düzenleneceği ileri sürülmüştür."[140] Hülagü, bu teşebbüsleri şöyle değerlendirmektedir. "*Cumhuriyetin ilk dönemlerindeki iç ve dış siyasî şartları, Mustafa Kemal'in çok yönlü politikası, bu tarihlerdeki Türk-Alman ve Türk-İtalyan ilişkilerinin durumu, Mustafa Kemal'in hiç de azımsanmayacak sayıda suikast teşebbüsüne maruz kalmış bulunması, yine Mustafa Kemal ile İttihatçılar arasındaki ilişki ve dolayısıyla Almanya'nın bu ilişkiye yaklaşımı, bütün bu noktalar göz önüne*

139 **E.G.M. Arşivi**, Dn: 12512-80, Bn: K.T. 19377; **E.G.M. Arşivi**, Dn: 12242-10, Bn: 353.

140 M. Metin Hülagü, "Mustafa Kemal Atatürk'e Karşı Alman ve İtalyanların Düzenlediği Suikast Girişimleri", **Cumhuriyetin 80. Yılına Armağan**, Ankara Üniversitesi, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayını, 2004, s. 238.

Levent Şahverdi Arşivi

alındığı zaman iddia edildiği şekilde Mustafa Kemal'in Alman-İtalyan patentli bir takım suikast girişimlerine hedef olmuş olması mümkündür denebilir."[141]

Mustafa Kemal'e yönelik suikast girişimleri çoğu zaman suikastçıların hedeflemediği sonuçlar doğurmuş, halkın ve basının Mustafa Kemal ve yeni Cumhuriyet rejimi etrafında kenetlenmesine yol açmıştır. Özellikle 1926 İzmir ve 1935 yılı suikast girişimlerinden sonra yurt içinde ve yurt dışında sert tepkiler gösterilmiş, kamuoyunda yoğun bir Atatürk sevgisinin oluştuğu/oluşturulduğu dikkat çekmiştir. "*Gazeteler; halkın, sivil toplum örgütlerinin, öğrencilerin, dini temsilciliklerin bu olaydaki sevgi gösterilerini yansıtmışlar, gelen tepkiler, genel olarak halkın Atatürk'e olan sevgisini göstermesi için bir fırsata dönüşmüştür. Köşe yazılarında birçok yazar, Atatürk'ün irtica ile mücadelesine, Cumhuriyete ve inkılâbına vurgular yapmış, ayrıca Atatürk'e karşı girişilen bu girişimlerden dolayı ona olan düşmanlığı kınamışlardır. Bu şekilde ortak olarak yapılan yorumlarda Atatürk sevgisi ile Türk Milleti için yaptıkları ve mücadelesinin etkisinin yanı sıra gerilim dönemi olarak değerlendirilen 1930'larda, Atatürk'e olan güven tazelenmiş, Atatürk karşıtı bir takım çevrelere de mesaj verilmiştir.*"[142] O halde bu olayda, gerilim dönemi olarak değerlendirilen 1930'larda, Atatürk'e güvenin tazelenmesi, Atatürk karşıtı bir takım çevrelere mesaj verilmesi gibi sonuçlar da çıkarılabilir.

141 Hülagü, a.g.m., s. 252.

142 Bolat, a.g.m., s.27.

Levent Şahverdi Arşivi

KAYNAKÇA

ARŞİV KAYNAKLARI

B.C.A., 030.10.00.00/01.07.3, 9 Haziran 1936.

B.C.A., 030.10.00.00/104.629.25, 06 Mart 1929.

B.C.A., 030.10.00.00/104.679.38, 5 Şubat 1931.

B.C.A., 030.10.00.00/45.290.41.

E.E.M. Arşivi, Dn: H.İ.Dosyası, Bn:5662, 26 Kasım 1936.

E.E.M. Arşivi, Dn:H.İ Dosyası, Bn:4023, 5 Aralık 1936.

E.E.M. Arşivi, Edirne Emniyet Müdürlüğü Karaağaç Emniyet Komiserliği'nin 09 Aralık 1941 tarih ve 209 sayılı yazısı.

E.E.M. Arşivi, Edirne Emniyet Müdürlüğü tarafından tanzim edilen 10 Aralık 1941 tarihli zabıt varakası.

E.E.M. Arşivi, Edirne Emniyet Müdürlüğü'nün 10 Aralık 1941 tarihli zabıt varakası.

E.E.M. Arşivi, Edirne Emniyet Müdürlüğü'nün 11 Aralık 1941 tarih ve Ş. I (3007) sayılı yazısı.

E.G.M. Arşivi, Dâhiliye Vekâleti'nin, Umumi Müfettişlik ve Valiliklere gönderdiği 5.8.1939 tarih ve Ş/I.A.41940 sayılı bir yazı, Dn: 12241-15, Kardeks No: 34935.

E.G.M. Arşivi, Dn: 11242-1, Bn: C 6.

E.G.M. Arşivi, Dn: 12222-21, Bn: 5/C 10.

E.G.M. Arşivi, Dn: 12222-21, Bn: 5/C 8,1/G 9.

E.G.M. Arşivi, Dn: 12222-57/1, Bn: 2/A 6.

E.G.M. Arşivi, Dn: 12222-57/1, Bn: 2/C 2, Bt: 21 Nisan 1929.

E.G.M. Arşivi, DN: 12222-57/2, Bn: 3/B 12, Bt: 04 Kasım 1935.

E.G.M. Arşivi, DN: 12222-57/2, Bn: 3/D 5-6-7, Bt: 11 Kânunuevvel 1935.

E.G.M. Arşivi, DN: 12222-57/2, Bn: 3/D 7.

E.G.M. Arşivi, DN: 12222-57/2, Bn: 5/F 14, Bt: 10 Ocak 1933.

E.G.M. Arşivi, DN: 12222-57/3, Bn: 5/F 14, Bt: 10 Ekim 1932.

E.G.M. Arşivi, DN: 12222-57/5, Bn: 12/C 3.

E.G.M. Arşivi, Dn: 12222-58/1, Bn: 1/G 10, Bt: 28 Mayıs 1929.

E.G.M. Arşivi, Dn: 12222-58/1, Bn: 2/B 7, Bt: 31 Temmuz 1929.

E.G.M. Arşivi, Dn: 12222-58/2, Bn: 3/D 9, Bt: 24 Nisan 1929.

E.G.M. Arşivi, Dn: 12241-1, Bn: 2/C 9, Kânunusani 1937.

Levent Şahverdi Arşivi

E.G.M. Arşivi, Dn: 12241-1, Bn: 4/B 5, 10 Ağustos 1937.
E.G.M. Arşivi, Dn: 12241-1, Bn: 6 B 13.
E.G.M. Arşivi, Dn: 12241-15, Kardeks No: 34935.
E.G.M. Arşivi, Dn: 12242-1, Bn: B 12.
E.G.M. Arşivi, Dn: 12242-1, Bn: B 8.
E.G.M. Arşivi, Dn: 12242-1, Bn: E 5
E.G.M. Arşivi, Dn: 12242-10, Bn: 353.
E.G.M. Arşivi, Dn:11241-1, Bn: C 7.
E.G.M. Arşivi, Dn:12221/1, Bn: Umumi Dosya 1, Bt: 16 Ocak 1932.
E.G.M. Arşivi, Dn:12222, Bn: G 1.
E.G.M. Arşivi, Dn:12222-110, Bn: A 11, 08 Ekim 1931.
E.G.M. Arşivi, Dn:12222-110, Bn: A 7, 25 Eylül 1933.
E.G.M. Arşivi, Dn:12222-110, Bn: C 2, 12 Ekim 1939.
E.G.M. Arşivi, Dn:12222-110, Bn:D 10- D11, 14 Aralık 1942.
E.G.M. Arşivi, Dn:12222-57/1, Bn: 1/E 13, Bt: 24 Temmuz 1926.
E.G.M. Arşivi, Dn:12222-57/2, Bn:4/D 7.
E.G.M. Arşivi, Dn:12222-57/5, Bn: 12/C 10.
E.G.M. Arşivi, Dn:12222-58/2, Bn: 3/D 8, 20 Temmuz 1928.
E.G.M. Arşivi, Dn:12241, Bn: 2/F 11, 19 Nisan 1937.
E.G.M. Arşivi, Dn:12241-2, Bn: 3/ A 5, 2 Şubat 1926.
E.G.M. Arşivi, Dn:12241-2, Bn: 3/A 3, 24 Aralık 1341 (1925).
E.G.M. Arşivi, Dn:12241-2, Bn: 3/A 5, 16 Haziran 1926.
E.G.M. Arşivi, Dn:12241-2, Bn: 3/A 5-6, 2 Şubat 1926.
E.G.M. Arşivi, Dn:12241-2, Bn: 3/A 7-8.
E.G.M. Arşivi, Dn:12241-2, Bn: 3/B 10, 11 Eylül 1926.
E.G.M. Arşivi, Dn:12241-2, Bn: 3/B 13-14, 3 Ocak 1927.
E.G.M. Arşivi, Dn:12241-2, Bn: 3/B 8, 26 Temmuz 1926.
E.G.M. Arşivi, Dn:12241-2, Bn: 3/B 8, 29 Temmuz 1926.
E.G.M. Arşivi, Dn:12241-2, Bn: 3/B 9, 29 Ağustos 1926.
E.G.M. Arşivi, Dn:12241-2, Bn: 3/C 2, 11 Mayıs 1927.
E.G.M. Arşivi, Dn:12241-2, Bn: 3/C 2, 9 Nisan 1927.
E.G.M. Arşivi, Dn:12241-2, Bn: 3/C 3.
E.G.M. Arşivi, Dn:12241-2, Bn: 3/C 4.
E.G.M. Arşivi, Dn:12241-2, Bn: 3/C 8, 6 Mart 1928.
E.G.M. Arşivi, Dn:12241-2, Bn: 3/D 13, 16 Ağustos 1931.
E.G.M. Arşivi, Dn:12241-2, Bn: 3/D 13, 3/D 14.

Levent Şahverdi Arşivi

E.G.M. Arşivi, Dn:12241-2, Bn: 3/D 5, 18 Haziran 1929.
E.G.M. Arşivi, Dn:12241-2, Bn: 3/D 5, 25 Haziran 1929.
E.G.M. Arşivi, Dn:12241-2, Bn: 3/E 13, 3 Ekim 1933.
E.G.M. Arşivi, Dn:12241-2, Bn: 3/E 3, 20 Aralık 1931.
E.G.M. Arşivi, Dn:12241-2, Bn: 3/E 4, 11 Ocak 1932.
E.G.M. Arşivi, Dn:12241-2, Bn: 3/E 5, 3 E 6, 21 Nisan 1932.
E.G.M. Arşivi, Dn:12241-2, Bn: 3/F 2, 3/F 3, 12 Eylül 1934.
E.G.M. Arşivi, Dn:12241-2, Bn: 3/F 5, 8 Mayıs 1935.
E.G.M. Arşivi, Dn:12241-2, Bn: 3/F 6.
E.G.M. Arşivi, Dn:12241-2, Bn: 3/G 13, 26 Ağustos 1341 (1925).
E.G.M. Arşivi, Dn:12241-2, Bn: 4/A 1, 20 Ekim 1936.
E.G.M. Arşivi, Dn:12242-74/1, Bn: 1/A 1, 1/A 2, 16 Eylül 1935.
E.G.M. Arşivi, Dn:12242-74/1, Bn: 1/A 1, 16 Eylül 1935.
E.G.M. Arşivi, Dn12511-28, Bn: K.T. 29645; Dn: 12241-1, Bn:6/A 11.
E.G.M. Arşivi, Dn12512-80, Bn: K.T. 1937.
E.G.M. Arşivi, Gaziantep Valiliği, Dâhiliye Vekâleti'ne yazdığı 27 Temmuz 1939 tarih ve Em.739 sayılı bir yazı, Arşiv Dosya No: 12241-15, Kardeks No: 34935.
E.G.M. Arşivi, Genel Kurmay Başkanlığı'nın Dâhiliye Vekâleti'ne yazdığı 07 Şubat 1940 tarih ve 55.847/418 sayılı teskere. Arşiv Dosya No: 12241-4, Kardeks No: 42163.
E.G.M. Arşivi, İstanbul K.V. Tümgeneral Osman Tufan imzalı 02 Şubat 1940 tarih ve 39/17179-100966 sayı ile Genel Kurmay Başkanlığı'na yazılan yazı, Arşiv Dosya No: 12241-4, Kardeks No: 42163.
Edirne Emniyet Müdürlüğü (**E.E.M.) Arşivi**, Dn: H.İ. Dosyası, Bn: 3787, 11 Kasım 1936.
Emniyet Genel Müdürlüğü (E.G.M.) Arşivi, Dâhiliye Vekâleti'nin Genel Kurmay Başkanlığı'na yazdığı 23.3.1940 tarih ve I.A.12241/4 sayılı cevap yazısı, Dn: 12241-4, Kardeks No: 42163.
TBMM Zabıt Ceridesi (TBMMZC), Devre 3, Cilt 2, İçtima 1, 12 Kânunusani 1928.

KİTAPLAR/TEZLER

Aydemir, Şevket Süreyya, **Tek Adam**, Cilt 3, Remzi Kitabevi, İstanbul 1995.
Bayur, Hikmet, **Atatürk, Hayatı ve Eserleri I, Samsun'a Çıkışına Kadar**, Ankara 1963.

Levent Şahverdi Arşivi

Halıcı, Şaduman, **Yüzellilikler**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir 1998.

Granda, Cemal, **Atatürk'ün Uşağı'nın Gizli Defteri**, Derin Tarih Yay., İstanbul 2014.

Kandemir, Feridun, **Atatürk'e İzmir Suikastından Ayrı 11 Suikast**, Ekicigil Basımevi, İstanbul 1955.

Kuzu, Ali, **Atatürk'e Yapılan 41 Suikast**, Bilge Karınca Yayınları, İstanbul 2008.

Mumcu, Uğur, **Gazi Paşa' ya Suikast**, Tekin Yay. 10. Baskı, İstanbul 1994.

Özel, Sabahattin, **Casustur Casus**, Derlem Yayınları, İstanbul 2009.

Özel, Sabahattin, **Millî Mücadele İzmit-Adapazarı ve Atatürk**, Derin Yayınları, İstanbul 2005.

Rıza Nur, **Hayat ve Hatıratım**, III. Cilt, Altındağ Yayınevi, İstanbul 1967.

Solgun, Sertaç, **Menemen Olayı Sonrasından İkinci Dünya Savaşına Türkiye'nin İç Güvenliği (1931–1939)**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, İstanbul 2010.

Soyak, Hasan Rıza **Atatürk'ten Hatıralar**, Cilt I, Yapı ve Kredi Bankası Yayınları, İstanbul 1973.

Şimşir, Bilal, **Lozan Telgrafları**, Cilt I, TTK Yayınları, Ankara 1990.

Tansu, Samih Nafiz, **İttihat ve Terakki İçinde Dönenler**, Anlatan: Galip Vardar, İnkılâp Yay., İstanbul 1960.

Taşkıran, Cemalettin, **Millî Mücadele'de Kâzım Karabekir Paşa**, Ankara 2008.

MAKALELER

Atay, Falih Rıfkı, "İddianame", **Hâkimiyeti Milliye**, 27 Haziran 1926.

Aytepe, Oğuz, "Çerkez Ethem ve Kardeşlerinin Yurt Dışında Kurdukları Cemiyet: Türkiye Kurtuluş Fırkası Komitesi (Cenup Vilayetleri Komitesi)", **Toplumsal Tarih**, Cilt 9, Sayı 54 (Haziran 1998), s. 46-49.

Ünaydın, Ruşen Eşref, "Sana Nasıl Kıyacaklardı", **Hâkimiyeti Milliye**, 21 Haziran 1926.

"Alçaklar Atatürk'e Gene Kastetmek İstediler", **Ulus**, 19 Ekim 1935.

"Bir İzah", **Vahdet Gazetesi**, 9 Nisan 1936.

"Bursa Muhakemesi Bitti", **Cumhuriyet**, 16 Temmuz 1929.

"Büyük Önder'e Yapılmak İstenilen Komplo Tahkikatı", **Ulus**, 20 İlkteşrin 1935.

Levent Şahverdi Arşivi

"Çerkez Ethem Amman'da Yakalandı", **Tan**, 27 Ekim 1935.

"Çerkez Ethem Amman'da Yakalandı", **Ulus**, 27 Ekim 1935.

"Çerkez Ethem Haini Yakalandı", **Kurun**, 27 İlkteşrin 1935.

"Çerkez Ethem Yakalandı, Ankara'ya Getiriliyor", **Cumhuriyet**, 27 Ekim 1935.

"Çiçerin 'Türk Milleti'nin İstiklâline Darbe Vurmak İçin Sarf Edilen Gayretler Muvafakatsizliğe Mahkûmdur' Diyor", **Hâkimiyeti Milliye**, 26 Haziran 1926.

"Emniyet Genel Müdürlüğünün 5959 No'lu tamimi", **Polis Mecmuası**, Yıl 18, Sayı 262, Ankara, Teşrinievvel 1931, s. 837-838.

"Ermeni Suikasdi", **Son Telgraf**, No: 150 14 Teşrinisani 1340/14 Kasım 1924.

"Hain Çerkez Ethem Yakalandı, **Akşam**, 27 Ekim 1935.

"Hain Teşebbüs Karşısında Milletin Sesi", **Hâkimiyeti Milliye**, 20 Haziran 1926.

"Hainler Cumhuriyet Yumruğunun Kudretini Bir Daha Gördüler. Cumhuriyet Ricaline Suikast Edilemez", **Milliyet**, 29 Ağustos 1927.

"Hainler Yakalandı. Bir Saylavın Teşrii Masuniyetinin Kaldırılması İstendi", **Son Posta**, 18 Birinci Teşrin 1935.

"Hayfa'da Üç Eski Osmanlı Zabiti Tutuldu", **Akşam**, 26 Ekim 1935.

"İstanbul Zabıtasının Şayan-ı Takdir Muvaffakiyat-ı Mühimmesi Tafsilatı" **Polis Mecmuası**, Yıl 13, Sayı 201, 1 Eylül 1926, s. 152-159.

"Kudüs'te Komplo İle İlgili Üç Kişi Tutuldu", **Ulus**, 26 İlkteşrin 1935.

"Manok Asıldı", **Cumhuriyet**, No: 358, 7 Mayıs 1341/7 Mayıs 1925.

"Mel'un Suikastçılar Adalet Pencesi'nde",**Cumhuriyet**, 19 Ekim 1935.

"Mevkuf Manok'un Suikastçılara Keşşafçılığı", **Son Telgraf**, No: 137, 1 Teşrinisani 1340/1 Kasım 1924.

"Mösyö Kalinin'den Reisi Cumhur Hazretlerine, Mösyö Kalinin Gazi Paşa Hazretlerine Gönderdiği Bir Telgrafta Geçirilen Tehlikeden Dolayı Tebrikatta Bulunmaktadır", **Hâkimiyeti Milliye**, 26 Haziran 1926.

"Müheyyiç Mahkeme Başladı-Fevkalade Mühim İfşaat", **Cumhuriyet**, 6 Kasım 1927.

"Suikasd Tahkikatı: Manok Ankara'da İtirafta Bulunuyor", **Son Telgraf**, No: 133, 27 Teşrinievvel 1340/27 Ekim 1924.

"Suikast İçin Cenup Hududundan Giren Çete Ankara'ya Getirildi", **Akşam**, 18 Ekim 1935.

Levent Şahverdi Arşivi

"Suikastçılar Üzerinde Külliyetli Miktarda İtalyan Lireti Bulundu", **Tan**, 27 Ekim 1935.

"Suikastçılardan Üçü Hayfa'da Yakalandı", **Tan**, 26 Ekim 1935.

"Suikastı Hazırlayan Hainler Yüz Kişiden Fazla İmiş" **Cumhuriyet**, 30 Ekim 1935.

"Suikastı Hazırlayanlar. KimlerTevkif Oldu", **Hâkimiyeti Milliye**, 26 Haziran 1926.

"Taklipçilerin Davası", **Cumhuriyet**, 19 Ağustos 1929.

"Ulusal Şefimize Suikast Maksadıyla Cenup Hududumuzdan Giren Bir Çete Yakalandı", **Tan**, 18 Ekim 1935.

"Urfa Saylavı Ali Saip Ursavaş'ın Teşrii Masuniyetinin Kaldırılması Hakkında Başvekâlet Tezkeresi ve Adliye ve Teşkilatı Esasiye Encümenlerinden Mürekkep Muhtelit Encümen Mazbatası", **TBMMZC**, Devre 5, Cilt 5, Fevkalade İçtima, Sr. No:250, 18 Ekim 1935.

"Yunan Hükümeti Nezdinde Teşebbüste Bulunduk. Atina Sefirimiz, Çerkez Sami Meselesine Hükümet Vaziyet Etmiştir' Diyor", **Cumhuriyet**, 30 Ağustos 1927.

Ağaoğlu, Ahmet, "Bir Suikast", **Hâkimiyeti Milliye**, 21 Haziran 1926.

Avcı, Cemal, "İzmir Suikastı", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Cilt X, Sayı 28, Ankara Mart 1994, s. 89-103.

Bolat, Bengül Salman, "1935 Yılında Atatürk'e Karşı Planlanan Suikastın Basındaki Yansımaları", **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, Sayı 49, Bahar 2012, s. 1-32.

Hamdi, Nebizade, "İnkılâbın Adaleti", **Yenises Gazetesi**, 30 Haziran 1926.

Hamdi, Nebizade, "Mel'un Kast", **Yeni Ses Gazetesi**, 19 Haziran 1926.

Hülagü, M. Metin, "Mustafa Kemal Atatürk'e Karşı Alman ve İtalyanların Düzenlediği Suikast Girişimleri", **Cumhuriyetin 80. Yılına Armağan**, Ankara Üniversitesi, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayını, 2004, s. 233-252.

Nadi, Yunus, "Suikastçılar", **Cumhuriyet**, 3 Eylül 1927.

Ortak, Şaban, "Reis-i Cumhur Gazi Mustafa Kemal Paşa'ya Ermeniler Tarafından Düzenlenen Bir Suikast Girişimi (1924)", **Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt VIII, Sayı 3, 2006, s. 73-80.

Sadık, Necmettin, "Hainlerin Teşebbüsü", **Akşam**, 30 Ağustos 1927.

Seğmen, Levent, "Önce Dışişleri Bakanı Aras Sonra Atatürk Öldürülecek", **Hürriyet**, 27 Nisan 2006.

Levent Şahverdi Arşivi

GAZETELER ve DERGİLER

Cumhuriyet, 19 Ekim 1935.
Cumhuriyet, 30 Ekim 1935.
Cumhuriyet, 4 Kasım 1935.
Cumhuriyet, 6 Kasım 1935.
Milliyet, 29 Ağustos 1927.
Tan, 19 Ekim 1935.
Tan, 27 Ekim 1935.
Tan, 3 Kasım 1935.
Tan, 4 Kasım 1935.
Tan, 6 Kasım 1935.
Ulus, 20 Ekim 1935.
Ulus, 27 Ekim 1935.

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

ATATÜRK'ÜN ADANA ZİYARETLERİ

Erdem ÇANAK*

ÖZET

Mustafa Kemal Atatürk zaman zaman yurt gezilerine çıkmıştır. Bu geziler kapsamında Adana'ya da dokuz defa gelmiştir. Bu ziyaretler, bilhassa önemli siyasi ve sosyal gelişmelerin hemen öncesi veya sonrasında gerçekleşmiş olması bakımından dikkat çekmiştir. Bu nedenle Atatürk, ziyaretleri esnasında halkla iç içe olabileceği ve onlarla fikir alışverişinde bulunabileceği Belediye, Vilayet, Cumhuriyet Halk Fırkası ve Türk Ocağı gibi yerleri ziyarete büyük önem vermiştir. Bu şekilde, gerçekleştirmiş olduğu inkılâpların uygulanışını görmüş, gerçekleştirmeyi düşündüğü inkılâplarla ilgili olarak da kamuoyunun nabzını tutma imkânına sahip olmuştur.

Atatürk'ü Adana ziyaretleri esnasında mülkî ve askerî yetkililerin yanı sıra kalabalık bir vatandaş topluluğu karşılamıştır. Bu yönüyle ziyaretler, Adanalıların Atasına olan sevgi ve saygısını göstermesi bakımından önemli birer vesile olmuştur. Bunun yanı sıra Ulu Önder'in ziyaretler esnasında yaptığı konuşmalar da geleceğin Türkiye'sine yönelik ipuçları vermesi bakımından büyük bir ilgiyle takip edilmiştir. Bu çalışmada da Ulu Önder'in Adana'yı ziyaretleri çeşitli yönleri ile ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Mustafa Kemal Atatürk, Atatürk'ün Yurt Gezileri, Adana, Seyhan.

* Yrd. Doç. Dr., Çukurova Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü Öğretim Üyesi, Balcalı-ADANA, erdem_canak@hotmail.com

Levent Şahverdi Arşivi

ATATÜRK'S VISITS OF ADANA

ABSTRACT

Mustafa Kemal Atatürk came to the country time to time the trip. The scope of this trips on came nine times of Adana. These visits, particularly the eve of important political and social developments or it has attracted attention in that it took place later. Therefore Ataturk, the public might be nested during visits and can exchange ideas with them municipal, provincial and places like the Turkish Republican People's Party has given great importance to the visit in Türk Ocakları. Has seen the implementation of the reforms that have been carried out in this way, as he thought about the revolution it has had the opportunity to perform to keep the pulse of the public.

During their visit to Ataturk's civil and military authorities as well as the island has welcomed a large community of citizens. Visits to this aspect, has been an important occasion in reflecting the love and respect for the ancestors of Adana. As well as Visits to the Great Leader because it gives clues to the future with Turkey on his speech at the time were followed with great interest. In this study it great Leader's visit to Adana is dealt with various aspects.

Key Words: Mustafa Kemal Atatürk, Trips to Country Atatürk, Adana, Seyhan.

Levent Şahverdi Arşivi

GİRİŞ

Türkiye Cumhuriyeti, Mustafa Kemal Atatürk önderliğinde verilen ve uzun süren bir bağımsızlık mücadelesinden sonra kurulmuştur. Ülkenin bağımsızlığını kazanmasından sonra Atatürk, zaman zaman yurt gezilerine çıkmıştır. Bu geziler esnasında Millî Mücadele sırasında düşmana karşı birlikte mücadele ettiği milleti ile daha yakından temas kurma imkânına sahip olmuş, uzun süren savaşlardan yeni çıkmış olan halka moral vermiş, yeni kurulan Türk devletinin muasır medeniyetler seviyesine çıkması için yapılması gerekenler konusunda vatandaşları bilgilendirmiş, yaptığı inkılâpların uygulanışını görmüş ve yapacağı inkılâplarla ilgili olarak da kamuoyu oluşturmuştur. Gerekli kamuoyu desteğini sağladığına inandıktan sonra da yapmak istediği inkılâpları Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde hayata geçirmiştir.[1]

Bu geziler, Atatürk'ü görmek isteyen Türk halkı tarafından büyük bir sabırsızlıkla beklenmiştir.[2] Nitekim geziler öncesinde zaman zaman Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreterliği tarafından karşılama töreni yapılmaması istenmesine rağmen kadını-erkeği, genci-yaşlısı bütün Türk halkı, Ulu Önder'e olan sevgi ve saygısını göstermek için büyük bir heyecan ve coşkuyla geçeceği yollar üzerine toplanmıştır.[3] Halkın ilgisinden ziyadesiyle memnun olan Atatürk ise gittiği her yerde özellikle vatandaşlarla yüz yüze görüşebileceği ve fikir alışverişinde bulunabileceği belediye, okul, Cumhuriyet Halk Fırkası, Türk Ocağı ve Halkevlerini ziyarete büyük önem vermiştir.[4] Bu görüşmeler sayesinde halkın beklentileri de hükümet programlarına yansımıştır.[5] Bu nedenle Atatürk'ün yurt gezileri, genellikle önemli siyasal ve sosyal değişimlerin yaşandığı günlerin hemen öncesi veya sonrasında gerçekleşmiş olması bakımından dikkat çekmektedir.

Atatürk genel veya özel olarak çıkmış olduğu yurt gezileri kapsamında Adana'yı üçü cumhuriyet ilan edilmeden önce, altısı ilan edildikten sonra olmak

1 Muhittin Gül, "Atatürk'ün Yurt Gezilerinin Kamuoyu Oluşturmadaki Rolü", **Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,** Cilt VIII, Sayı 3 (Aralık 2006), s. 53-54.

2 Mehmet Akif Tural, "Atatürk'ün Yurt Gezileri, Büyük Nutuk Adlı Eseri ve Hayattan Ayrılışı", **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi II,** Ankara 2004, s. 391-393; Abdullah İlgazi, "Atatürk'ün Tokat Gezileri", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi,** Sayı 52 (Mart 2002), s. 107-158.

3 Mehmet Önder, **Atatürk'ün Yurt Gezileri,** Ankara 1998, s. 9.

4 Latif Daşdemir, "Atatürk'ün Yurtiçi Gezilerinin Önemi ve Bilinmeyen Bir Gezi Çeşme-Ilıca Ziyareti", **Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,** Cilt VIII, Sayı 3 (Aralık 2006), s. 13-38.

5 Tural, a.g.m., s. 371.

Levent Şahverdi Arşivi

üzere dokuz defa ziyaret etmiştir. Bu bağlamda şehre ilk defa 31 Ekim 1918 tarihinde Yıldırım Orduları Grup Komutanlığı görevini devralmak için, müteakiben Millî Mücadele yıllarında gerçekleştirilen Pozantı Kongresi'ne başkanlık etmek üzere ve cumhuriyeti ilan etmeden önce çıktığı yurt gezisi kapsamında gelmiştir. Bu nedenle Atatürk'ün gerçek anlamda ilk Adana ziyareti 15 Mart 1923 tarihinde gerçekleşmiştir. İlk iki ziyareti ise zorunluluktan kaynaklanmış olup ikincisinde şehir merkezine dahi gelmemiştir. Cumhuriyet'in ilanından sonraki ilk ziyareti ise 13 Ocak 1925 tarihinde Adana Belediyesi'nin kendisine vereceği hemşehrilik belgesi nedeniyle olmuştur. Bunu, 16 Mayıs 1926, 16 Şubat 1931, 28 Ocak 1933, 19 Kasım 1937 ve Hatay meselesi dolayısıyla yapmış olduğu 24 Mayıs 1938 tarihli ziyaretleri takip etmiştir.[6]

İlk Ziyareti (31 Ekim 1918)

Atatürk Adana'ya ilk defa Mondros Ateşkes Antlaşması'nın imzalanmasının ertesi günü gelmiştir. Osmanlı Devleti ile İtilâf Devletleri arasında imzalanan antlaşmanın 19. maddesi *"Alman ve Avusturya deniz, kara askerleri ve sivil memurları ile tebaaları bir ay içinde ve uzak yerlerde bulunanlar bir aydan sonra mümkün olan en kısa zamanda Osmanlı memleketlerinden ayrılacaklardır"*[7] şeklindedir. Bu madde gereğince Yıldırım Orduları Grup Komutanlığı görevinden ayrılması gereken Liman Von Sanders'in yerine Atatürk atanmıştır.[8] Bu nedenle Atatürk, Yıldırım Orduları Grup Komutanlığı görevini devralmak üzere komutanlık merkezi olan Adana'ya gelmiştir.[9]

---

6 Atatürk'ün Adana'daki konuşmalarının analizi için bkz. Cezmi Eraslan, "Atatürk'ün Adana Konuşmaları Üzerine Bir Değerlendirme", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi,** Sayı 70 (Mart 2008), s. 1-15.

7 Mevlüt Çelebi, **Türk İnkılâp Tarihi,** İzmir 2007, s. 54.

8 Kemal Çelik, **Millî Mücadelede Adana ve Havalisi (1918-1922),** Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1999, s. 38-43; Mehmet Okur, "Mondros Mütarekesi Sonrasında Osmanlı Devleti'nde Bulunan Alman ve Avusturya Vatandaşlarının Ülkelerine Gönderilme Meselesi", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi,** Sayı 60 (Kasım 2004), s. 705-726; Zekeriya Türkmen, "Mustafa Kemal Paşa ve Yıldırım Orduları Grubu Komutanlığı", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi,** Sayı 47 (Temmuz 2000), s. 395-419; Zeki Sarıhan, **Kurtuluş Savaşı Günlüğü,** Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1993, s. 2.

9 Fahrettin Altay, **10 Yıl Savaş (1912-1922) ve Sonrası,** İstanbul 1970, s. 151; Şükrü Tezer, **Atatürk'ün Hatıra Defteri,** Ankara 1972, s. 171-173; Utkan Kocatürk, **Doğumundan Ölümüne Kadar Kaynakçalı Atatürk Günlüğü,** Ankara 1999, s. 115. Yıldırım Orduları Grup Komutanlığı Merkezi Adana şehir merkezinde bulunan Murat Palas Oteli'nde idi. Bu otel, şu an ki Ali Münif Yeğenağa caddesinde bulunan Toprak Pasajı'nın yerinde yer almıştır. Kasım Ener, **Tarih Boyunca Adana Ovasına (Çukurova'ya) Bir Bakış,** Adana 1990, s. 315.

Levent Şahverdi Arşivi

Görevi devralan Atatürk'ün ilk icraatlarından birisi maiyetindeki komutanlara telgraflar göndererek mütareke hükümlerinin uygulanmamasını, Osmanlı Devleti için stratejik öneme sahip olan Toros Tünellerinin İtilâf Devletleri'ne verilmemesini ve terhis işlemlerinin geciktirilmesini istemek olmuştur. Ancak bu talepler mütareke hükümlerinin uygulanmasını isteyen İngiltere ile Fransa'nın İstanbul Hükümeti üzerindeki baskılarını artırmalarına neden olmuştur. Hatta bununla yetinmeyerek Adana ve civarını işgal etmekle de tehdit etmişlerdir. Bunun üzerine Sadrazamı Ahmet İzzet Paşa, Atatürk'ten mütareke hükümlerini uygulamasını istemiştir. Osmanlı Devleti'nin barış konferansında fayda sağlamaya yönelik bu politikasına karşılık Atatürk, İngilizler lehine verilecek emirlerin hiçbirini yerine getirmeyeceğini ifade etmiştir. Bu davranışının hoş görülmemesi durumunda ise yerine başka bir komutanın tayin edilmesini istemiştir. Atatürk'ün bu tutumu üzerine Harbiye Nezareti, 7 Kasım 1918 tarihinde Yıldırım Orduları Grubu ile VII. Ordu Karargâhını lağvederek kendisini de Harbiye Nezareti emrine vermiştir.[10]

Adana'da 11 gün kalan Atatürk, emrindeki birlikleri II. Ordu Komutanı Nihat Paşa'ya bırakarak 10/11 Kasım akşamı Adana'dan trenle İstanbul'a hareket etmiştir.[11] Ancak 15 Mart 1923 tarihinde gerçekleştirdiği Adana ziyareti esnasında Türk Ocağı'nda yaptığı bir konuşmada; *"Acı günlere ait olmakla beraber bu memlekete ait kıymetli bir hatırayı yâd etmek isterim. Efendiler, bende bu vakayiin ilk hissi teşebbüsü bu memlekette, bu güzel Adana'da vücut bulmuştur. Suriye felaketini müteakip Yıldırım Orduları Grubu Kumandanlığını almak üzere buraya gelmiştim. O zaman memleket ve milletin nasıl bir âtiye sürüklenmekte olduğunu görmüştüm ve buna mümanaat için derhal teşebbüsatta bulunmuştum. Fakat o zaman için bu teşebbüsümü müsmir kılmak mümkün olamadı"*[12] diyerek Adana'nın Millî Mücadele tarihinde bilinmeyen bir yönüne dikkat çekmiştir.

İkinci Ziyareti (5 Ağustos 1920)

Atatürk'ün Adana'ya ikinci gelişi Millî Mücadele yıllarında gerçekleştirilen Pozantı Kongresi dolayısıyla olmuştur. Çukurova ve Suriye bölgesinin

10 Şevket Süreyya Aydemir, **Tek Adam,** Cilt I (1881-1919), İstanbul 1991, s. 336; Sarıhan, **a.g.e.,** s. 15.

11 Mustafa Kemal, trenle hareket etmeden önce Antep'e giden eşraftan karşılaştığı Ali Cenanî Bey'e işgale karşı teşkilat kurmasını söyleyerek gerekli askeri malzemeyi temin edeceğini söylemiştir. Bekir Tünay, "Atatürk ve Liderlik", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi,** Sayı 2 (Mart 1985), s.564; Falih Rıfkı Atay, **Çankaya,** İstanbul 1984, s. 112-113.

12 **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri,** Cilt II (1906-1938), Ankara 1997, s. 117.

Levent Şahverdi Arşivi

hâkimiyeti ile Ankara'nın ve Millî Mücadele'nin geleceği açısından stratejik bir mevkide yer alan Pozantı, Anadolu demiryolunun bittiği noktada yer almasından dolayı da önemli bir sevkiyat merkezi konumunda bulunmaktadır.[13] Nitekim Birinci Dünya Savaşı sırasında Irak, Suriye gibi cephelerin ihtiyaçları da buradan gönderilen malzemelerle karşılanmıştır. Bu nedenle yörenin önemini iyi bilen Atatürk, Millî Mücadele'nin devam ettiği sırada Pozantı'da gerçekleştirilen kongreye katılarak bölgeye verdiği önemi de göstermiştir.[14]

Kongreye katılmak için 5 Ağustos 1920 günü Pozantı'ya gelen ve halk tarafından tekbirlerle karşılanan Atatürk'e, Fevzi Paşa (Çakmak), Bekir Sami Bey, Adana milletvekili ve Divan-ı Harp Reisi Dr. Eşref Bey, Adana milletvekilleri[15] Zekai Bey, Abdullah Bey, Mehmet Hamdi Bey, Mersin milletvekilleri İsmail Safa Bey, Selahattin Bey, Muhtar Fikri Bey, Kozan milletvekilleri Dr. Mustafa Bey, Dr. Fikret, Hüseyin Bey, Cebelibereket (Osmaniye) milletvekilleri İhsan Bey, Rasim Bey, Faik Bey, Özel Kalem Müdürü Yahya Hayati Bey, Ankara, Sivas ve Kayseri heyetleri ile birlikte bazı komutanlar da eşlik etmiştir. Bunların yanı sıra bölgenin önde gelen eşrafı da kongreye iştirak etmiştir.[16]

İki oturum halinde yapılan kongrenin birinci oturumda Çukurova Bölgesinin düşmandan nasıl kurtarılacağı üzerinde durulmuştur. Bu esnada çeşitli fikirler ileri sürülmüş ve askerî malzeme talebinde bulunulmuştur. Ulu Önder imkân nispetinde bu taleplerin karşılanacağını ifade etmiştir.[17]

Birinci oturumun sonunda Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Başkanı ve Yeni Adana Gazetesi sahibi Ahmet Remzi Bey bir konuşma yaparak Ermeniler tarafından Kahyaoğlu'nda 90, Camili ve Dedepınarı köylerinde de yaklaşık olarak 200-225'e yakın Türkün vahşiyane bir şekilde şehit edildiğini ve Fransızların da bu katliamlara seyirci kaldıklarını anlatmıştır. Bunun üzerine Atatürk, *"Bu şehitlerimiz vatan kurbanıdır ve bize hız vermişlerdir. Tanrının inayetiyle düşmanı*

13 Çelik, **a.g.e.,** s. 418.

14 Şevket Süreyya Aydemir, **Tek Adam,** Cilt II (1919-1922), İstanbul 1991, s. 179-180.

15 Kaynaklarda Zamir Bey'in (Arıkoğlu) adı da geçmektedir. Ancak Zamir Bey hatıralarında kongreye katılmadığını belirtmektedir. Damar Arıkoğlu, **Hatıralarım,** İstanbul 1961, s. 170-171.

16 **Anadolu ve Rumeli'de Gerçekleştirilen Ulusal ve Yerel Kongreler ve Kongre Kentleri Bibliyografyası,** Cilt 5 (Edirne, Lüleburgaz, Pozantı), TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, Ankara 1994, s. 91-92.

17 Kongreden sonra silah meselesini halletmek üzere Hulusi Bey (Akdağ) Malatya'dan silah getirmek üzere görevlendirilmiştir. **Yerel Kongreler,** s. 86-87.

Levent Şahverdi Arşivi

topraklarımızdan kovduktan sonra bu ve buna benzer bütün acılarımızı unutacağız" demek suretiyle çalışmalara hız verileceğini belirtmiştir.[18]

İkinci oturum başladıktan sonra delegeler Atatürk'e bir teklifte bulunarak Pozantı'nın müstakil bir liva haline getirilmesini istemişlerdir. Teklifi olumlu karşılamakla birlikte başka bir teklifte bulunan Ulu Önder, *"Güzel Adana şimdi işgal altındadır. Biz burada yeniden bir vilayet teşkilatı kuralım. Bu suretle Adana'yı burada millî bir hareket merkezi ve vilayet teşkilatı olarak vücuda getirmiş oluruz. Böylece bütün kaza ve nahiyeleri de buradan, bir elden idare etmek imkân dâhiline girer. Bu düşman için daha büyük endişeler hâsıl eder"* demiştir. Önerisinin ittifakla kabul edilmesi üzerine de *"Aranızdan bir heyet seçilsin. Bu heyet vilayetin mülkî amirlerini bir liste halinde tespit etsin. Bu listeyi umumi heyetin reylerine arz edelim. Liste umumi heyetinizce tasvip edilirse, vilayetin mülkî amirleri de seçilmiş ve derhal vazifeye başlamış olacaklardır"* şeklinde ikinci bir teklifte bulunmuştur. Atatürk bölgeye atanacak yabancı bir valinin mevcut nizamı bozarak millî hareketi olumsuz etkileyeceğinden duyduğu endişeden dolayı valinin seçimle iş başına gelmesini istemiştir.[19] Bu teklifi onun aynı zamanda millî iradeye verdiği değerin de önemli bir göstergesi olmuştur.[20]

Atatürk'ün teklifi üzerine Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti ve Karaisalı Kaymakamı'nın da içinde yer aldığı on iki kişilik bir heyet oluşturulmuştur. Heyet tarafından tespit edilen isimler kısa bir süre sonra liste halinde Ulu Önder'e sunulmuştur. Bunun üzerine Ahmet Remzi Bey söz alarak *"Paşam biz İsmail Safa (Özler) Bey'i münasip görüyoruz"* demiştir. Ancak İsmail Safa Bey *"Paşam beni affediniz, benim cephelere gidip teşkilatı düzeltmem gerek böylece daha faydalı olurum"* cevabını vermiştir. Bunun üzerine Atatürk kongreye katılanlara *"Safa Bey özür diliyor"* demiştir. Ancak Kırıklı'dan Süleyman Bey ile Karaisalı'dan Menemencioğlu Adil Bey'in Ahmet Remzi Bey'i desteklemesi üzerine orada bulunan herkes Safa Bey diye bağırmaya başlamıştır. Bunu müteakiben Safa Bey; *"Paşam bir şartla kabul ederim. Yerime asıl vali gönderilinceye kadar vekil olarak görevde kalırım"* demiştir. Göreve başlayan Safa Bey ise öncelikle mülkî erkânı tespit etmiştir. Atatürk tarafından okunan ve herhangi bir değişikliğe uğramadan kabul edilen liste şu isimlerden oluşmuştur: Vali Vekili İsmail Safa

18 **Yerel Kongreler,** s. 87.

19 Nejat Göyünç, "Milli Mücadele'de Sivil ve Askeri İdare İlişkileri", **İkinci Askeri Tarih Semineri Bildirileri,** Ankara 1985, s. 221.

20 **Yerel Kongreler,** s. 87-89.

Levent Şahverdi Arşivi

Bey (Özler), Mektupçu Süleyman Faik (Çelik), Kadı Kadızâde Feyzi (Oldaç), Defterdar Vekili Hasan (Aktaş), Sıhhiye Müdürü Dr. Osman Hayri (Kasal), Maârif Müdürü Muallim Agâh (Doğrul), Ziraat ve Orman Müdürü Halil, Tapu Müdürü Mustafa Nuri, Jandarma Kumandanı Binbaşı Cemil, Polis Müdür Vekili Komiser Mahmud ve Belediye Başkanı Dıblanzâde Mehmet Fuad. Alınan bu kararla o güne kadar bucak merkezi olan Pozantı'da Adana vilayet teşkilatı kurulmuştur.[21]

Vilâyet yönetiminin oluşturulmasını müteakiben Mersin Mutasarrıflığına Rauf Bey, Osmaniye Mutasarrıflığına Hüsnü Bey, Kozan Mutasarrıflığına Abdulaziz Naim Bey, Tarsus Kaymakamlığına Şükrü Bey, Karaisalı Kaymakamlığına Saadettin Bey (Beybaba), Ceyhan Kaymakamlığına Çerkes İbrahim Bey, Kadirli Kaymakamlığına Sadi Bey, Yumurtalık Kaymakamlığına Tevfik Bey ile Feke Kaymakamlığına Feyyaz Bey atanmıştır. Pozantı'nın il merkezi olmasıyla beraber Karaisalı'da bulunan Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Merkez Heyeti de Pozantı'ya taşınmıştır. Yapılan seçimde Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Kilikya Merkez Heyeti Başkanlığına Ahmet Remzi (Yüreğir), üyeliklere ise Mehmet Fuat (Dıblan), Dr. Bahri (Erkam), İbrahim (Kethüda), Hulusi (Akdağ), Halil (Savatlı), Veli (Cevheribucak), Ata (Yolgeçen) ve İsmail (Karadayı) seçilmiştir.[22] Bunun üzerine kongre, Atatürk'ün Adana İslâm ahalisine yazmış olduğu beyannameyi okuması ile sona ermiştir. Kongrenin sona ermesi üzerine Ulu Önder ile beraberindekiler 5 Ağustos 1920 Perşembe günü öğleden sonra Pozantı'dan ayrılmıştır.[23]

Üçüncü Ziyareti (15 Mart 1923)

Atatürk, Millî Mücadele'nin başarıya ulaşmasından sonra güney vilâyetlerini kapsayan ilk gezisine 13 Mart 1923 tarihinde çıkmıştır. Gezi esnasında Atatürk'e bir buçuk ay önce evlendiği Latife Hanım, Eskişehir mebusu Hüsrev Bey (Sami), Adana mebusu Zamir (Damar Arıkoğlu), Konya mebusu Refik (Koraltan), Siirt mebusu Mahmud (Soydan), Gaziantep mebusu Kılıç Ali, Başyaveri Salih (Bozok), Yaveri Muzaffer (Kılıç), Muhafız Birliği Kumandanı İsmail Hakkı (Tekçe), Dr. Yüzbaşı Asım, Yeni Gün Gazetesinden İsmail Habib (Sevük), Hâkimiyet-i

21 Yusuf Ayhan, **Mustafa Kemal'in Pozantı Kongresi ve Adana'nın Kurtuluşu,** Adana 1963, s. 86.

22 Ayhan, **Pozantı Kongresi,** s. 87-88; **Yerel Kongreler,** s. 88-89.

23 Süleyman Hatipoğlu, **Türk-Fransız Mücadelesi (Orta Toros Geçitleri 1915-1921),** Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara 2001, s. 102-104; **Yerel Kongreler,** s. 90-91.

Levent Şahverdi Arşivi

Milliye Gazetesi Sahibi Recep Zühdü, Şebinkarahisar mebusu Mehmet Emin (Yurdakul) ile birkaç kişi daha eşlik etmiştir.[24]

13 Mart 1923 günü Ankara'dan hareket eden tren Adana'ya gelmeden önce Yenice istasyonunda sevinç gösterileriyle karşılanmıştır. Bu esnada Mersin ve Tarsus'tan gelmiş olan heyetler, Tarsus ve Mersin'i de şereflendirmesini istemiştir.[25] Taleplere olumlu yanıt veren Atatürk, yarım saatlik bir duraklamadan sonra Adana'ya doğru hareket etmiştir. Trenin istasyona girmesi ile de büyük bir coşku ve sevinç yaşanmıştır. Bu tablo Taha Toros tarafından şu şekilde dile getirilmiştir:[26]

"15 Mart 1923'de büyük zaferin haliki olarak Adana'ya ayak basan Gazi, taşkın ve zapt edilmesi güç bir heyecanla karşılandı. Ayaklarına kapananlar, çocuklarını yolunda kurban gibi kesmek isteyen babaların sevinç yaşları, kocalarını vatan uğrunda şehit veren kadınlar ve babalarını bir kere olsun görmeden kaybeden yetim çocuklar, evlatlarını onun emrine feda eden kimsesiz analar… Bu kalabalığın en canlı tablosunu teşkil ediyordu…

Oğlunu kaybeden ana ve baba Gaziyi görünce serinliyor; işte hakikî oğlumuz budur, diyordu! Babalarını şehit veren çocuklar hakikî babalarını sevinç gözyaşları içerisinde seyrediyorlardı.

Allah'ım… O gün Adana'nın eşine rastlamadığı bir bayramdı! Hiçbir kurban bayramında bu kadar kurban kesilmemişti. Hiçbir şeker bayramında mini miniler bu kadar sevinmemişti! O, bayramların üstünde bayramların haliki, sevinçlerin, sevgilerin fevkinde bir kutsiyetin timsaliydi!...

Ona kurtarıcı diye sarılanlar, hakikatin ifadesi olan sözlerinde bile hakikati tamamıyla ifadeden aciz kalıyorlardı".

Atatürk trenden inip yürümeye başladığı esnada kalabalığın arasından öne çıkan dört kadın ellerindeki *"Gazi baba bizi de kurtar"* yazılı pankartla yolunu kesmişlerdir. Bu esnada kadınlardan Antakyalı Affan Efendi'nin kızı Ayşe Fitnat Hanım şu veciz nutku söylemiştir:[27]

---

24 Mehmet Önder, **Atatürk Konya'da,** Ankara 1989, s. 26.

25 Gündüz Artan, **Atatürk Mersin'de,** Mersin 2000, s. 15.

26 Taha Toros, **Atatürk'ün Adana Seyahatleri,** 1. Baskı, Seyhan Basımevi, Adana 1939, s. 11-12.

27 Vehbi Evinç, "Atatürk'ün Adana'yı Muhtelif Ziyaretleri", **Görüşler,** Sayı 16 (15 Mart 1939), s. 29; Mehmet Tekin, **Hatay Tarihi,** Antakya 1993, s. 124; Taha Toros, **Atatürk'ün Adana Seyahatleri,** 3. Baskı, Adana 2001, s. 12. Baskılar arasındaki farklılıktan dolayı Taha Toros'un kitabının hem birinci hem de üçüncü baskısı kullanılmıştır.

Levent Şahverdi Arşivi

"Selam sana ey doğunun güneşi; büyük kurtarıcımız. Saygı sana ey İslâmlığı kurtaran büyük Gazimiz. Ey zulümleri yıkan, ezilenleri kurtaran Türk kahramanı. Ey ağlayan masum gözlerin, sızlayan Türk yüreklerinin dermanı!

Bugün ayağını bastığın Adana'da yeni bir hayat beliriyor. Parlak bir umut, bir gelecek doğuyor. Fakat heyhat ki Adana'nın güzel bir parçası olan zavallı Antakya'da, İskenderun'da yüz binlerce masum hemşireler düşman çizmeleri altında sürünüyor. Mini mini Türk yavruları boğazlanıyor.

Ey Ulu Gazi, bizi de kurtar. İşte biz Antakyalılarla, İskenderunlular sevinerek ayağının altında ölmek istiyoruz. Eminiz ki ruhumuz sizi Antakya yöresine götürecek ve Kemal'in güneşi oralarda da bütün gücü ile doğacaktır. Yaşasın Gazi Paşamız, yaşasın millet, yaşasın Adanalılar…"

Bu veciz nutuk üzerine Atatürk, *"Kırk asırlık Türk yurdu düşman elinde kalamaz"* diyerek Hatay konusundaki tavrını net bir şekilde ortaya koymuştur.[28]

İstasyondan sonra Hükümet Konağı'na giden Ulu Önder, burada bir süre kaldıktan sonra istirahat etmesi için hazırlanan Suphi Paşa'nın konağına gitmiştir.[29] Şehirde kaldığı süre içerisinde ise Belediye, Askeri Fırka, Türk Ocağı ve Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin de içinde yer aldığı yirmiden fazla yeri ziyaret etmiştir.[30] Türk Ocağı'nı ziyareti esnasında yapmış olduğu konuşmada ise *"Bende bu vakayiin ilk hissi teşebbüsü bu memlekette, bu güzel Adana'da vücut bulmuştur"* sözleri ile Adana'nın Millî Mücadele tarihi içerisinde bilinmeyen bir yönüne dikkat çekmiştir.[31]

Türk Ocağı'nda gençlerle sohbet ettikten sonra ocağın hatıra defterine şunları yazmıştır:[32]

---

28 Abdurrahman Melek, **Hatay Nasıl Kurtuldu,** Ankara 1991, s. 9; Hasan Rıza Soyak, **Atatürk'ten Hatıralar,** Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2004, s. 528; Toros, **Adana Seyahatleri,** 3. Baskı, s. 12. Nitekim yaşamının son günlerinde gerçekleştirdiği Adana ziyareti de Hatay meselesinden dolayı olmuştur. İsmail Habib Sevük bu durumu kırk sene Alsas ve Loren'in matemini tutan Fransızlar bu manzarayı görseydi Türk sabrının kırk sene uzunluğunda olamayacağını anlarlardı demiştir. İsmail Habib Sevük, **O Zamanlar,** Ankara 1981, s. 250-251.

29 Atatürk'ün 1923 ve 1925 yıllarındaki Adana'yı ziyaretleri esnasında kaldığı bu konak, 1982 yılında Atatürk Bilim ve Kültür Müzesi olarak düzenlenerek ziyarete açılmıştır. Mehmet Önder, **Atatürk'ün Evleri,** Atatürk Müzeleri, Ankara 1988, s. 46.

30 Tural, a.g.m., s. 372.

31 **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri,** s. 117.

32 Toros, **Adana Seyahatleri,** 3. Baskı, s. 26.

Levent Şahverdi Arşivi

"Adana Türk Ocağı "Türklük" nurunun feyyaz membaı olsun!

Bu ocağın ateşi çok, pek çok kadimdir. Onu asırlarca, söndürmeğe çalışmaktan hali kalmalıdır. Fakat buna her teşebbüs edenin ocağı söndü. Çünkü o müteşebbisler düşünmüyorlar ki Adana "Türk Ocağı" en asli Türk Ocakları'nın kızgın ateşiyle daima tenmiye olunmuştur. Ocağın bugünkü nurlu alevi her kalbi aydınlatıyor. Ben bugün bu alevin sıcak temasında ne derin sevinç ve saadet hisleri duydum."

15 Mart 1339/Perşembe

M. Kemal

Atatürk'ün ocak defterini imzalaması üzerine ocak gençleri adına umumi kâtip Ferit Celâl Bey bir nutuk irad etmiştir.[33] Bunun üzerine ayağa kalkan Atatürk de veciz bir nutuk ile karşılık vermiştir.[34]

Ziyaretin ilk gününün akşamında Adana Belediye Başkanı Ali Münif (Yegenağa) tarafından Atatürk'ün şerefine lise binasında bir ziyafet verilmiştir. Bu esnada bir konuşma yapan Ali Münif Bey, Adanalıların Gazi'yi nasıl heyecanla beklediklerini ve onun Adana'nın düşmandan kurtuluşunda ve bütün yurtta yaptığı hizmetlerin büyüklüğüne değinerek *"Tarihler size millet kurtarıcısı, devlet kurucusu ve halâskâr gibi sıfatlar verecektir. Lakin ben size en lâyık olan sıfatı şöyle arz edebilirim. İnsanlığı tufandan kurtaran Nuh, insanlığın ikinci babasıdır. Siz de Türklüğü kan ve ateş tufanından kurtardığınız için tarihlerde ebedi bir nam bırakacaksınız"* demiştir.[35] Ali Münif Bey'in bu sözlerine Atatürk de bir nutuk ile karşılık vermiştir.[36]

16 Mart günü ise Kolordu Komutanlığı'nı, Ulucami'yi, Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ni, Hastaneyi, Sanayi Mektebi'ni ve Öğretmenler Cemiyeti'ni ziyaret etmiştir. Öğretmenler Cemiyeti'ndeki ziyafeti esnasında Mehmet Emin Yurdakul bir manzume okumuştur. İzcilerin sportif gösterileri ve yemin törenini müteakiben izcilerin oymak beyi bir konuşma yapmıştır. Bu konuşmaya Ulu Önder şu sözlerle karşılık vermiştir:[37] *"Duygularınıza tercüman olan arkadaşınızı*

33 "Ferit Celâl Güven'in Nutku", **Görüşler,** Sayı 16 (15 Mart 1939), s. 8-12.

34 "Atatürk'ün Türk Ocağında İrat Ettikleri Nutuk", **Görüşler,** Sayı 16 (15 Mart 1939), s. 6-8; **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri,** s. 117-118; Toros, **Adana Seyahatleri,** 3. Baskı, s. 24-25; Yusuf Ayhan, "Adana'ya İlk ve Son Seyahati 1923-1938", **Görüşler,** S. 22 (İkinciteşrin 1939), s. 16.

35 Toros, **Adana Seyahatleri,** 3. Baskı, s. 28.

36 **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri,** s. 119-120.

37 Toros, **Adana Seyahatleri,** 3. Baskı, s. 34.

Levent Şahverdi Arşivi

dinledim. Çok memnun oldum. Maddeten ve manen kuvvetli olmak için çalışınız, çok çalışınız. Çalışmalarınızın meyveleri tüm memleket çocukları için örnek olsun. Ana ve babalarınız, saygıdeğer milletimiz sizler sayesinde güven içinde yaşasınlar. Geleceğin sizden beklediği budur. Bunu sağlayacağınıza ve buna lâyık olacağınıza güvenim vardır. Bunu memnunlukla tekrar ederim."

Kız Öğretmen Okulu'nu ziyareti esnasında ise Okul Müdiresi Remziye Hanım'ın odasında kısa bir süre dinlendikten sonra müsamere salonuna geçmiştir. Bu esnada öğrenciler Adana Kız Öğretmen Okulu Marşı'nı söylemiş, Remziye Hanım da aşağıdaki konuşmayı yapmıştır:[38]

"Muhterem Hanımefendi, Muhterem Paşamız;

Bir zamanlar yabancı bayraklar altında ağlayan, cefa çeken, muhacir olan Adana, bugün çektiği üzüntüleri ve kahırları unuttu.

Onu, koparıldığı anayurduna kavuşturan aziz baş, şimdi Adana'nın çileleri dolan halkının arasında… Bu öyle bir mutluluktur ki kara günlerin kara yaralarına şifa verecek. Özellikle biz, bu dertli ovanın dertli yavrularına bilim ve erdemlik vermekle görevli irfan askerlerine muhterem Paşamızla, muhterem eşleri ile bir çatı altında yaşadığımız bu günü, bayramlarımızın en değerlisi sayıyoruz.

Paşamız; siz bugün Türklerin o kadar kalbinde, o kadar beyninde, tüm kutsallıkları içeren en üstün duygular içinde, öylesine sonsuz bir hükümranlık sunuyorsunuz ki… Tarih paha biçilmeyecek kadar süslü tahtlarda oturan, adları ışıktan bir kuşak gibi bütün dünyayı saran, çok ünlü başbuğları tanımaktadır. Fakat bunlar, bir ulusun kalbinde taht kurup oturmuş kişiler değillerdir. Tarihlerin yazmadığı, o gönüller sultanı siz oldunuz Paşam. Kalplerde kurulan bu soylu koltuk sizin hakkınızdır Paşam.

Dört sene önce kararan Türk bayrağını şafaklara kavuşturan dehanızın doğal hakkıdır. Paşam; tüm Türk'ün boynundaki zinciri koparıp zafer tacını başına takan ellerinize sonsuz şükranlar borçluyuz. O şükranlar ki, kurtarıcı elleriniz Akdeniz'i gösterdiği gün binlerce Türk anasına, bağrından koparttığı hediyeleri seve seve verdirtti. Bugün öteki elinizle başka cepheyi işaret ediyorsunuz. Ve cehaleti, bağnazlığı yıkınız! diyorsunuz. Emin olunuz Paşam, Akdeniz'e ulaşmak için geçtiği yollara binlerce yavrularını gömen anneler, bu yeni açtığınız daha çetin savaşta da yine azimle, inançlı evlatlarını verecektir. Ölüm ve kan fışkıran savunma volkanının mermilerini sırtında taşıyan Türk kadını, bu kez de azimli, imanlı yavrularını

38 Toros, **Adana Seyahatleri,** 3. Baskı, s. 35-36.

Levent Şahverdi Arşivi

verecektir. İşte biz, Adana'nın kadın öğretmenleri, bu yeni savaşın candan gönüllüleri, huzurunuzda söz veriyoruz. Kayalar ellerimizi parçalasa, fırtınalar gözlerimizi dumanla doldursa, biz yine açtığınız yolda, gösterdiğiniz hedefe koşacağız ve dönmeyeceğiz Paşam, dönmeyeceğiz."

Remziye Hanım'ın konuşmasından sonra sportif gösteriler sunan öğrenciler vücut ve kol hareketleri ile Mustafa Kemal yazmış, müteakiben de dakikalarca alkışlanan Mustafa Kemal Marşı'nı okumuştur. Okuldan memnun bir şekilde ayrılan Atatürk'e öğretmenler çiçeklerle donatılmış ve üzerinde *"Adana öğretmenlerinin Büyük Kurtarıcıya bir hatıra armağanı"* yazan bir mühür armağan etmişlerdir.[39]

Akşam çiftçilerle görüşen Ulu Önder'in çiftçi ve köylülerle birlikte yediği yemek çok samimi bir havada geçmiştir. Bu esnada çiftçiler arasında bulunan Kadıköylü Ramazan Ağa ile Atatürk arasında bir saatten fazla süren şakalı bir konuşma geçmiştir. Ramazan Ağa, *"Bre Paşam, iki gündür yüzünü görmek için oradan oraya koşuşuyoruz. Şu ihtiyar hayatımda bundan sevinçli gece görmedim"* demiştir.[40] Bu sözlere karşılık Atatürk, Tük köylüsünün yerinin her yerden yüksek olduğuna işaret eden bir konuşma yapmıştır. Konuşmanın bitmesini müteakiben ayağa kalkan Ramazan Ağa, *"Paşam neydi o günler... Bizler çalışır çabalardık. Güneşin altında toz içinde, toprak içinde çoluğumuzla çocuğumuzla didinirdik. Bir gün gelir hükümet adamı bütün kazançlarımızı sopayla elimizden alırdı. Askere giden bizlerdik, vergiyi veren bizlerdik, fukaralıktan kurtulmazdık. O günün jandarmaları bizi döver, tahsildarları bizi soyardı. Çocuklarımız Yemen'de ölür, eşkıyalar köylerimizi basardı. Öte tarafta beyler ve paşalar konaklarda otururlar, atlarla, arabalarla gezerlerdi. Şimdi öylemi ya, karşımızdakine dertlerimizi dökebiliyoruz. Köylülerimiz, çiftçilerimiz acılarını dile getiriyor. Çok şükür Allah'a. Artık eski bir devir kapanmış oluyor. Eskisi gibi büyüklerimiz bizi yanlarına yaklaşırsak kovmuyorlar. Eskiden bizi dipçikle kovarlardı. Şimdi biz benliğimizi, birer efendi olduğumuzu anladık. İşte bir örneği, milletin en büyüğü ile karşı karşıya bir sofrada yemek yiyebiliyor ve dertleşebiliyoruz"* demiştir.[41]

Bunun üzerine ayağa kalkan Atatürk[42], kağnı ile otomobilin, yelkenli ile vapurun rekabet edemeyeceğini belirterek memleketimizdeki vesaitin ne iptidai

39 Toros, **Adana Seyahatleri,** 3. Baskı, s. 35-36.

40 Sadi Borak, **Atatürk ve Edebiyat,** İstanbul 2004, s. 144.

41 http://www.adanadan.biz Erişim tarihi: 19.05.2013.

42 **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri,** s. 120-129.

Levent Şahverdi Arşivi

mahiyette olduğunu, medeniyette nasıl geri kaldığımızı, bu vesaitsizlik yüzünden Amerikan unları ile rekabet edemediğimizi, milletin kendi sahillerindeki vatandaşlarını besleyememesindeki acılığı anlattıktan ve yalnız kendimizi bilmek değil etrafımızdaki komşuları, milletleri ve onların hangi vasıta ile mücehhez olduğunu da bilmek lâzım geldiğini ve bugün İslâm âleminin ne halde bulunduğunu izah ettikten sonra sözlerini bundan sonra irade-i milliyeden, milletin hâkimiyetini artık kimseye vermeyeceğinden, hâkimiyetin bir millet için hayat, namus ve her şey olduğundan, artık milletin namus ve hayatını başkasına tevdi edemeyeceğinden, bu milletin elinden hâkimiyetini almak isteyen hain ve aldatıcıların, iğfalkârların artık muvaffak olmalarına imkân olmadığından bahsederek milletteki tesanütten, fikir, his ve azim birliğinden, bu üç şeydeki birlikle muvaffakiyete erdiğimizden, milletin bir kitle-i tesanüt olması sayesinde Yunanın denize döküldüğünden ve bundan sonraki mücadelede de bu tesanüdü daha ziyade kuvvetlendirmeğe ihtiyacımız olduğundan bahseden bir konuşma yapmıştır.

Çiftçilere teşekkür eden Ulu Önder, daha müsait zamanlarda kendileriyle hususiyet dairesinde etraflı görüşeceklerini temin eyleyerek iki saat on beş dakika devam eden konuşmasını *"Muhterem çiftçiler, sizler hepimizin babasısınız, hepimizin efendisisiniz"* sözleri ile bitirmiştir.[43]

Taha Toros, Atatürk'ün hitabındaki kudretin onun askerlikteki mahareti kadar üstün olduğunu ifade ederek, *"Büyük ve millî savaşın destanını büyük kahramandan dinlemek Adanalıları hakikî bir saadete kavuşturmuştu"* demiştir.[44]

Çiftçiler Derneği'nin akşam ziyafetinde Atatürk'e Suphi Paşa tarafından altı, ceviz ağacından; etrafı gümüşten oyulmuş, Türk motifleri ile süslü, zemini siyah kemikten yapılmış, 35 cm. uzunluğunda, bir tarafında altından *"Halk devrinin millî tarihini yazacak kalemler sabanlar"*, diğer tarafında *"Öz hemşerimiz Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine Adanalıların şükran armağanı"* yazılı Adanalı sanatkârlardan Coşkun ve Kadri imzalı bir saban hediye edilmiştir.[45]

Ulu Önder çiftçilerden sonra Türk Ocağı'nda Adana esnaflarının çayına iştirak etmiştir. Bu sırada Esnaf Cemiyeti'nin İdare Heyeti Reisi Ahmet Remzi (Yüreğir) tarafından muhtelif esnaf reisleri takdim edilmiştir. Bunu müteakiben

---

43 **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri,** s. 120-129.

44 Toros, **Adana Seyahatleri,** 1. Baskı, s. 19.

45 Evinç, a.g.m., s. 30; Toros, **Adana Seyahatleri,** 3. Baskı, s. 41. Ancak resmin altındaki yazıda sabanın Coşkun Güven tarafından yapıldığı yazmaktadır. **Görüşler,** Sayı 16 (15 Mart 1939), s. 19.

Levent Şahverdi Arşivi

bir nutuk irad eden Ahmet Remzi Bey, cemiyetin teşekkül tarzı ve çalışmaları hakkında bilgi vermiştir. Bu bağlamda Adana esnafından her sınıfın bir reisi olduğunu, bu reislere şeyh denildiğini, şeyhlerin miktarının kırka yakın olduğunu, Hükümete nizamnamesi verilerek bu esnaf cemiyetlerinin heyeti umumiyesinden mürekkep bir grup teşkil edildiğini, grubun yedi kişilik bir idare heyeti bulunduğunu ve bir senedir faaliyette olan cemiyetin esnaf için gerek şahıs gerek mesleki umumi menfaatler temin ettiğini anlatmıştır. Konuşmasının devamında cemiyetin 300'den fazla öğrencisi olan bir çırak mektebi açtığını, mektebin üç mualliminin maaşının esnaf tarafından temin edildiğini, çırakların gündüz dükkânlarında çalışıp geceleri muayyen zamanlarda ders gördüklerini, cemiyetin cuma tatillerini bütün Adana için umumi bir şekilde teşmil ve bunu bir senedir muntazaman tatbik ettiğini belirterek cuma tatilini kabul ettirmek için uğradıkları müşkülatı anlatmıştır. Haftada bir gün tatilin gâvur âdeti olduğu hakkında maateessüf birçok zevatın, bilhassa Büyük Millet Meclisi azasından bulunan bir zatın da Cami-i Kebir'de vaiz verdiğini, birliği tehlike ve tefrikaya ilka için yapılan bu gibi propagandalara rağmen bütün esnafın umumi bir mazbata ile cuma tatilini kabul ettiğini, bunu gazetelerle de ilan ettiklerini bildirerek cemiyetin yaptığı ve yapmakta olduğu diğer hizmetler hakkında da bilgi vermiştir.

Adana esnaflarının kuyumculuk, makinistlik, kunduracılık, terzilik gibi alelekser ağyar elinde bulunan sanatlarda onların yerini dolduracak Müslüman sanatkârlar yetiştirdiğini ve hiçbir kuvvetin artık Esnaf Cemiyeti'ni bu ulvi gayesine varmaktan men edemeyeceğini, cemiyetten görülen diğer bir faydanın da belediye intihabatında cemiyet namzetlerinden iki azanın belediyeye girmiş olduğunu ve diğer intihabata dahi cemiyetin müessir ve münevvir bir amil olacağını tekrar ederek biz Adana esnafları, aziz müncimizin göstereceği hak yolunda daima beraber yürüyeceğiz diyerek nutkuna son vermiştir.[46] Ahmet Remzi Bey'in bu nutkuna karşılık Atatürk de bir nutuk irad etmiştir.[47]

Ziyaret esnasında Latife Hanımı ayrı olarak ağırlamak isteyen Adanalı hanımların daveti ise Atatürk tarafından reddedilmiştir. Ulu önder bu esnada, *"Benim bulunmayacağım yerde karım bulunamaz!"* demek suretiyle Türk kadınının cemiyet içerisindeki yerini de işaret etmiştir.[48]

---

46 Toros, **Adana Seyahatleri,** 1. Baskı, s. 21-22.

47 **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri,** s. 129-132; Toros, **Adana Seyahatleri,** 3. Baskı, s. 42-45.

48 Evinç, a.g.m., s. 30; Toros, **Adana Seyahatleri,** 3. Baskı, s. 13; Tural, a.g.m., s. 372.

Levent Şahverdi Arşivi

İki günlük ziyaretini tamamlayan Atatürk, Tarsus ve Mersin'i ziyaret etmek üzere 17 Mart 1923 sabahı saat 09.45'te Adana'dan trenle hareket etmiştir.[49]

Atatürk Ankara'ya döndükten bir süre sonra TBMM'de kabul edilerek uygulamaya giren kanunlardan birisi de hafta tatili kanunu olmuştur. Bu nedenle Taha Toros, *"Esasen Mustafa Kemal'in her seyahatinden sonra icraatını sabırsızlıkla beklemek lazımdır. Zira o seyahatinin intıbâlarını kafasında imal ederek inkılâba hız vermektedir"* diyerek Adana'daki çay ziyafeti esnasındaki konuşmanın hafta tatili kanununu ilham ettiğini belirtmiştir.[50]

Dördüncü Ziyareti (13 Ocak 1925)

Atatürk'ün dördüncü Adana ziyareti, Adana Belediyesi'nin 5 Ocak 1925 günü yapılacak Kurtuluş Bayramı töreninde hemşehrilik belgesi vermek için yaptığı davet üzerine gerçekleşmiştir. Ancak Ankara'daki işlerinin yoğunluğundan dolayı törene katılamayan Atatürk, eşi Latife Hanım, General Fahrettin (Altay), Bayındırlık Bakanı ve Diyarbakır Milletvekili Fevzi Bey (Pirinççioğlu) ile birlikte 13 Ocak 1925 günü Adana'ya gelmiştir.[51]

Yenice'de Vali Hilmi Bey (Uran) başkanlığında bir heyet tarafından karşılanan Atatürk, şehre geldiği zaman önce belediyeyi ziyaret etmiştir.[52] Belediye Reisi Ali Münif'in odasında bir müddet istirahat ettikten sonra da Hükümet Konağı'na gitmiştir. Vali Hilmi Bey'den vilayetin umumi vaziyeti ile ilgili bilgi aldıktan sonra Türk Ocağı ve Halk Fırkası'nı ziyaret etmiştir. Buralarda da bir süre kaldıktan sonra aynı günün akşamı Dörtyol'a hareket etmiştir. Geceyi Misis'te geçiren Ulu Önder, Ceyhan ve Toprakkale'den vatandaşların yoğun tezahüratları arasından geçtikten sonra Dörtyol'a ulaşmıştır.[53]

---

49 Artan, **a.g.e.,** s. 15.

50 Toros, **Adana Seyahatleri,** 1. Baskı, s. 20.

51 http://www.adanadan.biz Erişim tarihi: 19.05.2013; Toros, **Adana Seyahatleri,** 3. Baskı, s. 63. Mehmet Önder ise bu seyahatin Atatürk'ün Ankara'da başlattığı Orman Çiftliği'nden ayrı olarak Dörtyol ve Adana'da da birer çiftlik kurmak istemesi nedeniyle gerçekleştiğini belirtmektedir. Önder, **Atatürk Konya'da,** s. 60.

52 Hilmi Uran, **Meşrutiyet, Tek Parti, Çok Parti Hatıralarım (1908-1950),** İstanbul 2008, s. 174-175.

53 "Reis-i Cumhur Hazretleri Dörtyol'da", **Cumhuriyet,** 16 Kânunısani 1925. Atatürk, güney seyahatlerinin çoğunda geceyi Misis'te geçirmiştir. Taha Toros bunun sebebinin kesin olarak bilinmediğini ancak Misis'in Çukurova'daki en eski ve medeni şehir olmasından dolayı tarihi değerinin büyüklüğünün Atatürk'ün ilgisini çekmiş, mazisiyle de sempatisini kazanmış olabileceğini belirtmiştir. Toros, **Adana Seyahatleri,** 1. Baskı, s. 27.

Levent Şahverdi Arşivi

16 Ocak'a kadar Dörtyol'da kalan Atatürk, incelemelerde bulunmak üzere tekrar Adana'ya gelmiştir. Saat 17.00'de Adana'ya gelen tren, halkın coşkun tezahüratları ve *"yaşa"* sesleri arasında istasyona girmiştir. Vatandaşların sevgi gösterileri arasında trenden inen Atatürk, mekteplilere ve izcilere iltifat ettikten sonra fırka tarafından şerefine verilen çaya iştirak etmek üzere Orduevi'ne gitmiştir. Orduevi'nden de istirahatı için tahsis edilmiş olan Suphi Paşa Konağı'na giderek dinlenmeye çekilmiştir. Bu esnada halk da fener alayı düzenlemiştir.[54]

Atatürk'ün bu gezisinin gündemini ağırlıklı olarak eğitim ve tarım konuları oluşturmuştur. Nitekim ziyaretin ikinci günü öncelikle ziraat sergisinin açılışını yaparak sergilenen makinelerle kumlukta[55] gerçekleştirilen ziraat tecrübelerini izlemiş, İsmail Safa Bey'in (Özler) makinelerle ilgili bilgi vermesini müteakiben cirit oyunlarını seyretmek üzere oyun alanına gitmiştir. Ancak oyun alanında bir süre kaldıktan sonra ayağındaki romatizmadan dolayı dinlenmek üzere Suphi Paşa Konağı'na dönmek zorunda kalmıştır.[56]

18 Ocak günü ovaya doğru uzun bir gezi yapan Ulu Önder, bu esnada Suphi Paşa ile kardeşi Kadri Bey'in çiftliklerine de uğramıştır. Dönüşünde Memleket Hastanesi önünden geçerken ellerinde kırmızı beyaz kurdelelerle yolun orta yerinde bekleyen hastalardan Darüleytam öğrencisi bir çocuk ile yaralı bir kız dikkatini çekmiştir. Bunun üzerine otomobilini durdurarak hastaneyi ziyaret etmiştir. Bu sırada bir hasta bakıcı, *"Hasta evlatlarınızın acılarını dindiren çiçekleri takdim ederim"* diyerek çiçek vermiştir. Çiçeği alan Atatürk, hastaları ziyaret edip geçmiş olsun dedikten sonra dinlenmek amacıyla konağa dönmüştür.[57]

19 Ocak günü ise öncelikle Ziraat Mektebi ile Topçu Kışlası'nı ziyaret etmiştir. Ziraat Mektebi'nde çiftçilerle iyi tohum ve iyi ziraat yapılması hakkında fikir alışverişinde bulunmuştur. Bu sırada Ziraat Mektebi öğrencilerinden birisi, *"Bu memleketin efendisi çiftçidir ve kılıçla alınan memleketler gider, sabanla kurtulanlar gitmez, kalır"* sözlerini hatırlatarak bu sözü rehber edindiklerini ifade etmiştir. Bunun üzerine ayağa kalkan Atatürk;[58]

---

54 "Gazi Paşa Hazretleri Adana'da", **Cumhuriyet,** 17 Kânunısani 1925; Evinç, a.g.m., s. 31.

55 Kumluk ifadesi şu anki Merkez Park ile Demirköprü arasındaki alan için kullanılmıştır. **Adana'da Törenler**, Adana Büyükşehir Belediyesi Altınkoza Yayınları, Adana 2003, s. 13.

56 Evinç, a.g.m., s. 32; Toros, **Adana Seyahatleri,** 3. Baskı, s. 64.

57 "Gazi Paşa Adana'da", **Cumhuriyet,** 19 Kânunısani 1925.

58 Toros, **Adana Seyahatleri,** 1. Baskı, s. 28.

Levent Şahverdi Arşivi

"Efendiler;

Benim için kıymetli ve istifadeli saatler hazırlamış olduğunuzdan dolayı teşekkür ederim. Memleketinizin iyi bir ziraat memleketi olduğu malûmdu. Tarzı ziraatın da iktisadî ve asrî olduğunu yakından görmekle seviniyorum. Eğer arkadaş efendinin söylediği gibi hidematımız varsa ve bunu mükâfatlandırmak istiyorsanız tahsile hasrolunan zamanlarınızı boş geçirmemenizi iyi bir çiftçi, asrî tekâmülât ve terakkiyata vakıf bir ziraatçı olmanızı, ziraat sahasında emin ve metin adımlarla yürümenizi kemali ciddiyetle talep ederim" demiştir.

Ziraat Mektebi'nden sonra ziyaret ettiği Topçu Kışlası'nda askerî geçit töreninden sonra bir bataryanın mevzi almasını emretmiştir. Bu esnada askerlere sorular sormuş ve aldığı cevaplardan büyük memnuniyet duymuştur.[59]

Öğleden sonraki zamanını ise okul ziyaretlerine ayırmıştır. Bu bağlamda öncelikle liseye gitmiştir. Öğrencilerin coşkun tezahüratları ile karşılandıktan sonra okul müdürü Ragıp Nurettin'den öğrenci sayısı ve ders vaziyeti hakkında bilgi alıp, 10. sınıfın Edebiyat dersine girmiştir. Bu sırada öğrencilere sorular soran Atatürk, aldığı cevaplardan dolayı Edebiyat Öğretmeni Nurullah Ata'ya (Ataç) teşekkür etmiştir. Liseden ayrıldıktan sonra Kız Muallim ve Erkek Muallim mekteplerine, akşama doğru da CHF'na gitmiştir. Fırkada partililer ve gençlerle sohbet etmiştir. Bu esnada Adana'yı çok iyi bulduğunu ve burada irticanın, kara kuvvetin yer bulmasının mümkün olmadığını, Adana'nın iyi ve temiz halkının da iyi ve kötüyü seçmekten aciz olmadığını ifade ettikten sonra alkışlar arasında fırkadan ayrılmıştır.[60]

Atatürk, ziyareti esnasında bir akşam, eşi Latife Hanım ve Fahreddin Paşa ile birlikte Türk Ocağı sinemasında tertip edilen müsamereye teşrif etmiştir. Alkışlar arasında locasına geçtikten sonra Adana'nın düşman işgalinden kurtuluş günü olan 5 Ocak törenlerini izlemiştir. Bu esnada ocak katib-i umumisi Ferit Celâl'a (Güven) sorular sorarak müsamereyi çok beğendiğini ancak bir daha sinemaya gelirse kendisine loca ayrılmamasını belirterek bir fert gibi istediği yere oturmak istediğini ifade etmiştir.[61]

---

59 "Reis-i Cumhur Hazretlerinin Dünkü Ziyaretleri", **Cumhuriyet,** 20 Kânunısani 1925; Toros, **Adana Seyahatleri,** 1. Baskı, s. 28.

60 Toros, **Adana Seyahatleri,** 3. Baskı, s. 64-65.

61 "Gazi Paşa Adana'da", **Cumhuriyet,** 19 Kânunısani 1925; Toros, **Adana Seyahatleri,** 3. Baskı, s. 65.

Levent Şahverdi Arşivi

Adana gezisini tamamlayan Ulu Önder, 19 Ocak akşamı halkın yoğun tezahüratları ve sevgi gösterileri eşliğinde Mersin'e gitmek üzere istasyona gelmiştir. Bu esnada kendisiyle görüşmek arzusunda olan yaşlı bir köylüyü kompartımanına alarak bir saate yakın görüşmüş ve müteakiben de yola çıkmıştır. Geceyi Yenice İstasyonu'nda trende geçirdikten sonra 20 Ocak günü saat 17.00'de Mersin'e varmıştır.[62]

Beşinci Ziyareti (16 Mayıs 1926)

Atatürk, Tarsus'ta çiftlik kuracak arazi bakmak, Taşucu'nda bulunan ve bir yıl önce de Dörtyol'da satın aldığı çiftliklerini görmek üzere 7 Mayıs 1926 günü Ankara'dan trenle hareket etmiştir.[63] Seyahati esnasında Afyon, Konya, Tarsus, Mersin, Silifke, Adana ve Dörtyol'u ziyaret etmiştir. 8 Mayıs günü Konya'da tetkiklerde bulunduktan sonra 9 Mayıs günü Yenice İstasyonuna gelmiştir. Burada Adana Valisi Reşat Bey (Mimaroğlu), Adana Belediye Reisi Ali Münif Bey (Yeğenağa) ile Adana'nın ileri gelen eşrafı tarafından karşılanmıştır.[64]

İstasyona giren trenin penceresinden başını çıkaran Atatürk, neşeli ve samimi bir surette halkı selamlamış, trenden iner inmez de mahsulün vaziyetini, yağmurun nispetini ve havanın gidişatını sormuştur. İstasyonda kaldığı bir saat süresince de sadece zirai meselelerle alakalı konuşmuştur. Tren Tarsus'a doğru hareket edeceği sırada Adana Belediye Reisi Ali Münif Bey'in aylardan beri gözleri yollarda kalan Adanalıları ne zaman sevindirecekleri ve Adana'yı ne zaman şereflendirecekleri sorusuna gülerek, *"İnşallah avdette. Bu sefer seyahate bu taraftan başladık"* demiştir.[65]

Tarsus'ta arazi baktıktan sonra Mersin'e giderek Ertuğrul isimli yatı ile önce Taşucu'na, oradan da Silifke'ye geçmiştir.[66] Silifke'ye bağlı Tekir Köyü'nde bulunan çiftliğinde incelemelerde bulunduktan sonra Mersin'e, oradan da 16 Mayıs

62 "Reis-i Cumhur Hazretleri Mersin'de", **Cumhuriyet,** 21 Kânunısani 1925; Evinç, a.g.m., s. 31. Ancak Taha Toros ile Gündüz Artan 20 Ocak sabahı yola çıkıldığını ve saat 11.45'de Mersin'e varıldığını iddia etmektedir. Toros, **Adana Seyahatleri,** 3. Baskı, s. 66; Artan, **a.g.e.,** s. 25.

63 Artan, **a.g.e.,** s. 35; Tural, a.g.m., s. 379; Şevket Süreyya Aydemir, **Tek Adam,** Cilt III (1922-1938), İstanbul 1991, s. 265-266; Soyak, **a.g.e.,** s. 351.

64 Ulu Önder'i karşılamaya gelenler arasında dönemin Mersin valisi de yer almıştır. Toros, **Adana Seyahatleri,** 3. Baskı, s. 70.

65 Toros, **Adana Seyahatleri,** 1. Baskı, s. 30-31; "Gazi Hazretlerinin Seyahati", **Cumhuriyet,** 17 Mayıs 1926.

66 Artan, **a.g.e.,** s. 35-36.

Levent Şahverdi Arşivi

günü Adana'ya gelmiştir.[67] Atatürk'ün geleceğini önceden haber alan Adanalılar istasyonu hınca hınç doldurdukları gibi bütün şehir ve istasyonu da süslemişlerdir. Günübirlik ziyaretinde Vilayeti, Belediyeyi, Halk Fırkası'nı ve Türk Ocağı'nı ziyaret eden Ulu Önder, bir saatlik ziyaretten sonra akşam geç saatte Dörtyol'a hareket etmiştir.[68] Burada iki gün kaldıktan sonra Ankara'ya dönüşünde Adana İstasyonu'nda kısa bir mola vermiş ve akabinde yoluna devam etmiştir.[69]

Altıncı Ziyareti (16 Şubat 1931)

Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın kurulması ile gerçekleşen çok partili hayata geçiş denemesi fırkanın kapatılması üzerine başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Bunun üzerine Atatürk, fırkanın kapatılmasının memleket genelindeki etkisini görmek için yurt gezisine çıkmıştır. Gezi boyunca halkın Serbest Cumhuriyet Fırkası'na olan ilgisinin[70] yanı sıra 1929 Dünya Ekonomik Buhranı'nın ülke genelindeki etkilerini de incelemiştir. Bu nedenle geziye CHF Genel Sekreteri Recep (Peker)'in başkanlığında çeşitli bakanlıklardan seçilen bir müfettiş ve uzmanlar heyeti ile İçişleri Bakanı Şükrü (Kaya), milletvekillerinden Ali (Kılıç), Falih Rıfkı (Atay), Memduh Şevket (Esendal), Recep Zühtü, Reşit Galip, Ruşen Eşref (Ünaydın), Cevat Abbas (Gürer), Salih (Bozok), Başyaver Rusuhi (Savaşçı), yaverler ile Hasan Rıza (Soyak) katılmıştır.[71]

18 Kasım 1930 Pazartesi akşamı Ankara'dan Kayseri'ye doğru yola çıkan Atatürk, Kayseri, Sivas, Tokat, Amasya, Samsun[72] ve Trabzon'da incelemelerde bulunduktan sonra İstanbul'a geçmiştir. İstanbul'da kaldığı süre zarfında ise gördükleri yerlere dair değerlendirmeler yapmıştır.[73] Bu sırada Edirne, Kırklareli ve Bursa'ya gitmiş, müteakiben de Ankara'ya dönmüştür. Ankara'da iki gün kaldıktan sonra 25 Ocak günü seyahatin ikinci kısmını tamamlamak üzere Afyon'a

67 Hikmet Öz, **Atatürk Tarsus'ta,** Ankara 1999, s. 41; Önder, **Atatürk Konya'da,** s. 92.

68 "Gazi Hazretlerinin Seyahati", **Cumhuriyet,** 17 Mayıs 1926; Toros, **Adana Seyahatleri,** 3. Baskı, s. 70-71.

69 Önder, **Atatürk Konya'da,** s. 55; Toros, **Adana Seyahatleri,** 3. Baskı, s. 71.

70 Ahmet Hamdi Başar, **Atatürk'le Üç Ay ve 1930'dan Sonra Türkiye,** İstanbul 1945, s. 24-25.

71 Önder, **Atatürk Konya'da,** s. 99.

72 Bu tarih kaynaklarda 18 Kasım olarak geçmesine rağmen Ahmet Hamdi Başar 17 Kasım akşamı saat 21.00'de hareket edildiğini belirtmektedir. Başar, **a.g.e.,** s. 67.

73 Başar, **a.g.e.,** s. 67-68.

Levent Şahverdi Arşivi

hareket etmiştir.[74] Afyon'dan sonra sırasıyla Uşak, İzmir, Aydın, Denizli, Balıkesir ve İzmir'e uğradıktan sonra Antalya'ya doğru hareket etmiştir.[75] Antalya'dan sonra Alanya, Taşucu ve Mersin'i ziyaret etmiş, akabinde de Mersin'den trenle Malatya'ya gitmiştir.[76] Malatya'da kısa bir süre kaldıktan ve geceyi Misis'te geçirdikten sonra 16 Şubat günü Adana'ya gelmiştir.[77]

Atatürk'ün Adana'yı ziyaretinde dünya ekonomik buhranına bağlı olarak Çukurova bölgesinde ortaya çıkan para darlığı, çiftçilerin bankalara olan borçları ile hazineye vergilerini ödeyememeleri ve bu sorunların bazı milletvekilleri ile büyük toprak sahipleri tarafından Ulu Önder'e aktarılması gibi nedenler etkili olmuştur. Atatürk'ün şehre geleceğini öğrenen Ticaret Odası, Sanayi Odası ve Borsa üyeleri de kendisine verilmek üzere şehrin iktisadi durumuyla alakalı bir rapor hazırlamışlardır.[78]

Saat 14.30'da istasyona giren trenden inen Atatürk'ü, Vali Vehbi Bey, Fırka Kumandanı Kenan Paşa, Nuri Paşa, Adana mebusları Zamir, Kemal ve Kadri Beyler, Urfa mebusu Ferit Celâl Bey, Mersin mebusları Ali Münif ve Hakkı Beyler, Belediye Reisi Turhan Cemal, Sıtma Mücadelesi Heyet-i Reisi Ekrem Tok, Maârif Emini İsmail Habip, Türk Ocağı Reisi Fahri, Halk Fırkası Vilayet

---

74 Başar, **a.g.e.,** s. 100-102.

75 Başar, **a.g.e.,** s. 118.

76 "Gazi Hz. Şehrimizden Geçtiler", **Türk Sözü,** 13 Şubat 1931.

77 İsmail Habib, "Atatürk'ten Tahassüsler", **Görüşler,** Sayı 16 (15 Mart 1939), s. 13-16; "Gazi Hazretleri Şehrimizde", **Yeni Adana,** 17 Şubat 1931; "Gazi Hz. Geceyi Misis'te Geçirdiler", **Türk Sözü,** 16 Şubat 1931; "Gazi Hz. Adana'yı Şereflendiriyorlar", **Cumhuriyet,** 16 Şubat 1931; "Gazi Hz. Adana'yı Teşrif Buyurdular", **Cumhuriyet,** 17 Şubat 1931; Toros, **Adana Seyahatleri,** s. 32; Başar, **a.g.e.,** s. 118-119. Atatürk'e Afet Hanım, umumi katibi Tevfik, başyaver Rusuhi, Recep, Kılıç Ali, Recep Zühtü ve Vasıf Beyler, Fahrettin Paşa, Memduh Şevket, İstanbul Liman Şirketi Müdürü Hamdi, Sıhhiye Müsteşarı Hüsameddin, Kalem-i Mahsus Müdürü Ali Rıza, Muhafız Kıtaat Kumandanı İsmail Hakkı, Anadolu Ajansı başmuharriri Kemaleddin Kani, yaver Celâl ve Şükrü, Kalem-i Mahsustan Lütfü ve Suat ile sinema operatörü Kenan Bey eşlik etmiştir. "Gazi Hz. Şehrimizde", **Türk Sözü,** 17 Şubat 1931.

78 Rapor hazırlamak üzere iki komisyon oluşturulmuştur. Bu komisyonlardan birincisi Ticaret Odası'ndan Hilmi, Borsa'dan katibi umumi Süleyman ile Sanayi Odası'ndan umumi kâtip Şemsi İzzet Bey'den, ikincisi ise Ticaret Odası ikinci reisi Selanik Bankası Müdürü Cevdet, İş Bankası Müdürü Sait ile tüccarlardan İzzet Bey'den meydana gelmiştir. Bu komisyonlar, birinci bölümünde Adana'nın iktisadi vaziyeti ile bu vaziyetin ihracata etkisi, sanayinin gelişmesine engel olan sebepler ve bilhassa küçük sanayide görülen gerileme, ikinci bölümde ise bu sorunlara yönelik çözüm önerilerinin yer aldığı bir rapor hazırlamışlardır. "Ticaret Odasında Dünkü İçtima", **Türk Sözü,** 11 Şubat 1931.

Levent Şahverdi Arşivi

Heyeti Reisi Yusuf Ziya Beyler ile Adliye, Maliye ve Zabıta Erkânı ve halk mümessillerinin yer aldığı bir heyet karşılamıştır.[79]

Karşılama heyetindekilerin tek tek elini sıkan Ulu Önder, istirahati için hazırlatılmış olan Fahri Bey'in evine teşrif etmiştir.[80] Ancak dinlenmeye geçmeden önce şehrin ve bölgenin iktisadi durumu ile alâkalı bilgi almak üzere Vali Vehbi Bey, milletvekilleri Ali Münif, Kadri, Zamir, Ferit Celal, Belediye Başkanı Turhan Cemal, Maârif Emini İsmail Habib, Ziraat Bankası Müdürü Fazlı, İş Bankası Müdürü Sait ve Defterdar Talat Beyleri dinleyerek sorular sormuştur.[81] Görüşmeden sonra da dinlenmek maksadıyla odasına geçmiştir. Saat 16.00'da Halk Fırkası heyetini, müteakiben de İş Bankası Müdürü Sait Bey'i kabul etmiştir. Bu esnada Sait Bey, Borsa namına bir istatistik ile İş Bankası namına mıntıkanın vaziyetini gösteren bir rapor takdim etmiştir.[82] Daha sonra otomobil ile kısa bir şehir turu atan Atatürk, akşam yemeği için köşke dönmüştür. Şehrin ileri gelenlerinin de iştirak ettiği yemek esnasında Adana'ya özgü meseleler hakkında konuşulmuştur. Bu sırada Türkçe konuşamayan Adanalılardan, şehrin tarihi kıymetine kadar değişik konularda saatlerce sohbet edilmiştir. Özellikle tarihle ilgili sohbet Antakya ve İskenderun'a kadar uzanmıştır. Bu konu açılınca Meclis Başkanı ve Başkumandan olarak 15 Mart 1923 tarihinde Adana'ya geldiği zaman önüne çıkan siyahlara bürünmüş İskenderun ve Antakyalı kızlara söylediği *"Kırk asırlık Türk yurdu ecnebi elinde kalamaz"* sözünü hatırlayan Ulu Önder, Vasıf Çınar'a dönerek *"O sözde mübalağa değil noksan vardı değil mi?"* demiştir. Vasıf Çınar'da *"O zamanki vesikalara göre kırk asır demekle haklı idiniz. Sonra vesikalar çoğaldıkça Türkün bu topraklara kırk asırdan daha evvel sahip olduğu anlaşıldı"* diye cevap vermiştir.[83]

Atatürk, ziyaretin ikinci günü resmî daireler ile mahalli teşekkülleri ziyaret etmiştir. Bu bağlamda saat 11.00'de yanında Kütahya mebusu Recep ile İzmir mebusu Vasıf Bey ile birlikte vilayete gitmiştir. Buradan CHF'na geçerek fırka

79 "Gazi Hazretlerini İstikbal", **Türk Sözü,** 12 Şubat 1931; "Gazi Hazretlerini İstikbal", **Yeni Adana,** 13 Şubat 1931.

80 Adana ziyaretlerinde genellikle Ramazanoğlu Suphi Paşa'nın Konağı'nda kalan Atatürk, bu seyahatinde Türk Ocağı Reisi ve Halk Fırkası eski mutemedi Fahri Bey'in (Uğurlu) Atatürk Caddesi üzerine yeni yaptırmış olduğu evde kalmıştır. Bu nedenle ev, belediye tarafından günler öncesinden hazırlanmıştır. "Gazi İçin İstikbal Hazırlıkları Başladı", **Yeni Adana,** 12 Şubat 1931.

81 http://www.adanadan.biz Erişim tarihi: 19.05.2013.

82 "Gazi Hazretleri Şehrimizde", **Türk Sözü,** 17 Şubat 1931.

83 Toros, **Adana Seyahatleri,** 3. Baskı, s. 76; Evinç, a.g.m., s. 32.

Levent Şahverdi Arşivi

teşkilatı hakkında, akabinde de belediyeye geçerek Belediye Reisi Turhan Cemal Bey'den belediyenin çalışmaları hakkında bilgi almıştır. Bu esnada *"Şehirde fevkalâde tebeddülat görüyorum. Geniş, güzel, uzun ağaçlı caddeler açılınca şehir tamamıyla meydana çıkmış"* demek suretiyle memnuniyetini dile getirmiştir. Bir süre şehrin haritasını inceleyen ve Belediye Reisine sorular soran Ulu Önder, kanalizasyon, su işleri, mezbahane ve diğer sıhhi çalışmalarından dolayı kendisini tekrar tebrik etmiştir. Saat 13.30'da da Belediyeden ayrılarak dinlenmek amacıyla konağa gitmiş, biraz istirahat ettikten sonra da Afet İnan ile birlikte Askerî Fırka ile Türk Ocağı'nı ziyaret etmiştir.[84]

Türk Ocağı'nı ziyareti esnasında Ocak Reisi Fahri Bey'e ocaklıların miktarı, ocağın faaliyetleri ve bilhassa köylere yönelik çalışmalarıyla ilgili sorular sormuştur. Konuşmanın ocağın şehre yönelik faaliyetleri ile Adana maârifine doğru kayması üzerine de Maârif Emini İsmail Habip Bey'den bilgi almıştır. Bir müddet sonra yanında bulunan ocaklı hanımlarla sohbet ederek, *"Hanımefendilerin mühim bir kısmı asker olmak ve kendilerine verilen hukuk-ı siyasiyeden o sahada da müfit olmak arzusunda bulunuyorlar? Bu hususta sizler ne düşünüyorsunuz"* sorusunu yöneltmiştir. Bir süre devam eden bu sohbetten sonra da ayağa kalkarak yaklaşık olarak bir saat süren bir hitabede bulunmuştur. Ulu Önder konuşmasında iktisadi buhran, vergiler ve lisan meselesi üzerinde durduktan sonra bütün münevverlerin, öğretmenlerin ve memurların inkılâbı yapan ve yaşatan CHF'nın ilkelerini benimsemelerini ve onun etrafında birleşmelerini istemiştir.[85] Konuşmasının devamında ise bölgenin ekonomik durumuna, demokraside fert hürriyetine, milletin ne anlama geldiğine ve millet için dilin önemine değinmiştir. Ayrıca Adana ve Mersin bölgesinde yaşayan Arap, Nasturi ve Süryani ekalliyetleri Türkçe konuşamadıkları[86], Adana Türk Ocağı'nı da Türkçenin kullanımı konusunda üzerine düşeni yapmadığı için eleştirmiştir. Eleştiri amaçlı bu sözler aynı zamanda Türk Ocakları'nın akıbetini de işaret etmiştir. Ulu Önder'in benzer sözleri şubat ayının ilk günlerinde gerçekleştirdiği Aydın seyahati esnasında da söylemiş olması[87], Türk Ocakları ile ilgili birtakım düşüncelerinin olduğunu

84 "Büyük Gazimizin Ziyaretleri", **Türk Sözü,** 18 Şubat 1931; "Böyük Halaskar", **Yeni Adana,** 18 Şubat 1931; Evinç, a.g.m., s. 32; Toros, **Adana Seyahatleri,** 3. Baskı, s. 72.

85 "Büyük Gazimizin Ziyaretleri", **Türk Sözü,** 18 Şubat 1931; "Böyük Halaskar", **Yeni Adana,** 18 Şubat 1931.

86 Başar, **a.g.e.,** s. 121.

87 Günver Güneş, "Mustafa Kemal Atatürk'ün Aydın Seyahatleri", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi,** Sayı 61 (Mart 2005), s. 119-142.

Levent Şahverdi Arşivi

göstermektedir. Nitekim bu seyahatten kısa bir süre sonra Atatürk'ün emri üzerine Türk Ocakları kendini feshetmiş, yerine de Halkevleri açılmıştır.[88]

Atatürk ziyareti esnasında, 1923 yılındaki ziyareti sırasında Hatay konusunu gündeme getiren iki genç kızı hatırlatarak Hatay'ın ait olduğu Türkiye Cumhuriyeti sınırlarına dâhil olacağına olan inancını bir kez daha yineleyerek 18 Şubat 1931 akşamı saat 17.30'da Konya'ya doğru hareket etmiştir.[89]

Atatürk'ün bu ziyareti Taha Toros tarafından *"Adana'ya en mühim gelişi"* olarak nitelendirilmiştir.[90] Nitekim Ulu Önder'in ziyareti esnasında Türk Ocağı'nda yapmış olduğu konuşmada vermiş olduğu sosyal, kültürel ve ekonomik nitelikli mesajlar da bu düşünceyi doğrular niteliktedir.[91]

Yedinci Ziyareti (28 Ocak 1933)

Atatürk, 1933 yılının cumhuriyetin onuncu yılı olması münasebetiyle bir aylık yurt gezisine çıkmıştır.[92] Bu kapsamda Gaziantep'e giderken 25 Ocak 1933 günü Yenice İstasyonu'nda Adana Valisi Mümtaz, Fırka Kumandanı Kerametttin Paşa, Milletvekili Zamir, Mıntıka Müfettişi Osman, Fırka Vilayet Heyeti Reisi Yusuf Ziya, Belediye Başkanı Turhan Cemal, Jandarma Kumandanı İbrahim, Erkân-ı Harbiye Başkanı Nuri Beyler, Ticaret Odası ve diğer teşekküller mümessilleri, matbuat erkânı ile Mersin ve Tarsus'tan gelen heyetler tarafından karşılanmıştır.[93]

---

88 Yusuf Sarınay, **Türk Milliyetçiliğinin Tarihi Gelişimi ve Türk Ocakları (1912-1931),** İstanbul 1994, s. 360; İbrahim Karaer, **Türk Ocakları (1912-1931),** Ankara 1992, s. 38.

89 "Gazi Hazretleri Şehrimizden Hareket Buyurdular", **Yeni Adana,** 19 Şubat 1931; Toros, **Adana Seyahatleri,** 3. Baskı, s. 76.

90 Toros, **Adana Seyahatleri,** 3. Baskı, s. 71.

91 Ferit Celâl, "Gazi'ni Nutku", **Türk Sözü,** 18 Şubat 1931; Ferit Celâl, "Dil Meselesi", **Türk Sözü,** 19 Şubat 1931; Tonguç, "Samimi Olalım", **Türk Sözü,** 24 Şubat 1931; Tevfik, "Adana Ocağı", **Yeni Adana,** 24 Şubat 1931; Tonguç, "Büyük Nutuktan İntibalar…", **Türk Sözü,** 25 Şubat 1931; Tonguç, "Lisan Meselesi", **Türk Sözü,** 26 Şubat 1931; Tonguç, "İnkılâp ve Adliyemiz", **Türk Sözü,** 3 Mart 1931; Tonguç, "Ocaktaki Musahabe", **Türk Sözü,** 5 Mart 1931.

92 Tural, a.g.m., s. 385.

93 Atatürk'e İktisat Vekili Celâl, Fırka Grubu Reisi Afyon milletvekili Ali, Rize milletvekili Cavit, Yozgat milletvekili Salih, Gaziantep milletvekili Nuri, Konya milletvekili Naim Hazım, muhafız kıtaatı kumandanı Kaymakam İsmail Hakkı, Kalemi Mahsus Nuri, Hasan Rıza, Başyaver Celâl Bey ile yaver Yüzbaşı Naşit, Cevdet, Şükrü, Kalemi Mahsustan Sait ve Lütfi Beyler, Anadolu Ajansı başmuharriri Kemalettin Kami, İktisat Vekâleti maden mühendisi Şehap, Ticaret Mukaveleleri Müdürü Avni, İş Bankası müfettişi Sami, Mümtaz Beyler ile Ulukışla'da mülaki olan Kolordu Kumandanlarından Nafiz Paşa refakat etmiştir. "Gazi Hz. Gaziantep'de", **Cumhuriyet,** 26 Kânunısani 1933.

Levent Şahverdi Arşivi

Adana'dan gelen heyetle birlikte Yenice'den Adana'ya doğru hareket eden Atatürk, bu esnada memlekete mahsus iktisadi meseleler ile dil meseleleri hakkında fikir alışverişinde bulunmuştur. Saat 18.45'de Adana İstasyonuna giren tren memurlar, mektepliler, polis, asker, jandarma, fırka, vilayet, kaza ve nahiye heyetleri, cemiyetler ve teşekküllerin azaları ile kalabalık bir halk kitlesi tarafından alkışlarla karşılanmıştır. Bu esnada şehirde bulunan Meclis Başkanı Kazım Paşa da istasyona gelmiştir. Trenden inen Atatürk, Kazım Paşa başta olmak üzere hazır bulunan zevatın elini sıkarak hal hatır sorduktan sonra Kazım Paşa ile birlikte trene çıkarak bir süre görüşmüştür. Saat 19.15'de de *"Yaşa Gazi", "Yolun açık olsun", "Uğurlar olsun Paşa"* nidaları arasında trenin penceresinden halkı selamlamış ve *"Allahaısmarladık arkadaşlar!"* demek suretiyle yoluna devam etmiştir.[94]

Gaziantep ziyaretini tamamladıktan sonra da incelemelerde bulunmak üzere Bayındırlık Bakanı Ali Çetinkaya ile birlikte Adana'ya doğru hareket etmiştir. Geceyi Misis'te geçirdikten sonra 28 Ocak 1933 günü saat 14.30'da Adana'ya gelmiştir. Meclis Başkanı Kazım Paşa, Vali Mümtaz Bey ile Halk Fırkası ve Belediye Başkanından mürekkep bir heyet ile kalabalık bir vatandaş topluluğu tarafından karşılanmıştır.[95] Halkın sevgi gösterisi eşliğinde otomobiline bindikten sonra şehirde bulunan Meclis Reisi Kazım Paşa'nın misafir olarak kaldığı asfalt cadde üzerinde yer alan mimar Semih Bey'in evine gitmiştir. Burada yarım saat kadar istirahat ettikten sonra Halk Fırkası'nı ve Adana Halkevi'ni ziyaret etmiştir.[96]

Fırka ziyareti esnasında Türkçenin zenginliği, Türk dilinin yayılması, Adana'da dil derleme faaliyetleri, dokuma fabrikalarının vaziyeti, iktisadî vaziyetin gelişmesi, pamuk ziraatı, ovanın sulanması ile zirai ve iktisadi faaliyetlerin gelişmesi için alınması gereken tedbirlerden bahsetmiştir. Bu esnada Türkçenin Adana'da yayılması emrini bir kez daha tekrarlamıştır. Fırkadan sonra mezbahaneye gitmiş ve gördüğü eserden dolayı Belediye Reisi Turhan Cemal'e mem-

94 "Reisi Cumhurumuz Dün Gaziantep'e Geçtiler", **Türk Sözü,** 26 Kânunısani 1933; "Büyük Gazi", **Yeni Adana,** 26 Kânunısani 1933; "Gazi Hz. Konya ve Adana'dan Geçerek Gaziantep'e Gittiler", **Cumhuriyet,** 26 Kânunısani 1933; "Gazi Hz.nin Seyahatleri", **Milliyet,** 26 Kânunısani 1933.

95 "Gazi Hz. Adana'ya Geldiler", **Akşam,** 29 Kânunısani 1933.

96 "Büyük Gazi Hazretleri", **Yeni Adana,** 31 Kânunısani 1933; "Sevgili Gazimiz Adana'mızda", **Türk Sözü,** 31 Kânunısani 1933; "Gazi Hz.nin Seyahatleri", **Cumhuriyet,** 30 Kânunısani 1933; "Gazi Hz. Seyahatleri", **Akşam,** 30 Kânunısani 1933.

Levent Şahverdi Arşivi

nuniyetini ifade etmiştir. İncelemelerini tamamladıktan sonra da üstü açık bir otomobille istasyona doğru giderken yol üzerinde toplanmış olan halkı selamlamıştır. Adana ziyaretini bu şekilde tamamladıktan sonra da Mersin'e doğru yola çıkmıştır.[97]

Ziyareti esnasında Adana milletvekili Zamir Bey'in adı ile aile adı arasında bir kaynaşma münasebeti görmeyen Atatürk, Zamir Bey'in adını *"Damar"* olarak değiştirmiştir. Bunun üzerine Zamir Bey, mahkemeye müracaat ederek değişikliği resmî hale getirmiştir.[98]

Sekizinci Ziyareti (19 Kasım 1937)

13 Kasım 1937 tarihinde Doğu Anadolu gezisine çıkan Atatürk, gezi kapsamında Sivas, Malatya, Diyarbakır, Elazığ, Adana, Mersin, Afyon ve Eskişehir'i ziyaret etmiştir.[99] Doğu Anadolu dönüşü geceyi Misis'te geçirmiştir. Bu esnada Başbakan Celal Bayar, İçişleri Bakanı Şükrü Kaya, Bayındırlık Bakanı Ali Çetinkaya, milletvekillerinden İsmail Müştak Mayakon, Ali Kılıç, Salih Bozok, Dr. Neşet Ömer ile Sabiha Gökçen de kendisine eşlik etmiştir.[100]

Gece saat 02.45'de Adana'ya gelen Atatürk, geceyi vagonunda geçirmiştir. Bu esnada kendisini görmek isteyen Adanalılar da bütün gece istasyon civarında beklemişlerdir. Ulu Önder'in merasim yapılmaması yönünde talimatına rağmen kadını-erkeği, genci-yaşlısı binlerce Adanalı istasyon civarını hıncahınç doldurmuştur. Bu durumu dönemin basını, *"Ulu Önderi yalnız Adanalılar değil, bü-*

97 "Büyük Gazi Hazretleri", **Yeni Adana,** 31 Kânunısani 1933; "Sevgili Gazimiz Adana'mızda", **Türk Sözü,** 31 Kânunısani 1933; "Gazi Hz. Seyahatleri", **Cumhuriyet,** 30 Kânunısani 1933; Aktan, **a.g.e.,** s. 41; Toros, **Adana Seyahatleri,** 3. Baskı, s. 79; Tural, a.g.m., s. 385.

98 "Ad Değişmesi", **Türk Sözü,** 27 Kânunısani 1933; "Gazi Hz. Zamir Beyin İsmini Değiştirdiler", **Cumhuriyet,** 31 Kânunısani 1933; "Gazi Hz. Adana Meb'usunun İsmini Değiştirdiler", **Milliyet,** 31 Kânunısani 1933; Toros, **Adana Seyahatleri,** 3. Baskı, s. 79.

99 Tural, a.g.m., s. 389; "Şefimiz Yurt İçinde Bir Seyahate Çıkıyorlar", **Türk Sözü,** 10 Kasım 1937; "Büyük Şefimiz Yurt İçi Seyahatine Çıktılar", **Türk Sözü,** 13 Kasım 1937; "Atatürk Elaziz'de", **Türk Sözü,** 13 Kasım 1937; "Ulu Önderimiz Seyahate Çıktılar", **Yeni Adana,** 13 Teşrinisani 1937; "Atatürk Elaziz'de", **Yeni Adana,** 13 Teşrinisani 1937; "Atatürk Diyarbekir'de", **Türk Sözü,** 14 Kasım 1937; "Atatürk Diyarbakır'da Hararetle Karşılandılar", **Yeni Adana,** 17 Teşrinisani 1937; "Atatürk'ün Doğu Seyahati", **Cumhuriyet,** 17 İkinciteşrin 1937; "Atatürk Elâziz'de", **Cumhuriyet,** 18 İkinciteşrin 1937.

100 "Ulu Önderimiz Seyahate Çıktılar", **Yeni Adana,** 13 Teşrinisani 1937.

Levent Şahverdi Arşivi

tün Çukurovalılar karşıladı" şeklinde değerlendirmiştir.[101] Saat 12.00'ye doğru 21 pare top atışını müteakiben fabrikaların düdüğü ve askerî bando ile binlerce Adanalı tarafından karşılanan Ulu Önder'in şehirde ziyaret ettiği ilk yer ise kendi adının verildiği park ile parkın ortasında bir kale gibi duran heykeli olmuştur. Uzun süre heykeline baktıktan sonra arkasında yazılı olan *"Bende bu vakayiin ilk hissi teşebbüsü bu memlekette, bu güzel Adana'da vücut bulmuştur"* cümlesini okumuştur.[102]

Atatürk parktan çıkacağı sırada Adana Kız Lisesi öğrencilerinden Meliha Yurtman ve Sabahat Türkmen isimli Hataylı iki kız öğrenci ellerinde buketlerle yanına yaklaşmış ve Meliha Yurtman ismindeki kız şu veciz nutku söylemiştir:[103]

"Yaratıcı! Kurtarıcı, Ulu Önder!

Bugün hürmetle ellerinizi öpen yarının kahraman Türk erlerinin anneleri olacak Türk Hatay kızlarıdır. Türk âlemine yarattığınız sonsuz büyük varlıklara ilâve ettiğiniz Türk Hatay istiklâli, millî tarihimizin ebedî ölmez eserlerinizin yanında daima ufak bir misal teşkil edecektir.

Bugün Hataylılar, yüce Atalarına sonsuz bağlılıklarını, minnettarlıklarını, şükranlarını sunar, ellerinizden öperler."

Parktan sonra İsmet İnönü Kız Enstitüsü'ne giden Atatürk, bir süre müdirenin odasında dinlenerek okulun kadrosu ve programı hakkında bilgi almıştır. Bu esnada kendisine enstitü öğrencileri tarafından yapılmış olan kahve likörü ile pasta ikram edilmiştir. Bir süre dinlendikten sonra enstitünün atölyelerini gezip tarih dersine girmiştir. Bu sırada Korbuklar'ın ve Terkeşler'in tarihini anlatan öğrenci Memduha'yı dinlemiştir. Müteakiben öğrencilere sorular sorarak Tarsus civarına asırlarca önce yerleşen Terkeş kavminden bahsederek Tarsus'un

---

101 "Adana'mızı Şereflendiren Büyük Şef Dün Tetkiklerde Bulundular", **Türk Sözü,** 20 Kasım 1937; "Sefa Geldiniz Ulu Önderimiz", **Yeni Adana,** 19 Teşrinisani 1937; "Atatürk Gece Adana'ya Şeref Verdiler", **Ulus,** 19 Sonteşrin 1937; "Ulu Önder Büyük Tezahürat İçinde Adana'ya Vâsıl Oldu", **Cumhuriyet,** 19 İkinciteşrin 1937; "Atatürk Çukurova'nın İhtiyaçları ile Çok Yakından Alakadar Oldular", **Ulus,** 20 Sonteşrin 1937.

102 "Sefa Geldiniz Ulu Önderimiz", **Yeni Adana,** 19 Teşrinisani 1937; "Adana'mızı Şereflendiren Büyük Şef Dün Tetkiklerde Bulundular", **Türk Sözü,** 20 Kasım 1937; "Atatürk Çukurova'nın İhtiyaçları ile Çok Yakından Alakadar Oldular", **Ulus,** 20 Sonteşrin 1937; "Büyük Şefimiz, Dün Adana ve Mersin'de Tetkikat Yaptı", **Cumhuriyet,** 20 İkinciteşrin 1937; Toros, **Adana Seyahatleri,** 3. Baskı, s. 81.

103 "Atatürk Çukurova'nın İhtiyaçları ile Çok Yakından Alakadar Oldular", **Ulus,** 20 Sonteşrin 1937; "Adana'mızı Şereflendiren Büyük Şef Dün Tetkiklerde Bulundular", **Türk Sözü,** 20 Kasım 1937; Toros, **Adana Seyahatleri,** 3. Baskı, s. 83; Evinç, a.g.m., s. 34.

Levent Şahverdi Arşivi

eski adının Terses olduğunu ve bu konularda araştırma yapılması gerektiğini söylemiştir. Enstitüden çıktıktan sonra Millî Mensucat fabrikasının arkasından geçerek şehri dolaşırken otomobili dar bir yolda çamura saplanmıştır. Bu yolun yapılmasını emrettikten sonra halkın alkışları arasında saat 13.00'de Adana'dan ayrılarak Mersin'e doğru hareket etmiştir.[104]

Dokuzuncu Ziyareti (24 Mayıs 1938)

Atatürk'ün son Adana ziyareti daha önce çeşitli vesilelerle *"Kırk asırlık bir yurt köşesi, düşman elinde esir kalamaz!"* şeklinde dile getirdiği Hatay meselesi nedeniyle olmuştur. İkinci Dünya Savaşı öncesinde Fransızlarla yapılan görüşmelerin uzaması üzerine Hatay konusundaki kararlılığını göstermek isteyen Ulu Önder, hastalığının ilerlemiş olmasına aldırış etmeden Mersin ve Adana'yı kapsayan bir geziye çıkmıştır. Bu doğrultuda 20 Mayıs günü Mersin'e gelerek askerleri teftiş etmiştir.[105] Mersin'de dört gün kaldıktan sonra da 24 Mayıs 1938 günü Adana'ya doğru hareket etmiştir.[106] Bu esnada yol güzergâhında bulunan Tarsus'ta kısa bir mola vermiştir.[107] Adana'da coşkulu bir kalabalık tarafından karşılanan Ulu Önder, Atatürk Parkı'nın önünden geçerken otomobilini durdurarak heykelini süzdükten sonra önünden geçen askerleri teftiş etmiştir. Askerlerin intizamını çok beğenerek Tümgeneral İsmail Hakkı Akoğuz'u tebrik etmiştir.[108]

---

104 "Atatürk Çukurova'nın İhtiyaçları ile Çok Yakından Alakadar Oldular", **Ulus,** 20 Sonteşrin 1937; **Cumhuriyet,** 20 İkinciteşrin 1937; "Adana'mızı Şereflendiren Büyük Şef Dün Tetkiklerde Bulundu", **Türk Sözü,** 20 Teşrinisani 1937; Toros, **Adana Seyahatleri,** 3. Baskı, s. 84-85; Evinç, a.g.m., s. 34; "Sefa Geldiniz Ulu Önderimiz", **Yeni Adana,** 19 Teşrinisani 1937.

105 "Büyük Şef Mersin'e Hareket Buyurdular", **Ulus,** 20 Mayıs 1938; "Atatürk Dün Mersin'i Şereflendirdiler", **Akşam,** 21 Mayıs 1938; "Ulu Şef Atatürk Dün Mersin'i Şereflendirdiler", **Türk Sözü,** 21 Mayıs 1938; "Büyük Kurtarıcımız Mersin'i Şereflendirdiler", **Yeni Adana,** 21 Mayıs 1938; "Ulu Önder Dün Mersin'i Şereflendirdiler", **Cumhuriyet,** 21 Mayıs 1938; "Atatürk Mersin'de", **Ulus,** 21 Mayıs 1938; "Mersin'de Atatürk İçin Emsalsiz Tezahürat", **Akşam,** 22 Mayıs 1938; Toros, **Adana Seyahatleri,** 3. Baskı, s. 89.

106 "Büyük Şef Dün Adana'yı Şereflendirdiler", **Türk Sözü,** 25 Mayıs 1938; Toros, **Adana Seyahatleri,** 3. Baskı, s. 89; "Safa Geldin Ulu Önderimiz", **Yeni Adana,** 24 Mayıs 1938.

107 Öz, **a.g.e.,** s. 43.

108 "Büyük Şef Dün Adana'dan Ankara'ya Hareket Ettiler", **Akşam,** 25 Mayıs 1938; "Büyük Şef Dün Halkın Coşkun Tezahürleri İçinde Adana'dan Hareket Ettiler", **Ulus,** 25 Mayıs 1938; Soyak, **a.g.e.,** s. 613; Evinç, a.g.m., s. 35; "Büyük Şef Dün Adana'yı Şereflendirdiler", **Türk Sözü,** 25 Mayıs 1938; Toros, **Adana Seyahatleri,** 3. Baskı, s. 89.

Levent Şahverdi Arşivi

Adana'da kısa bir süre kaldıktan sonra Ankara'ya dönmek üzere hazırlandığı esnada yanına yaklaşan Vali Tevfik Hadi Baysal, Adanalıların hasretini ve kendisini daha çok görmek istediklerini ifade ederek bir müddet şehirde istirahat buyurmalarını rica etmiştir. Bunun üzerine sabit bir noktaya dalarak biraz düşündükten sonra Salih Bozok'a dönen Atatürk, *"Salih! Adana'yı gündüz gözü ile bir kere daha görelim"* demiştir. Bu davranışı ile Adanalıları çok mutlu etmiş ve alkışlar ile yaşa sesleri arasında Seyhan nehri kenarındaki Belediye Parkı'na gelmiştir. Burada bir hasır koltuğa oturarak Seyhan nehrine uzun uzun dalarak baktıktan sonra nehrin suyunun sulama amaçlı kullanılması durumunda ne kadar arazinin sulanacağı hakkında bilgi alarak Mısır ile Çukurova'yı mukayese etmiştir. Bu sırada ikram edilen portakal suyunu ise doktorunun zararlı olduğunu söylemesi üzerine içmeyerek şekersiz bir kahve istemiştir. Parkta yarım saat oturduktan sonra tren istasyonuna gelen Ulu Önder, müteakiben Ankara'ya doğru yola çıkmıştır.[109]

SONUÇ

Atatürk, genel veya özel olarak çıkmış olduğu yurt gezileri kapsamında Adana'ya dokuz defa gelmiştir. Bu açıdan Adana'nın diğer şehirlere göre şanslı olduğu söylenebilir. Bunda şüphesiz, şehrin coğrafi konumu ile demiryolu hattına sahip olmasının yanı sıra Atatürk'ün Silifke ve Dörtyol'daki çiftliklerini zaman zaman ziyaret etmesi de etkili olmuştur. Bu bağlamda Ulu Önder, şehre ilk defa Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasının ertesi günü, yani 31 Ekim 1918 tarihinde gelmiştir. İkinci ziyaretinde ise şehir merkezine dahi uğramamıştır. Bu nedenle Atatürk'ün Adana şehir merkezini gerçek anlamdaki ilk ziyareti 15 Mart 1923 tarihinde olmuştur. Bundan dolayı da Adana'ya gelişinin yıldönümü kutlanırken 31 Ekim 1918 tarihi yerine 15 Mart 1923 tarihi esas alınmıştır.

Bu geziler, Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasının ertesi günü Adana'ya gelen ve ülkenin geleceğiyle ilgili endişelere sahip olan Atatürk'ün belleğinde, şehrin özel bir yere sahip olduğunu da göstermektedir. Nitekim 1923 yılındaki ziyareti esnasında Türk Ocağı'nda yapmış olduğu konuşmada bu hususa vurgu yaparak, *"Bende bu vakayiin ilk hissi teşebbüsü bu memlekette, bu güzel Adana'da vücut bulmuştur"* demiştir. Bu sözüyle mütarekenin ertesi günü geldiği ve 11 gün kaldığı Adana'daki günleri hakkında önemli bir ipucu verdiği gibi şehrin Millî

109 Ayhan, "Adana'ya İlk ve Son Seyahati", s. 17; Toros, **Adana Seyahatleri,** 3. Baskı, s. 89-90.

Levent Şahverdi Arşivi

Mücadele tarihi içerisinde bilinmeyen bir yönünü de ortaya koymuştur. Bunun bilincinde olan Adanalılar da, Atasının şehre gelişini dört gözle bekledikleri gibi geleceğini öğrendikleri zamanda günler öncesinden hazırlıklara başlayarak, onu emsalsiz bir şekilde karşılamanın telaşı ve heyecanı içerisinde olmuşlardır.

Bu ziyaretler aynı zamanda Atatürk'ün yönetim anlayışına dair de önemli ipuçları vermektedir. Nitekim Ulu Önder'in özelde Adana genelde ise bütün yurt gezileri incelendiği zaman önemli siyasi, sosyal ve iktisadi olayların hemen öncesi veya sonrasında gerçekleştirdiği ziyaretler esnasında vatandaşlarla fikir alışverişinde bulunduğu veya hayata geçirdiği kararları millet ile paylaşarak onların desteğini aldığı görülmektedir. Nitekim gezileri sırasında vatandaşlarla yüz yüze görüşerek onlarla doğrudan temas kurabileceği yerleri öncelikli olarak ziyaret etmesi de bu yönetim anlayışının önemli bir sonucudur.

Levent Şahverdi Arşivi

KAYNAKÇA

SÜRELİ YAYINLAR

Akşam
Cumhuriyet
Görüşler
Milliyet
Türk Sözü
Ulus
Yeni Adana

KİTAPLAR VE MAKALELER

Adana'da Törenler, Adana Büyükşehir Belediyesi Altınkoza Yayınları, Adana 2003.

ALTAY, Fahrettin, **10 Yıl Savaş (1912-1922) ve Sonrası**, İnsel Yayınları, İstanbul 1970.

Anadolu ve Rumeli'de Gerçekleştirilen Ulusal ve Yerel Kongreler ve Kongre Kentleri Bibliyografyası, Cilt 5 (Edirne, Lüleburgaz, Pozantı), TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, Ankara 1994.

ARIKOĞLU, Damar, **Hatıralarım**, İstanbul 1961.

ARTAN, Gündüz, **Atatürk Mersin'de**, Mersin Deniz Ticaret Odası Yayını, Mersin 2000.

Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, Cilt II (1906-1938), Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara 1997.

ATAY, Falih Rıfkı, **Çankaya**, Bateş Yayınları, İstanbul 1984.

AYDEMİR, Şevket Süreyya, **Tek Adam,** Cilt I-III, Remzi Kitapevi, İstanbul 1991.

AYHAN, Yusuf, **Mustafa Kemal'in Pozantı Kongresi ve Adana'nın Kurtuluşu**, Adana 1963.

BAŞAR, Ahmet Hamdi, **Atatürk'le Üç Ay ve 1930'dan Sonra Türkiye**, İstanbul 1945.

BORAK, Sadi, **Atatürk ve Edebiyat**, Kırmızı Beyaz Yayınları, İstanbul 2004.

ÇELEBİ, Mevlüt, **Türk İnkılâp Tarihi**, Akademi Kitapevi, İzmir 2007.

ÇELİK, Kemal, **Millî Mücadelede Adana ve Havalisi (1918-1922),** Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1999.

Levent Şahverdi Arşivi

DAŞDEMİR, Latif, "Atatürk'ün Yurtiçi Gezilerinin Önemi ve Bilinmeyen Bir Gezi Çeşme-Ilıca Ziyareti", **Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,** Cilt VIII, Sayı 3 (Aralık 2006), s. 13-38.

ENER, Kasım, **Tarih Boyunca Adana Ovasına (Çukurova'ya) Bir Bakış,** Adana 1990.

ERASLAN, Cezmi, "Atatürk'ün Adana Konuşmaları Üzerine Bir Değerlendirme", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi,** Sayı 70 (Mart 2008), s. 1-15.

GÖYÜNÇ, Nejat, "Millî Mücadele'de Sivil ve Askeri İdare İlişkileri", **İkinci Askeri Tarih Semineri Bildirileri**, Ankara 1985, s. 215-228.

GÜL, Muhittin, "Atatürk'ün Yurt Gezilerinin Kamuoyu Oluşturmadaki Rolü", **Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt VIII, S.3 (Aralık 2006), s. 51-72.

GÜNEŞ, Günver, "Mustafa Kemal Atatürk'ün Aydın Seyahatleri", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Sayı 61 (Mart 2005), s. 119-142.

HATİPOĞLU, Süleyman, **Türk-Fransız Mücadelesi (Orta Toros Geçitleri 1915-1921)**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara 2001.

İLGAZİ, Abdullah, "Atatürk'ün Tokat Gezileri", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Sayı 52 (Mart 2002), s. 107-158.

KARAER, İbrahim, **Türk Ocakları (1912-1931)**, Türk Yurdu Yayınları, Ankara 1992.

KOCATÜRK, Utkan, **Doğumundan Ölümüne Kadar Kaynakçalı Atatürk Günlüğü,** Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 1999.

MELEK, Abdurrahman, **Hatay Nasıl Kurtuldu**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1991.

OKUR, Mehmet, "Mondros Mütarekesi Sonrasında Osmanlı Devleti'nde Bulunan Alman ve Avusturya Vatandaşlarının Ülkelerine Gönderilme Meselesi", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi,** Sayı 60 (Kasım 2004), s. 705-726.

ÖNDER, Mehmet, **Atatürk'ün Evleri, Atatürk Müzeleri,** Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 1988.

_____, **Atatürk Konya'da**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara 1989.

_____, **Atatürk'ün Yurt Gezileri,** Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara 1998.

ÖZ, Hikmet, **Atatürk Tarsus'ta**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1999.

SARIHAN, Zeki, **Kurtuluş Savaşı Günlüğü**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1993.

Levent Şahverdi Arşivi

SARINAY, Yusuf, **Türk Milliyetçiliğinin Tarihi Gelişimi ve Türk Ocakları (1912-1931)**, Ötüken Yayınları, İstanbul 1994.

SEVÜK, İsmail Habib, **O Zamanlar**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1981.

SOYAK, Hasan Rıza, **Atatürk'ten Hatıralar**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2004.

TEKİN, Mehmet, **Hatay Tarihi**, Antakya 1993.

TEZER, Şükrü, **Atatürk'ün Hatıra Defteri**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1972.

TOROS, Taha, **Atatürk'ün Adana Seyahatleri**, 1. Baskı, Seyhan Basımevi, Adana 1939.

_____, **Atatürk'ün Adana Seyahatleri**, 3. Baskı, Adana Kent Konseyi Yayınları, Adana 2001.

TURAL, Mehmet Akif, "Atatürk'ün Yurt Gezileri, Büyük Nutuk Adlı Eseri ve Hayattan Ayrılışı", **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi II**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara 2004, s. 371-410.

TÜNAY, Bekir, "Atatürk ve Liderlik", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi,** Sayı 2 (Mart 1985), s. 555-571.

TÜRKMEN, Zekeriya, "Mustafa Kemal Paşa ve Yıldırım Orduları Grubu Komutanlığı", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi,** Sayı 47 (Temmuz 2000), s. 395-419.

URAN, Hilmi, **Meşrutiyet, Tek Parti, Çok Parti Hatıralarım (1908-1950)**, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2008.

ELEKTRONİK SİTELER

http://www.adanadan.biz/icerik.asp?ICID=163. Erişim tarihi: 19.05.2013.

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

ATATÜRK'ÜN MEŞRUTİYET'TEN CUMHURİYET'E GEÇİŞTE REJİM STRATEJİLERİ: ATATÜRK'ÜN TBMM AÇILIŞ KONUŞMALARININ İÇERİK ANALİZİ (1920-1938)

Sevda MUTLU*

ÖZET

Bu araştırmanın konusu, Atatürk'ün yapmış olduğu Meclis açılış konuşmalarının içerik analizidir. Konu, Atatürk'ün Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e geçiş düşüncesi, ideolojisi ve stratejilerini ortaya koyacak şekilde sınırlandırılmıştır. Bu araştırmada, Atatürk'ün Meclis Açılış Konuşmalarının hem niceliksel hem de niteliksel içerik analizini yaparak, Atatürk'ün hangi kavramları sıklıkla ve hangi bağlamlarda kullandığını tespit ve buradan hareketle de onun düşünce ve politikalarını ortaya koymak amaçlanmıştır. Araştırmanın verileri, Atatürk'ün 1920-1938 tarihleri arasında yapmış olduğu yirmi Meclis açılış konuşma metinlerinden oluşmaktadır. Verilerin içerik analizi, Maxqda 11 bilgisayar programında yapıldı. İlk aşamada verilerin nicel analizi yapıldı ve kelime frekansları çıkarılarak sıklıkla kullanılan kelimeler tespit edildi. Sonraki aşamada da, sıklıkla kullanılan bu kelimelerin niteliksel analizi yapıldı ve kelimelerin hangi bağlam ve anlamlarda kullanıldığı tespit edilerek yorumlandı. Araştırmada analiz sürecinde kullanılan kavram sıklıkları ve bağlamlarına göre, Atatürk'ün Meclis Açılış Konuşmalarının içerik açısından üç döneme ayrılabileceği tespit edildi. 1. Kurtuluşa Hazırlık Aşaması: 24 Nisan 1920 Meclis Açılış Konuşması: Hilafet ve Saltanatın bağımsızlığı temelinde devlet ve milletin bağımsızlığına meclisi motive ederek kurtuluş mücadelesini başlattığı konuşması. 2. Kurtuluş Aşaması: 1 Mart 1921-1 Mart 1922-1 Mart 1923 Meclis Açılış Konuşmaları: "Türkiye Halkı" kavramını ön plana çıkararak, ülkedeki tüm etnik grupları, kendi ifadesi ile ırk haklarını, birbirinden ayırmadan ülkenin asıl sahipleri olarak mücadelenin kendisine motive ettiği konuşmaları. 3. Kuruluş Aşaması: 13 Ağustos 1923-1 Kasım 1938 Meclis Açılış konuşmaları: Millî Mücadele kazanıldıktan sonraki aşamada Cumhuriyet rejimine geçişi sağladığı, "Türk Milleti" kavramını öne çıkararak, Ulus-devlet politikalarını uygulamaya koyduğu konuşmalarıdır.

Anahtar Kelimeler: Atatürk, TBMM Açılış Konuşmaları, İçerik Analizi.

* Yrd. Doç. Dr., Cumhuriyet Üniversitesi, SİVAS, mutlusevda75@gmail.com

Levent Şahverdi Arşivi

THE TRANSITION REGIME STRATEGIES FROM THE CONSTITUTIONAL PERIOD TO THE REPUBLIC PERIOD: CONTENT ANALYSIS OF ATATÜRK'S GNAT OPENING SPEECHES (1920-1938)

ABSTRACT

The subject of this study is the content analysis of Atatürk's Assembly opening speeches. In this study, the subject has been limited in a manner to put forward Atatürk's views, ideology and strategies on the transition from the Constitutional Period to the Republic Period. The purpose of the study is to do content analysis of Atatürk's GNAT Opening Speeches and trace the transition strategies from the Constitutional Period to the Republic Period. This study aims at doing both the quantitative and qualitative content analysis of Atatürk's Assembly opening speeches, determining which concepts Atatürk uses with which frequency and in which contexts and thus putting forward his thoughts and policies. The data of the study consists of twenty Assembly opening speech texts which Atatürk had given between the years 1920-1938. The content analysis of data has been carried out in Maxqda 11 computer program. In the first phase, the quantitative analysis of data has been carried out and with the identification of word frequencies, the words which have been used frequently have been determined. In the next phase, the qualitative analysis of these frequently used words has been carried out and it has been determined and interpreted in which context and meaning these words have been used. Shortly, according to the results acquired in the study in terms of the frequency of the used concepts, it has been determined that Atatürk's Assembly opening speeches can be separated into three periods in relation to their context. 1 – The Preparation Phase to Independence: 24 April 1920 Assembly Opening Speech: The speech in which Atatürk motivated the assembly for the independence of the state and the nation on the basis of the independence of the Caliphate and the Sultanate. 2 -Independence Phase: 1 March 1921 – 1 March 1922 – 1 March 1923 Assembly Opening Speeches: Atatürk's speeches in which he brought the Turkish peoples concept to the foreground and motivated in his own words the rights of the races, as the real rightful owners of the country without separating them from each other to the independence struggle itself. 3 – Foundation Phase: 13 August 1923 – 1 November 1938 Assembly Opening Speeches: The speeches where the Turkish Nation concept came to the fore on the basis of Nation-state policy in the phase after the National struggle has been won.

Key Words: Atatürk, GNAT Opening Speeches, The Content Analysis.

Levent Şahverdi Arşivi

GİRİŞ

Cumhurbaşkanı görev ve yetkileri çerçevesinde, 1924 Anayasası'nın 36. Maddesinde "Cumhurbaşkanı her yıl Kasım ayında hükümetin geçen yıldaki çalışmaları ve giren yıl içinde alınması uygun görülen tedbirler hakkında bir söylev verir. Yahut söylevini Başbakana okutur."[1] ifadesi yer almaktadır. Bu gelenek Atatürk'ten bu yana devam etmektedir. Cumhurbaşkanları Meclis Açılış Konuşmalarında mevcut siyasal, toplumsal, ekonomik koşullara ve iç ve dış politikaya ilişkin değerlendirmelerini dile getirirler.

Cumhurbaşkanlarının yaptıkları Meclis Açılış Konuşmalarının genel hatlarıyla iki boyutu vardır: Birincisi, bir önceki yasama yılının öne çıkan olaylarının ve gelişmelerinin (olumlu/olumsuz) genel bir değerlendirmesini yapmalarıdır. İkincisi de, çeşitli amaç ve hedefleri dile getirerek, TBMM'nin önündeki yasama yılı içerisindeki faaliyetleri için yol göstericilik yapmalarıdır. Bu nedenle, Cumhurbaşkanlarının Meclis Açılış Konuşmaları, dönemin sosyo-ekonomik ve siyasal koşullarını yansıtması açısından önem kazanmaktadır.

Atatürk'ün Meclis Açılış Konuşmaları, Kurtuluş Savaşı, cumhuriyete geçiş ve ulus-devlet olma süreçlerini kapsaması nedeniyle ayrıca önem kazanmakta ve önemli bir araştırma alanı olarak kendisini göstermektedir. "Büyük Millet Meclisi, dünya parlamento tarihi içinde çok özel ve önemli yere sahip bir Meclis olma özelliğini kurtuluş mücadelesini yürüten ve toplumu aydınlatan, yenilik yolunda ilerleten bir misyon üstlenmesi ile kazanmıştır".[2] Atatürk'ün Meclis Açılış Konuşmalarının öne çıkan özelliği, geçmişi, hâlihazır durumu ve geleceği içermesidir. Bu açıdan da, O'nun Meclis Açılış Konuşmaları, dönemin toplumsal, ekonomik, iç ve dış siyasal koşulları hakkında genel bir bilgi verir niteliktedir. Bu nedenle, Atatürk'ün Meclis Açılış Konuşmalarının içerik analizinden hareketle, dönemin koşullarını ve bu koşullara ilişkin Atatürk'ün amaç, düşünce ve eylem stratejilerini tespit etme imkânı da yakalanmış olacaktır.

Atatürk, Meclis açılış konuşmalarında toplumu yakından ilgilendiren dönemin en önemli olaylarını meclis gündemine taşırken iki şeyi birden yapmaktadır.

---

1 **1924 Anayasası T. Düstur,** Cilt 26, s.170, Resmi Gazete 15/1/1945-5905, Kanun No Kanun Tarihi 4695 10/1/1945 3.

2 B. Zakir Avşar, "Atatürk ve Cumhuriyetin Anlamı İçeriği", **Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi,** 2009 Cilt 29, No 5, ISSN: 1301-9058, s.1275-1289, s.1278.

Levent Şahverdi Arşivi

Birincisi, yeni kurulan devletin hangi zorluklarla karşılaşacağını ve çözüm yollarını belirtmek, diğer yandan da meclise bu konuları takipte olduğunu söyleyerek onların çalışmalarına rehberlik etmektir.

İçerik analizi, siyasi ve tarihi araştırma alanlarında da kullanılan bir yöntemdir. Bunun bazı örnekleri verilecek olunursa, Şerif Mardin'in yapmış olduğu Ülkü Dergisi içerik çözümlemesi dikkat çekmektedir. Araştırma sonucuna göre, ekonomi 1933-1938 arasında temel konu iken, 1938-1944 arası dönemde, kültür ve politika alanlardaki makalelerde artış gözlenmişti.[3] Böylelikle Mardin, İnönü döneminin kültür politikalarının ağırlıklı olduğunu vurgulamıştır.

Burçak tarafından yapılan çalışmada da, içerik analizi tekniği uygulanarak İnönü'nün, Atatürk'ün ölümünden sonra cumhurbaşkanı olarak yapmış olduğu, 6 Mart 1939 İstanbul Üniversitesi konuşmasında demokrasi anlayışı ve demokrasiyi uygulamaya ne kadar kararlı olup olmadığının izleri sürülmüştür.[4] İnönü söz konusu konuşmasında: "Batı ülkelerinin bütün hususiyetlerinin gelecek yıllar içerisinde, memleketimizde de, tatbik edileceğine güvenim vardır… Çok yakın tarihte, hakiki halk idaresi ve halk murakabesinin, kendi memleketimiz bünyesinde de tahakkuk etmiş olduğunu göreceksiniz."[5] İnönü'nün bu ifadeleri o dönemde ve sonrasında İnönü'nün demokrasiyi getireceği ve bunun müjdesini verdiği yönünde çeşitli tartışmalara yol açmıştı. Ancak Burçak'ın yapmış olduğu bu analiz sonucunda, vurgunun asıl halka değil, TBMM'ye yapıldığını, İnönü'nün sözünü ettiği "milletin murakabesi", aslında TBMM'nin murakabesi olduğunu belirtmiştir.[6]

İlhan Tekeli ve Selim İlkin içerik analizi tekniği uygulayarak, Kadro Dergisinde yayınlanan yazılarda geçen kelimelerin sıklığı (olumlu ve olumsuz) tespit edilmiş ve Kadro Dergisinin ideolojisi ortaya konmaya çalışılmıştır.[7]

Tarihi ve siyasi alanda yapılan içerik analizine bir diğer örnek teşkil edecek çalışma da, Erik Jan Zürcher'in, Jön Türkler, Osmanlı Müslümanları ve Türk Milliyetçilerinin siyasi kimlikleri (1908-1938) üzerine yaptığı araştırmadır. Bu-

3 Şerif Mardin, "Siyasî Fikir Tarihî Çalışmalarında Muhteva Analizi", **Siyasal ve Sosyal Bilimler Makaleler 2** (iç.), Şerif Mardin, İletişim Yayınları, İstanbul 1990, s. 9-22, s. 16-18.

4 Rıfkı Salim Burçak, **İnönü ve Demokrasi**, Doğuş Matbaası, Ankara 1950.

5 "Millî Şef'in Millete Yüksek Hitapları", **Ulus Gazetesi** (iç.), 7 Mart 1939, s. 1 ve 5.

6 Rıfkı Salim Burçak, **a.g.e.,** s. 5-6.

7 İlhan Tekeli, Selim İlkin, "Türkiye'de Bir Aydın Hareketi: Kadro", **Toplum ve Bilim**, 1984, Sayı 24, s. 35-67.

Levent Şahverdi Arşivi

rada, içerik analizi metodunun varlık-yokluk belirlemesi tekniğini kullanmıştır. Bu bağlamda, Zürcher, Jön Türklerle başlayan, İttihat ve Terakki Partisi döneminde yükselen dini milliyetçiliğin, Millî Mücadele döneminde de devam edip etmediğini takip etmiştir. 1918-1923 döneminde Milli Mücadele'nin lideri Mustafa Kemal'in yaptığı konuşmaları muhteva analizine tabi tutarak, belirlediği kelimelerin konuşma metinlerinde var olup olmadıklarına bakmıştır. Bu metinler Mustafa Kemal'in Erzurum (23 Temmuz -7 Ağustos 1919) ve Sivas Kongrelerindeki konuşmaları ve Ankara'ya geldikten (27 Aralık 1919) sonra mecliste yaptığı konuşmalardır (bunların hangileri olduğu belirtilmiyor)."[8]

II. Meşrutiyet dönemi ilk vatandaşlık kitaplarından biri olan "Rehber-i İttihad" içerik analizine tabi tutulmuştur.[9] Ayrıca, AKP, CHP ve MHP tüzük ve programlarının güncel hallerini içerik analiz tekniği ile karşılaştıran bir çalışma[10] literatürde yerini almıştır.

Türk siyasal yaşamının önemli isimlerinden Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel ve Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer arasındaki farklılıklar, TBMM Açılış Konuşmaları özgülünde ve içerik analizi ile değerlendirilerek, mevcut siyasal, ekonomik, toplumsal duruma ilişkin açık ve örtülü mesaj sunumları da bir başka çalışma kapsamında sorgulanmıştır.[11]

Atatürk'ün Meclis Açılış Konuşmalarının içerik analizinin yapıldığı bu araştırmada da tarihi ve siyasi konulardaki içerik analizi çalışmalarına bir katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

---

8 Zürcher, Erik Jan, "Young Turks, Ottoman Muslims and Turkish Nationalists: Identity Politics" 1908-1938., **Ottoman Past and Today.s Turkey,** (ed.) By Kemal Karpat, Leiden-Brill 200, 151-179; Aktaran, Fatma Acun, "Muhteva Analizi Metodu ve Cumhuriyet Tarihi Araştırmalarında Kullanımı", **Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi,** 2005 / Cilt 22, Sayı 1 / s. 27-50, s. 45.

9 Doğan Duman, Erhan Tuna, "II. Meşrutiyet Dönemi İlk Vatandaşlık Kitaplarından Biri Olan 'Rehber-i İttihad'ın İçerik Analizi", **Turkish Studies,** Volume 7/4, Fall 2012, p. 1631-1648.

10 Ela Özkan, Aydın Canbolat, Emine Beraha Çeliksoy, Yücel Türker, "Türk Liderlik Profili: Türk Siyasi Liderleri Üzerine Niteliksel Bir Çalışma", **Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi,** Cilt 2, Sayı 2, 2010, s. 37-45.

11 Veli Polat, Ece Karadoğan Doruk, "TBMM Açılış Konuşmalarıyla İki Siyasal Lider Profili: Demirel ve Sezer", **II. Ulusal Halkla İlişkiler Sempozyumu, 21. Yüzyılda Halkla İlişkilerde Yeni Yönelimler, Sorunlar ve Çözümler,** 27-28 Nisan 2006, Kocaeli Üniversitesi İletişim Fakültesi, s. 115-124.

Levent Şahverdi Arşivi

Yöntem

Bu araştırmada içerik analizi tekniği kullanılmıştır. İçerik analizi görsel ve sözel verilerin içeriğinin analizini yapmak için kullanılan bir yöntemdir. İçerik analizi, kaydedilen tüm iletişim formlarının, sistematik bir biçimde sembolik değerlendirilmesinde kullanılan gözlemsel araştırma yöntemidir.[12] "Muhteva analizi, bir veya bir dizi metin içerisinde belli kelimelerin/kavramların varlığını belirlemeye ve bunların bağlam ilişkilerini incelemeye yarayan bir araştırma metodudur. Bu metodla kelimeler, kavramlar veya ibarelerin metin içerisindeki varlıkları veya yoklukları, anlamları ve aralarındaki ilişkiler tahlil edilebilir ve sayıya dökülebilir. Bu yolla, metnin vermek istediği mesaj, yazar, okur, hatta metnin yazıldığı dönem hakkında bilgi edinilebilir. Her tür metin ve yazıya geçirilmesi kaydıyla, iletişimin gerçekleştiği sözlü ortamlar muhteva analizine tabi tutulabilir."[13] İçerik analizi, araştırma amaç ve hedefleri ile ilgili olarak çalışmalarda yaygın bir şekilde kullanılan son derece esnek bir araştırma yöntemidir. Bu araştırma yönteminde, nitel, nicel ve bazen karışık modlar içerisinde geçerli bilgileri üretmek ve bağlam içerisinde değerlendirmeler yapmak için geniş bir yelpazede analitik teknikler uygulanır.[14]

Bu çalışmada içerik analizi yöntemi şuaşamalar takip edilerek uygulanmıştır:

1. Araştırma Konusunun Belirlenmesi ve Sınırlandırılması:

Öncelikle araştırma konusu belirlenerek sınırlandırılmıştır. Araştırmanın konusu Atatürk'ün 1920-1938 tarihleri arasında yapmış olduğu Meclis Açılış Konuşmalarının (Tablo 1) içerik analizidir. Konunun sınırlandırılması gereği, ön çalışma sürecinde kendisini göstermiştir. Eğer bütünüyle bir içerik analizine gidilecek olunursa, konu çok geniş olduğundan dolayı, sayısız veri elde edilebilir ve konunun dağılması ile karşı karşıya kalınırdı. Bu nedenle konu sınırlandırılarak ve belli bir amaca yoğunlaşarak içerik analizine tabi tutulmuştur. Atatürk'ün Meclis Açılış Konuşmalarının pek çok açıdan içerik analizi yapılabilir. Örneğin;

12 Richard Kolbe, H. Burnett, S. Melissa, "Content-Analysis Research: An Examination of Applications with Directives for Improving Research Reliability and Objectivity", **Journal of Consumer Research,** Vol. 18, No. 2 (Sep., 1991), pp. 243-250, p. 243.

13 Fatma Acun, "Muhteva Analizi Metodu ve Cumhuriyet Tarihi Araştırmalarında Kullanımı", **Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi,** 2005, Cilt 22 Sayı 1, s. 27-50.

14 Marilyn Domas White, Emily E. Marsh, "Content Analysis: A Flexible Methodology From", **Library Trends,** Volume 55, Number 1, Summer 2006, pp. 22-45, p. 22.

Levent Şahverdi Arşivi

Atatürk'ün Meclis Açılış Konuşmalarında muhaliflerine vermiş olduğu mesajların olup olmadığı bir başka araştırma konusu olarak içerik analizine tabi tutulabilir. Bu çalışmada konu, Atatürk'ün Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e geçiş düşüncesi, ideolojisi ve stratejilerini ortaya koyacak şekilde sınırlandırılmıştır. Bu çalışmadaki amaç, Atatürk'ün Meclis Açılış Konuşmalarının içerik analizini yaparak, Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e geçiş stratejilerinin izini sürmektir.

2. Analize Tutulacak Metinlerin Seçimi:

Bu çalışmanın verisi, Atatürk'ün 1920-1938 tarihleri arasında yapmış olduğu yirmi Meclis Açılış Konuşmasının metinleridir. Araştırmada bire bir sadık kalmak amacıyla orijinal metinlerin içerik analizi yapılmıştır. Atatürk'ün Meclis Açılış Konuşmalarının, TBMM Kütüphane Dokümantasyon ve Tercüme Müdürlüğü'nce günümüz Türkçesine uyarlanmış ve TBMM Kültür Sanat Yayın Kurulu tarafından yayınlanmış hali de bulunmaktadır.

3. İşlem:

Bu metinlerin içerik analizi, Maxqda 11 bilgisayar programında yapıldı. İlk aşamada, verilerin nicel analizi yapıldı ve kelime frekansları çıkarılarak sıklıkla kullanılan kelimeler tespit edildi ve grafiklerde (Grafik 1, Grafik 2, Grafik 3 ve Grafik 4) gösterildi. Bu kelimelerin hangi bağlamlarda kullanıldığının niteliksel analizi araştırma amacına hizmet edecek şekilde yapıldı. Niteliksel analiz, bilgisayar programında, anahtar kelimelerin bağlamı içinde geçtiği cümle ile birlikte gösterecek şekilde düzenlenerek yapılmıştır. Bunu anahtar kelime "Millet" sözcüğü örneğinde şu şekilde örneklendirerek gösterebiliriz: "Fakat Efendiler! Sivas Kongresini yapılanların azmi katı ve millete istinadı kuvvetli idi." Örnek cümlede de gösterildiği üzere, "Millet" sözcüğünün bağlamı cümle içerisinde tespit edilerek niteliksel analizi yapılmıştır.

Her bir konuşmanın ayrı ayrı içerik analizi tek başına makale konusu olabilecek niteliktedir. Ayrıca da yapılan içerik analizinde Atatürk'ün kullanmış olduğu kelimelerin sıklıkları ve bağlamlarının dönemsel olarak farklılık gösterdiği tespit edilmiştir. Bu nedenle, Meclis Açılış Konuşmaları dönemsel kategorilere ayrılarak Atatürk'ün Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e geçiş stratejilerini dönemsel olarak nasıl işlettiği belirlenmeye çalışılmıştır.

Bu araştırmada içerik analizi, araştırma konusu sınırlandırılarak ve sistematik bir çerçeveye oturtularak, araştırma amacına hizmet edecek şekilde veriler izin verdiği ölçüde çıkarsamalar yapılarak sonuca ulaşılmaya çalışıldı. Sonuçlar, öznel yorumlardan kaçınılarak, nesnel genellemeler yapılarak yorumlandı.

Levent Şahverdi Arşivi

Atatürk, 1920-1938 yılları arasında toplam yirmi Meclis Açılış Konuşması yapmıştır. TBMM 1924 tarihinden itibaren toplantılarına 1 Kasım'da başlamıştır. Tüm konuşmalarında toplam 47834 sözcük kullanmıştır. Konuşma başına ortalama 2391 sözcük denk gelmektedir. En uzun konuşması, 24 Nisan 1920 Meclis Açılış Konuşmasıdır (12638 sözcük). En kısa konuşması da, 1 Kasım 1927 Meclis Açılış Konuşmasıdır (422 sözcük). Atatürk'ün, rahatsızlığı nedeniyle, 1 Kasım 1938 yılı Açılış Konuşması Başbakan Celal Bayar tarafından okunmuştur.

Tablo 1: Atatürk'ün Meclis Açılış Konuşmaları

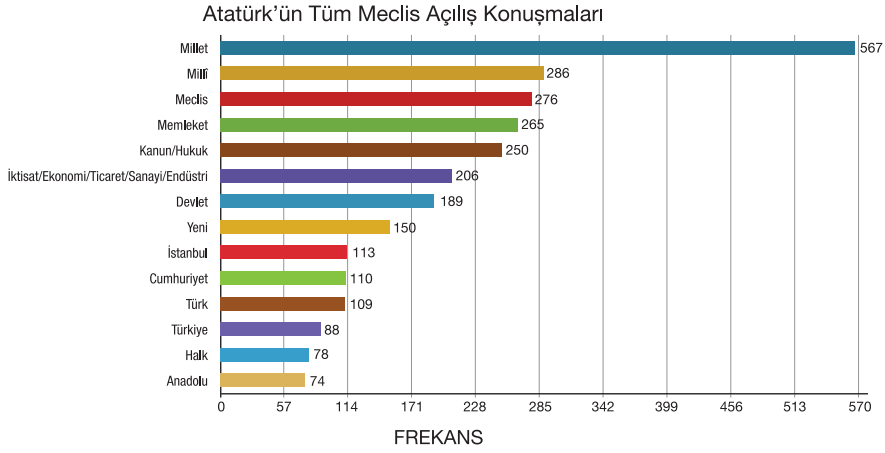
ATATÜRK'ÜN MECLİS AÇILIŞ KONUŞMALARI		
1	24 Nisan 1920	Meclis Açılış Konuşması
2	1 Mart 1921	Meclis Açılış Konuşması
3	1 Mart 1922	Meclis Açılış Konuşması
4	1 Mart 1923	Meclis Açılış Konuşması
5	13 Ağustos 1923	Meclis Açılış Konuşması
6	1 Mart 1924	Meclis Açılış Konuşması
7	1 Kasım 1925	Meclis Açılış Konuşması
8	1 Kasım 1926	Meclis Açılış Konuşması
9	1 Kasım 1927	Meclis Açılış Konuşması
10	1 Kasım 1928	Meclis Açılış Konuşması
11	1 Kasım 1929	Meclis Açılış Konuşması
12	1 Kasım 1930	Meclis Açılış Konuşması
13	1 Kasım 1931	Meclis Açılış Konuşması
14	1 Kasım 1932	Meclis Açılış Konuşması
15	1 Kasım 1933	Meclis Açılış Konuşması
16	1 Kasım 1934	Meclis Açılış Konuşması
17	1 Kasım 1935	Meclis Açılış Konuşması
18	1 Kasım 1936	Meclis Açılış Konuşması
19	1 Kasım 1937	Meclis Açılış Konuşması
20	1 Kasım 1938	Meclis Açılış Konuşması

Atatürk'ün, Meclis Açılış Konuşmalarının İçerik Analizi ile O'nun Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Geçiş Stratejilerinin Belirlenmesi

Atatürk'ün Meclis Açılış Konuşmalarının dönemsel analizlerine geçmeden önce, genel hatlarıyla tüm konuşmalarının frekans bilgilerine bakılması, dönemler arası anlamlı farklılıklar gösteren sözcük frekanslarının belirlenmesi ve yorumlanması açısından önemli ve yerinde olacaktır.

Levent Şahverdi Arşivi

Grafik 1: Atatürk'ün Tüm Meclis Açılış Konuşmalarının Kelime Frekansları

Atatürk'ün konuşmalarında kullandığı kavramların sıklık ve ağlamlarının dönemsel farklılıklar gösterdiği tespit edilmiştir. Bu noktadan hareketle, Atatürk'ün Meclis Açılış Konuşmaları, Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e geçiş ve ulus devletleşme yönünde izlediği rejim stratejileri açısından üç ana döneme ayrılarak incelendi:

1. Kurtuluşa Hazırlık Aşaması: 24 Nisan 1920 Meclis Açılış Konuşması.

2. Kurtuluş Aşaması: 1 Mart 1921-1 Mart 1922-1 Mart 1923 Meclis Açılış Konuşmaları.

3. Kuruluş Aşaması: 13 Ağustos 1923-1 Kasım 1938 Meclis Açılış Konuşmaları.

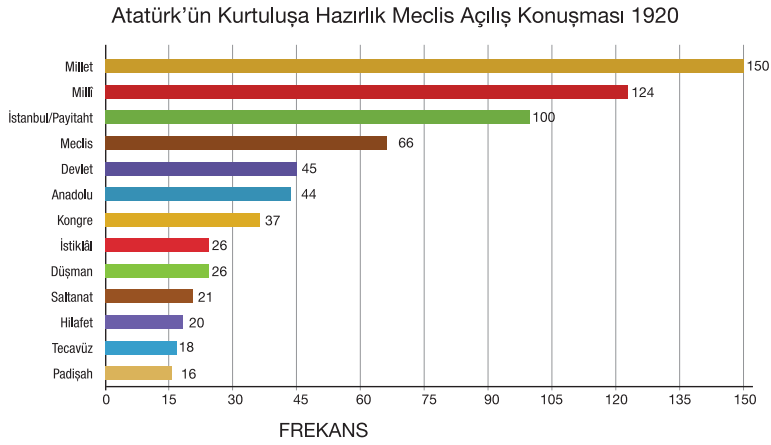
Dikkat edileceği üzere, Atatürk 1923'te iki kez Meclis Açılış Konuşması yapmıştır. Birinci konuşma, 1 Mart 1923 Meclis Açılış Konuşması, Lozan Antlaşması öncesi olduğundan Kurtuluş Dönemi içerisinde değerlendirilmiştir. İkinci konuşması ise, 13 Ağustos 1923 Meclis Açılış Konuşması, Lozan Antlaşması sonrası ve II. TBMM'nin açılış konuşması olduğundan Kuruluş Dönemi başlangıcı olarak incelenmiştir.

1. Atatürk'ün Kurtuluşa Hazırlık Dönemi: 24 Nisan 1920 Meclis Açılış Konuşması İçerik Analizi

Atatürk ilk ve en uzun Meclis Açılış Konuşmasını 24 Nisan 1920'de yapmıştır ve toplam 12638 sözcük kullanmıştır.

Levent Şahverdi Arşivi

Grafik 2: Atatürk'ün Kurtuluşa Hazırlık Aşaması: 24 Nisan 1920 Meclis Açılış Konuşması Kelime Frekansları

"16 Mart 1920'de Osmanlı Devleti başkentindeki işgalin pekişmesi ve Meclis-i Mebusan'ın çalışmaz hale gelmesi fiili olarak A-RMHC tüzüğünün 4. Maddesinin uygulamaya geçirilmesi ve cemiyetin yurt yönetimini üstlenmesi anlamını taşımıştır. Bu durum karşısında Mustafa Kemal Paşa, kolordu kumandanlıkları ve valilerle temasa geçerek, Ankara'da bir Kurucu Meclisin toplanmasına ve bu meclis üyelerinin seçiminde uygulanacak esaslara ilişkin görüşlerini bildirmiştir. Buna göre Ankara'da toplanacak Meclis Kurucu Meclis adını taşıyacaktı."[15] Büyük Millet Meclisi, 23 Nisan 1920 günü muhteşem bir törenle açılmıştır. "23 Nisan 1920'de Ankara'da çalışmalara başlayan Meclis, ilk Milli Meclis olarak tarihte yerini almıştır."[16] Meclis'te, memleketin her tarafından seçilerek gelen mebuslar ile İstanbul'dan Ankara'ya ulaşan mebuslar, bütün hükümet memurları ve Ankara halkı, ayrıca yurdun çeşitli bölgelerinden Meclisin açılış törenini görmeye gelen kişiler yer almıştır. Öncelikle Hacı Bayram Camii'nde Cuma namazı kılındıktan sonra, toplanan kalabalık ellerinde sancaklarla Meclisin önüne gelmişler ve kapı önünde dualar okunup, kurbanlar kesildikten

15 Ahmet Demirel, **İlk Meclis'in Vekilleri Milli Mücadele Döneminde Seçimler,** İletişim Yayınları, 2010, s.73.

16 İhsan Güneş, **Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Türkiye'de Hükümetler Programları ve Meclisteki Yankıları (1908-1923),** Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2008, s. 362.

Levent Şahverdi Arşivi

sonra Meclis açılmıştır. Halk ile temsilciler iç içe yer almıştır. Meclisin açılış tarihi 22 Nisan Perşembe günü olarak belirlenmesine rağmen, bu tarih 23 Nisan Cuma'ya alınmıştır. Bunun sebebi, İstanbul Hükümeti'nin Anadolu hareketini din düşmanı gibi göstermesi ve imandan yoksun kişiler olarak halka ilan etmesi idi. Cuma gününün İslam Âlemindeki öneminden dolayı açılış tarihi Cuma'ya alınmıştır.[17]

"Çok uluslu ve çok sorunlu Osmanlı toplumunda"[18] , Anadolu'nun somut koşulları gerçekten de bir yürütme organının oluşturulmasını zorunlu kılıyordu, ülke topraklarının büyük bir bölümü denetimsiz bir duruma girmiş, Anadolu başsız bir vücut şekline dönüşmüştü.[19] "Bu dönemde meclisin temelleri atılmış, Ankara Meclis ve hükümeti milli hareketin tek meşru temsilcisi haline gelmiştir".[20] I. TBMM Dönemi Kurtuluş Savaşını sevk ve idare etmiştir. Büyük Millet Meclisi kuruluş dönemi itibarıyla çok zor bir dönemde olağanüstü şartlarda kurulmuştu. Bu yüzden Büyük Millet Meclisi'nin yapacağı işler ve alacağı sorumluluklar büyüktü. Atatürk bu bilinç ve gururla Büyük Millet Meclisi'nin Açılışını yapmış, çalışmalarını bu anlayışla sürdürmüştür. Büyük Millet Meclisi her şeyden önce kurucu meclis konumundadır. İkinci olarak; bu meclis İstiklal Savaşı'nı yapmış ve kazanmış muzaffer bir meclistir. Üçüncü olarak; Büyük Millet Meclisi halkın her kesiminin katılımı ile demokratik bir meclis görünümündedir. Dördüncü olarak; "İmparatorluk'tan" "Cumhuriyet'e", "Ümmet Devleti'nden" "Milli Devlet'e" geçişi sağlamıştır.[21]

1920'de Meclis açıldıktan sonra bir hükümetin kurulması zorunluydu, Padişah ve Hilâfet zor durumda olduğu için geçici de olsa bir reis seçilmeliydi. Tüm yetkilerin yasama, yürütme ve yargının tek elde toplandığı bir meclis hükümet

17 Ayşegül Demirden Yüzgeç, **Birinci Büyük Millet Meclisi'nin Yapısı ve Faaliyetleri (1920–1923),** T.C Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Isparta, 2006, s. 38-39.

18 İhsan Güneş, **Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Türkiye'de Hükümetler Programları ve Meclisteki Yankıları (1908-1923)**, s.360.

19 **a.g.e.,** s.290-291.

20 Ahmet Demirel, **Birinci Meclis'te Mustafa Kemal'in Muhalifleri**, Ufuk Yayınları, 2013, s.22.

21 Selçuk Duman, "Birinci Büyük Millet Meclisi'nin Kuruluşu ve Nitelikleri", **Kastamonu Eğitim Dergisi**, 2004, S. 245-264, s.17.

Levent Şahverdi Arşivi

sistemi vardı.[22] İlk kez padişah olmaksızın, açılan Mecliste[23], Atatürk[24], 24 Nisan 1920'de, Meclis Başkanı seçildikten sonra, meclise teşekkürlerini ifade ederek, Meclis Açılış Konuşmasını yapmıştır. Atatürk'ün ilgili dönemlere ait çeşitli belge, telgraf, mektup vs. alıntılarla yapmış olduğu bu uzun açılış konuşması üç bölümden oluşmaktadır:

Birinci bölüm, Ateşkes'ten Erzurum Kongresi'ne kadar geçen süre içindeki durum ve gelişmelerle ilgilidir. İkinci bölüm, Erzurum Kongresi'nden 16 Mart tarihinde İstanbul'un düşman tarafından işgal edildiği güne kadar olan durum ve gelişmeleri içine almaktadır. Üçüncü bölüm, 16 Mart 1920'den bu konuşmayı yaptığı 24 Nisan 1920 tarihine kadarki süreç, durum ve gelişmelerle ilgilidir.[25]

Atatürk'ün bu konuşmasının temel içeriği ve amacı, meclisi ve milleti kurtuluş mücadelesine hazırlamak ve motive etmek olmuştur. Oldukça etkileyici olan bu konuşmasında sıklıkla yer alan kelimelerin nitelikleri ve bağlamlarına bakıldığında, en sık kullandığı kavramın "Millet" olduğunu görüyoruz (Grafik 2). Millet kavramını şu bağlamlarda kullanmıştır: Milletin imhası, itimadı, ameli, selameti, kalbi, hukuku, soyluluğu, istiklâli, serveti, hareketi, hakkı, azmi, vaziyeti, nam ve şerefi, vicdanı, galeyanı, nazarı dikkati, payitahtı, kuvveti, vekilleri, esaret ve zilleti, katı iradesi, mağlubiyeti, efkârı, maksadı, temsili, lehine, aleyhine, terakkisi, kurtuluşu, uyanıklığı. Sadayı millet, bütün millet, sînei millet, dövüşen, tecavüzler karşında kalan millet, takdir eden millet, kan ağlayan millet, mazlum millet, asil millet. Millet uğruna, millet namına, millet için, münevveranı millet, millete karşı cinayet ve hıyanet, milleti necibe.

Millet kavramının kullanımında dikkati çeken boyut, Atatürk önce bir durum tespiti yaparak, milletin zor şartlarda olduğunu, mağlubiyet ve esaret altında olduğunu, tecavüzler karşısında kaldığını vurgulayarak mazlum millet

---

22 Yüzgeç, **a.g.e**., s. 49.

23 I. Meclis, Büyük Millet Meclisi'nin I. Dönemi boyunca, 349'u yeni seçilen 88'i Osmanlı Meclis-i Mebusan'ından gelen toplam 437 mebus görev yapmıştır. Meclis görev süresini doldurmadan evvel 100 milletvekilinin de görevlerine son verilerek meclisten ayrılmıştır. Bu ayrılanlardan, 14'ü vefat etmiş, 71'i istifa etmiş veya toplantılara katılmadığından dolayı istifa etmiş sayılmıştır. Mebuslukları düşürülenlerin sayısı ise 5'tir. Bkz., Yüzgeç, **a.g.e.,** s. 37.

24 Tarihin bu dönemlerinde Mustafa Kemal olarak geçmektedir. Sonraki dönemlerde de Atatürk olarak geçmektedir. Metin bütünlüğünün korunması açısından, tüm metin boyunca Atatürk olarak yer verilmesi uygun görülmüştür.

25 **TBMM Zabıt Ceridesi**, İkinci İçtima, 24.4.1336 Cumartesi, s. 8-30, s. 8.

Levent Şahverdi Arşivi

görüntüsü çizmektedir. Ancak diğer taraftan da, yapılması gerekenleri yine milletin yapacağını şu şekilde vurgulayarak diler getirmiştir: Milletin asil, güçlü, uyanık, kuvvetli, şerefli, azimli olduğunu, bu duruma boyun eğmeyeceğini ve mücadeleye hazır olduğunu vurgulayarak toplanan Meclisin de bu görevi yerine getirmesi gerektiğinin/getireceğinin altını çizmiştir. Bir anlamda başsız kalan milletin, kurtuluşunun yine millette olduğunu belirtmiştir. Böylelikle, milletin Meclisteki temsilcilerini motive ederek, kurtuluş mücadelesine hazırlamıştır. Milletin sînesine giderek, millet iradesini esas almış, zorlu kurtuluş mücadelesini bunun temelinde başlatmıştır. Bu süreçte milletin de meclisin yanında yer aldığını gözlemliyoruz. "Türk halkının varlığını, özgürlüğünü ve kutsal değerlerini ortadan kaldırmaya yönelik emperyalist devletlerin saldırıları karşısında, imparatorluk merkezinin teslimiyetçi tavrı, Anadolu halkını ulusal eylemcilerin yanında yer almaya zorladı."[26]

Atatürk'ün bu konuşmasında sıklıkla dile getirdiği İstanbul, Anadolu ve memleket kavramlarını da kurtuluş mücadelesi süreci ile sembolleştirdiğini gözlemliyoruz. Atatürk İstanbul'u, Osmanlı Devleti'nin idari merkezi olması nedeni ile sıklıkla dile getirmiş ve İstanbul'un işgali, vaziyeti, hali, hadisesi, mukadderatı, faciası vb. nitelendirerek işgalin, işgal altında olmanın sembolü olarak kullanmıştır. Atatürk'ün konuşmasında, Anadolu, Anadolu'daki durum ve Anadolu'da başlatılan mücadele, Anadolu'da bulunmak, Anadolu'ya varmak gibi kullanımları ile hâlihazırda bulundukları ve yeni Meclisin açıldığı yer olarak geçmektedir. Anadoluyu mücadelenin başladığı yer olarak işgalden kurtuluş olarak sembolleştirmiştir. Memleket ise fiziki ve coğrafi anlamda tüm ülkenin sembolüdür. Memleketimiz sözcüğünü de, memleketi(mizi) kurtarmak, memleketin selameti, asayişi, sükûneti, idaresi bağlamında vatan algısı olarak kullanmıştır.

Atatürk'ün "Meclis-i Millî" kavramını sıklıkla vurgulaması, Osmanlı Devleti'nden yavaş yavaş kopuşun habercisi niteliğindedir. Hâlihazırda başkanı olduğu Meclisi millet temelinde merkeze koyduğunu ve yetkilendirdiğini ve Millî Mücadelenin millet destekli olmasına vurgusu ise ümmet algısından millet algısına doğru yönelme olduğunun göstergesi niteliğindedir.

"Kongre" kavramı, özellikle Atatürk'ün konuşmasının ikinci bölümünde sıklıkla geçmektedir. Meclisteki milletvekillerine, Erzurum ve Sivas Kongrelerinin tüm ayrıntıları ile aktararak süreç hakkında bilgilendirdiğine şahit oluyoruz.

---

26 İhsan Güneş, **Birinci TBMM'nin Düşünce Yapısı (1920-1923)**, Türkiye İş Bankası Yayınları, 2008, s. 46.

Levent Şahverdi Arşivi

Tüm konuşmasının esas konusu ve amacı "İstiklâl" olan Atatürk, çoğu yerde milli istiklâl, milletin, devletin, Saltanat ve Hilâfetin istiklâlinden söz etmiştir. Atatürk'ün bu konuşmasında, daha sonraki konuşmalarında neredeyse hiç karşılaşmayacağımız, "Saltanat", "Hilâfet" ve "Padişah" kavramlarını da sıklıkla kullandığına tanık oluyoruz. Saltanat, Hilâfet ve Padişah, kavramları tek bir kişiyi temsil ettiğinden dolayı Atatürk bu kavramları iç içe kullanmıştır. Atatürk'ün konuşmasında, Padişah kavramının önüne gelen yüceltici sıfatları kullanımı dikkat çekicidir. Atatürk'ün, saygıdeğer Padişah hazretleri, yüce Padişahım, Büyük Milletin ve kutsal Hilâfetin biricik ve gerçek dayanağı bulunan yüce Saltanatınız, yüce Padişahlık makamı, Milletin şefkatli babası ve şerefi olan padişahı vb. ifadeleri O'nun Hilâfet ve Saltanat makamına saygı temelinde devlet geleneğini devam ettirdiğinin bir göstergesi niteliğindedir. Çünkü bu makamlar ve temsilcisi padişah milletin gözünde kutsallığını korumaktadır. Atatürk'ün vermek istediği asıl mesaj, Saltanat ve Hilâfet makamının işgal altında olduğu ve onları da kurtarabilecek tek gücün millet olduğu ve bunun da Meclis aracılığıyla gerçekleşebileceğidir. Atatürk, hem milleti ve onun temsilcisi konumunda olan meclisi kurtuluşa motive edebilmek, hem de olası muhalifleri karşısına almamak için, Saltanat ve Hilâfet makamının karşısında olmadığının mesajını oldukça etkili bir şekilde vermiştir. Bu bağlamda Atatürk'ün şu sözleri meclis tarafından şiddetli alkışlarla karşılanmıştır:

> *"Meclisinizde temessül ve tecelli eden kudreti milliyemiz makamı hilâfet ve saltanatı ecnebi tazyikinden kurtaracak ve Devleti Osmaniyeyi inhilâl ve esaretten tahlis edecek tedabiri ittihaz eyliyecektir ve istiklâli tammesi şart olan makamı hilâfete merbutiyeti vicdaniyeleriyle müftehir ve müteselli olan âlemi İslâmiyet ile yaşamak kabiliyetini nefsinde gören bir milletin esir olamıyacağına kanaatle harekâtımızı hatve, hatve takibeden bütün cihanı medeniyet ve insaniyetsizlere zahîr olacaktır."*[27]

Atatürk, Saltanatı ve Hilâfet makamını yabancı baskısından kurtarabilmek için bugünkü Meclisi nasıl oluşturduğunu, "Hilâfet makamının ve saltanatın bağımsızlığının dokunulmazlığını, milli bağımsızlığımızı ve milli sınırlarımız içinde yaşama imkân verecek bir barışı sağlayacak önerileri ayrıntıları ile tespit edip uygulayabilmek için, millet tarafından olağanüstü yetkiye sahip bir mecli-

27 **TBMM Zabıt Ceridesi,** 1336, s.30.

Levent Şahverdi Arşivi

sin Ankara'da toplanması gereğini millete duyurmakla ilgili milli görevimizi ve vatan borcumuzu da yerine getirdik."[28] sözleriyle dile getirmiştir.

Ancak bunun da milli egemenliğin kazanılarak gerçekleşebileceğinin altını da özellikle çizmiştir: "Her halde Osmanlı topluluğunun bütünlüğü, milli bağımsızlığın kazanılması, her şeyden önce yüce Saltanat makamının dokunulmazlığı, mutlaka güvenilir bir kuvvete ve sağlam bir yönetime bağlı olarak gerçekleşebilir. Bu ise ancak milli egemenlik esasına dayanan yönetim ve kuvvetle sağlanabilir."[29] Atatürk, Padişahın da kurtuluşu milletten beklediğine dair önemli bir olayı konuşmasında şöyle dile getirmiştir:

> *"Büyük milletin ve mukaddes hilâfetin imadi sahih ve yegânesi bulunan saltanatı hümayunlarını Cenab-ı Hakk masunu afat buyursun! Şevketpenahım! Memleketin 'bugün uğradığı afatı tazyik ve tehlike-i inkısam karşısında ancak Zatı Hümayunları başta olmak üzere, millî ve mukaddes bir kudretin sayha-i mevcudiyeti vatanı ve istiklâli Devlet ve milleti ve Hanedanı Celilüşşanınızın altı buçuk asırlık mübeceel tarihini kurtarabilir. Her tarafça bu içtihad ve kanaat yektadır. En 'son Huzuru Şahanelerinde' şeref müsüle mazhair buyurulduğumda İzmir vaka-i müellimesinden pek mahzun olan kalbi hümayunlarının hu noktai necata ait ilhamatı bu anda dahi hafıza arayı intibahımdır. Bu ilhamatı izah etmek isterim. İstanbul'dan en son müfarakat edeceğim gün şeref müsüle nail olmuştum. Bu esnada Zatı Hazreti Padişahi Boğaziçi'nde bulunan İngiliz zırhlılarının, saraya müteveccih olan toplarını göstererek, 'görüyorsun' dedi, 'ben artık memleket ve milleti nasıl kurtarmak lâzım geleceğini tasavvurda tereddüde düçar oluyorum' ve ellerini kaldırarak, 'inşallah millet mütenebbih ve müteyakkız olur, bu vaziyeti elimeden gerek beni ve gerekse kendisini tahlis eder' buyurmuşlardı, binaenaleyh; mâruzâtımda arz etmek istediğim bu ifade-i hümayunlarıdır."*[30]

Konuşması boyunca, Saltanat ve Hilâfetin kurtuluşunun milli irade ve milli mecliste olduğunu her fırsatta vurgulamıştır. Meclisin gücünü alacağı asıl görevinin de bu olduğunu vurgulamıştır. Atatürk, Türk toplumunun dinsel inançlara, geleneksel ve dinsel kurumlara ne kadar içten bağlı olduğunu biliyordu.

---

28 **a.g.e**., s. 29.

29 **a.g.e**., s. 17.

30 **TBMM Zabıt Ceridesi,** 1336, s. 10.

Levent Şahverdi Arşivi

Bu nedenle yurdun kurtarılması, ulusun özgürlüğünün sağlanması amacının vurgulanması yanında Hilâfet ve Saltanat kurumlarının yabancı baskısından kurtulması konusuna da değinerek padişaha karşı olunmadığının, tersine padişahı dahi tutsak alan emperyalist güçlere karşı olduğu kanısının halkta uyandırılmasına özen gösteriyordu. Kuşkusuz bu bir inkılap stratejisiydi.[31] Atatürk'ün, Saltanat ve Hilafet makamının bağımsızlığı ve milli egemenlik kavramlarını iç içe kullandığına tanık oluyoruz. Asıl amacın Saltanat ve Hilâfet makamının bağımsızlığı olduğu mesajını verirken, öte yandan da bunun ancak milli egemenlikle gerçekleşebileceğinin altını çizmiştir.

Tarihte siyasi devrimlerin, şartlar olgunlaştığında gerçekleştiğine tanık oluyoruz. Bu bağlamda, İstanbul'un işgali, Saltanat ve Hilâfet makamının tehlike altında olması ve Meclisi Mebusan'ın dağılması, Atatürk'ün gerçekleştireceği siyasi devrimin şartlarını olgunlaştırmıştır. İstanbul'un işgali Atatürk'ün Anadolu'da önceden başlatmış olduğu Milli Mücadele sürecine lokomotif bir etki yapmış, Meclisi toplamasını ve Milli Mücadele ruhu yaratmasını kolaylaştırmıştır.

Atatürk'ün bu konuşmasında gösterdiği asıl hedef, Saltanat ve Hilâfet makamının bağımsızlığı olsa da, üstü örtük bir biçimde, milli bağımsızlık ve egemenliğin millette olduğu yeni bir rejim oluşturma hedefinde olduğunu metnin içerik analizinden çıkarabiliyoruz. Atatürk on dokuz yerde milli/milletin bağımsızlığından söz ediyorken, dört yerde Saltanat ve Hilâfet makamının bağımsızlığını dile getirmiştir. Bu mücadelenin temeline milleti koyan Atatürk'ün milletin egemenliğine dayalı bir rejimin sinyallerini verdiğini söyleyebiliriz.

Atatürk'ün liderlik nitelikleri arasında en belirgin olanı milli strateji anlayışına sahip olmasıdır. Milli strateji anlayışı, O'nun siyasi alanda meydana gelen değişimlerde belirleyici faktör olmuştur. Bağımsızlık hareketinde, yeni Türkiye Devleti'nin kurulması ve devamlılığında bu stratejisini görmekteyiz. Atatürk'ün siyasi düşüncesinin ikinci prensibi milli egemenlik meselesidir.[32] Millî Mücadele döneminden başlayarak Atatürk tarafından yönlendirilen Türk dış politikası,

---

31 İhsan Güneş, **Birinci TBMM'nin Düşünce Yapısı (1920-1923)**, s. 67.

32 Taner Aslan, "Siyasi, Sosyal ve Kültürel Açıdan Atatürk'ün Liderliği Üzerine Bir Deneme", **C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi**, Aralık 2008 Cilt 32 No 2, s. 241-261, s. 254.

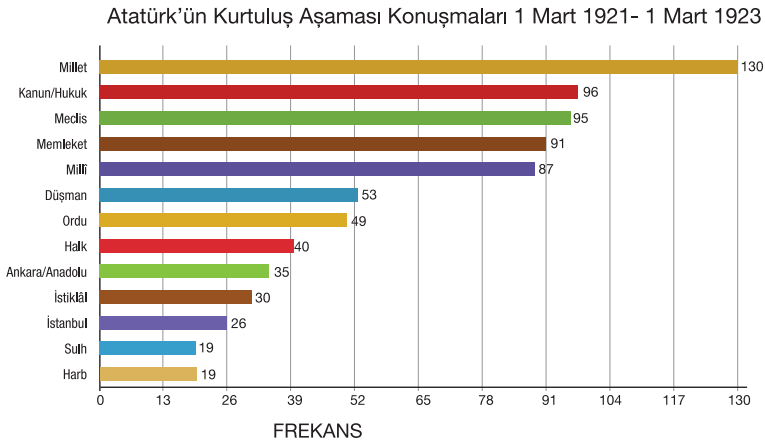
Levent Şahverdi Arşivi

gerçekçi ve pragmatist temelde yeni ve millî bir devlet kurma çabasıdır ve bu çaba bir anlamda Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş diplomasisini de oluşturmuştur.[33] Bu konuşmasında, Atatürk'ün milli stratejisini etkili bir şekilde uygulamaya koyduğunu söyleyebiliriz.

2. Atatürk'ün Kurtuluş Aşaması Meclis Açılış Konuşmaları: 1 Mart 1921-1 Mart 1922-1 Mart 1923 İçerik Analizi

Atatürk, ilk Meclis Açılış Konuşmasının ardından, kurtuluş mücadelesini başlatmış ve bu süreçte üç Meclis Açılış Konuşması yapmıştır. Bu konuşmalarında toplam 15638 sözcük kullanmıştır.

Grafik 3: Atatürk'ün Kurtuluş Dönemi Meclis Açılış Konuşmaları: 1 Mart 1921-1 Mart 1922-1 Mart 1923 Kelime Frekansları

TBMM'nin açılışından 1921 İlkbahar'ına kadar geçen dönem içinde bir yandan cephelerde önemli gelişmeler yaşanmış bir yandan iç isyanlar büyük ölçüde bastırılmış, bu arada Kuva-yı Milliye örgütlenmesinden düzenli orduya geçilmişti. TBMM'nin birbiri ardına çıkardığı kanun ve aldığı kararlarla TBMM Hükümeti rejiminin temelleri atılmıştı."[34] Atatürk'ün bu dönemde de en sık kullandığı kavram, "Millet"tir. Millet(in)(imizin) ihtiyaçlarını temin etmek,

33 Bülent Şener, "Atatürk'ün Dış Politika Anlayışında Gerçekçilik ve Pragmatizm Olguları Millî Mücadele Dönemi Türkiye-Sovyetler Birliği İlişkileri Örneği", **Askerî Tarih Araştırmaları Dergisi,** Sayı 9, Şubat 2007, Yıl 5, s. 175-185, s. 184.

34 Ahmet Demirel, **İlk Meclis'in Vekilleri Milli Mücadele Döneminde Seçimler**, s. 115.

Levent Şahverdi Arşivi

inkişafı, mücadelesi, kendi kendisini idareye muktedir olması, irşat ve tenviri (doğru yolu bulması ve aydınlanması), kabiliyetleri, sıhhat ve hayatı, asayişi, sefaleti, menfaati, saadet ve refahı, kuvvetleri, hedefi, azmi, varlığı, davasındaki kutsiyeti, heyecanı, tesanüdü, serveti, ahengi, menfaati, iradesi, emeli, hürriyeti, sözü, vicdanı, hayat iksirini keşfetmesi şeklindeki kullanımları öne çıkanlar arasındadır. Bir önceki konuşmasında işgal altında olan, mazlum millet görüntüsü çizen Atatürk'ün bu konuşmasında artık kendine güvenen ve egemenliği eline alan millet görüntüsü çizdiğini iddia edebiliriz. Bunu şu sözlerinden anlıyoruz:

> *"Muhterem arkadaşlarım, bütün "bir millet, ölümle göz göze baktığımız mütareke günlerinden başlayarak bugüne kadar katettiğimiz mesafeleri, atladığımız sayısız müşkülatı bir defa daha beraber tahattur edelim, ne vakit başladığı bilinmeyen zamanlardan beri şerefi istiklâl ile yaşayan milletimiz en feci bir izmihlal ile nihayet ölüyor gibi görünmüş iken kaydı esarete karşı evlâlını kıyama davet eden ecdat sesi kalplerimiz içinde yükseldi ve bizi son halâs mücahedesine davet etti. Alkışlar! Artık yeis ve fütur günleri çok arkada kaldı. Memlekete halâs ve hakikat yolunu işaret etmiş ve bütün milleti kendi istiklâl bayrağı altında toplamış olan Meclisi Âliniz ikinci senei mesaisine dâhil olurken ben, ufkumuzda inkişafa başlayan ışıkların bu kadar felâket görmüş olan bedbaht vatanımızda bir sabahı hayır olmasına dua ediyorum. Sürekli alkışlar."*[35]

Atatürk'ün bu konuşmalarında kazanılan zaferlerle birlikte, mazlum olmaktan sıyrılan bir millet vurgusunu öne çıkardığını, "*Millet ancak hâkimiyeti milliyesini eline alarak kurduğu yeni devlet ve yeni mahiyetteki idare sayesinde kendi hayatı ve memleketin malı fuziyeti için zaruri olan şeraiti ve pek büyük olan muzafferiyatı temin eylemiştir.*"[36] sözlerinden anlıyoruz.

Atatürk'ün bu dönemde meclisin işleyebilmesinin kanuni temellerini oluşturma çabasında olduğunu görüyoruz. Bu nedenle kanun kavramı sıklıkla konuşmasına yansımıştır. Açıkçası, Atatürk, kanuni yapılanmayı hâkim kılmak çabasındadır. Rejimle ilgili en önemli adım 20 Ocak 1921'de kabul edilen Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'yla, bir başka deyişle 1921 Anayasası'yla atılmıştır. Bu Anayasaya bir bütün olarak bakıldığında, milletin egemenliği ile yasama organı arasında özdeşlik ilişkisi, yasama ile yürütme arasında vekâlet ilişkisi ve yürüt-

35 **TBMM Zabıt Ceridesi**, Cilt 9, Birinci İçtima, 1 III.1337 Salı, s. 2-7, s.7.

36 **TBMM Zabıt Ceridesi**, Cilt 28, Birinci İçtima, 1.3.1339 Perşembe, s. 2-18, s.16.

Levent Şahverdi Arşivi

me ile bürokrasi arasında bağımlılık ilişkisi kuran demokratik bir içeriğe sahiptir.[37] Atatürk, 20 Ocak 1921'de kabul edilen, Teşkilât-ı Esasiye Kanunu'ndan (13 kez) söz etmektedir. "Milleti bizzat kendi mukadderatına hâkim kılmak esası Teşkilât-ı Esasiye Kanunumuzla tesbit edilmiştir."[38] sözleriyle de önemine vurgu yapmıştır. Bu Anayasa ile egemenliğin Osmanlı Hanedanından TBMM'ye hukuken de geçtiği, zaferden sonra Saltanatın kaldırılması (egemenliğin ulusa geçmesi), Cumhuriyet'in ilânı (demokratik bir devlet sisteminin benimsenmesi) ve Hilafetin kaldırılması (teokratik devletten kesin olarak ayrılma) ile siyasal devrimler gerçekleştirilirken lâik hukuk devriminin de ön hazırlıkları tamamlanıyordu.[39] Kurtuluş aşamasında, bir yandan dış düşmanlara karşı kurtuluş mücadelesi verilirken, diğer yandan da Osmanlı yönetiminden hukuksal anlamda bir kurtuluş mücadelesi verilmiştir.

1921 yılını "Milli Yıl" olarak nitelendiren Atatürk, "Milli" faaliyetimiz, sene(miz), ordumuz, hayatımız, davamız, tarihimiz, gayemiz, zafer, idare, prensipler, cidal (cenk), hazine, hars, vazife, hudut, hâkimiyet kullanımları ile kurtuluş mücadelesine nitelendirmeler yapmıştır. Örneğin takip eden cümlede yer aldığı gibi, "Türkiye'nin milli davası da aralıksız ve hep ileri doğru yürümüştür."[40]

Kurtuluş mücadelesinin verildiği bu süreçte, "düşman" kavramı sıklıkla geçmektedir. Düşman(lar)ın-ımız (ın) saldırısı, muharebe, işgali, propagandaları, ordusu, ablukası, tahribatı, tarafından yakılan köyler ve şehirler, çarpışması öne çıkan kullanımlardır. Toplumsal bütünleşme ve dayanışma açısından bu konunun sıkça vurgulanması önemlidir.

Atatürk'ün hem "Millet" hem de "Halk" kavramlarını sıklıkla kullandığını gözlemliyoruz (Grafik 3). Bu iki kavramı bazı noktalarda benzer anlamlarda kullanılıyorken, anlamların nerede ve nasıl farklılaştığı araştırma sürecinde merak konusu olarak kendisini göstermiştir. Atatürk, Milleti, Milli Mücadele süreci ile ilişkilendirerek, işgal altında ve bu mücadeleyi gerçekleştiren olarak anlamlandırmıştır. Halk kavramını da, halkın geleceği, yönetimi, durumu, vergi yükü, refahı, şehir halkı ve halkımızın çiftçi olması vb. kullanımlarla, ülke sınırları içerisinde yaşayan ve vatandaş olarak anlamlandırmıştır.

37 Ahmet Demirel, **İlk Meclis'in Vekilleri Milli Mücadele Döneminde Seçimler**, s. 107.

38 **TBMM Zabıt Ceridesi**, 1337, s. 4.

39 Gülnihal Bozkurt, "Atatürk'ün Hukuk Alanında Getirdikleri", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Sayı 22, Cilt VIII, Kasım 1991, s. 1-7, s. 1-2.

40 **TBMM Zabıt Ceridesi**, 1339, s. 2.

Levent Şahverdi Arşivi

Bu dönemde dikkati çeken ifade, "Türkiye Halkı"dır. Altı yerde Türkiye halkı ifadesini dile getiren Atatürk, şu şekilde tanımlamıştır:

> *"Efendiler; Türkiye halkı ırkan ve dinen ve harsen müttehit, yekdiğerine karşı hürmeti mütekabile ve fedakârlık hissiyatiyle meşhun ve mukadderat ve menafii müşterek olan bir heyeti içtimaiyedir. Bu camiada hukuku ırkıyeye, hukuku içtimaiyeye ve şeraiti muhitiyeye riayet, siyaseti dahiliyemizin esas noktalarındandır. Dahilî teşkilâtı idaremizde bu esasi noktanın, halk idaresinin bütün mânayı şâmiliyle lâyık olduğu derecei inkişafa isal edilmesi siyasetimizin icabatındandır."*[41]

Irk hakları kavramını öne çıkaran Atatürk'ün, TBMM'yi herhangi bir etnik ve dini temele dayandırmadığını görüyoruz. Atatürk'ün bu tutumunun arkasında yatan stratejisi, milli dayanışma çerçevesinde herhangi bir etnik grubu öne çıkararak başarıya ulaşacağını düşünmemesinde yatmaktadır. Diğer bir ifade ile Atatürk, Milli Mücadele sürecinde ülke topraklarında yaşayan dili ve dini fark etmeksizin her kesime eşit mesafede durmuş ve mücadele sürecine herkesin dâhil olmasını istemiştir.

Bir önceki dönemde, kurtuluş mücadelesini başlatabilmek için Saltanat ve Hilafet makamının bağımsızlığı temelinde Meclisi motive eden Atatürk'ün, Kurtuluş döneminde de, Türkiye'nin asıl sahibi, yazgısı ile çıkarları aynı olan topluluk olarak tanımladığı Türkiye halkını, birbirinden ayırmadan mücadelenin kendisine motive ettiğini ileri sürebiliriz. İleride üzerinde durulacağı üzere, Atatürk'ün "Kuruluş Aşaması" Meclis Açılış Konuşmalarında "Türkiye Halkı" kavramını hiç kullanmadığı tespit edilmiştir. Türkiye halkı yerine, Kuruluş Aşamasının temel stratejisini oluşturan Ulus-devlet politikası bağlamında, "Türk Milleti" kavramını sıklıkla dile getirdiğini gözlemliyoruz.

Atatürk bu dönemde, İstiklâl kavramını, önceki dönemden farklı anlamlarda da kullanmıştır. Bir önceki dönemde dışarıdaki ve ülkenin topraklarını işgal eden düşmandan ve onlardan kurtuluş anlamında, "İstiklâl" vurgusu yapmıştı. Oysa bu dönemde, İstiklâli tam (tam bağımsızlık) kavramını öne çıkardığını ve sıklıkla, devletin, maliyenin, hukukun, adliyenin istiklâlini dile getirdiğini gözlemliyoruz. İçteki iki düşmandan kurtuluş anlamında "İstiklâl" vurgusu yapmıştır. Bu düşmanlardan birincisi, Tam bağımsızlığın ekonomik bağımsızlıkla mümkün olacağını vurgulayan Atatürk, kapitülasyonlar ve adli ayrıcalıklardan

41 **TBMM Zabıt Ceridesi**, Cilt 18, Birinci İçtima, 1.3.1338 Çarşamba, s. 2-16, s. 3.

Levent Şahverdi Arşivi

kurtuluş anlamında tam bağımsızlığı dile getirmiştir. Şöyle ki, milli bağımsızlık savaşlarla kazanılabilecekken, tam bağımsızlık ekonomik ve adli bağımsızlıkla mümkün olabilecekti. İkincisi de, içteki mevcut yönetim ve rejim karşıtlarına yönelik "İstiklâl" vurgusu söz konusudur. Bu bağlamda, İstiklâl Mahkemeleri devreye sokulmuştur.

Kurtuluş aşaması, bir savaş dönemi olduğu için ordu, harb, sulh kavramları da sıklıkla konuşmalarına yansımıştır. Dikkati çeken nokta, harb ve sulh kavramlarının eşit sıklıkla dile getirilmiş olmasıdır. Savaş ortamında olunmasına rağmen barışın aynı sıklıkla dile getirilmesi, Atatürk'ün barışçı siyasetinin ve barıştan yana olduğunun göstergesidir.

Atatürk'ün bu dönem konuşmalarında, Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e giden yol stratejisinde öne çıkan konuları şöyle özetlenebilir:

1. Önceki dönem konuşmasında Milli Mücadele ve Milli Kurtuluş üzerine yoğunlaşan Atatürk bu dönemde, savaşların kazanılmasıyla birlikte ekonomi, sağlık, adli konular, bayındırlık, eğitim, din işleri, vakıflar gibi iç politika konuları üzerinde durmuştur. Ülkenin kalkınması, halkın sorunları gibi konuların dile getirildiğini gözlemliyoruz. Artık mücadelenin yönünün yavaş yavaş dıştan içe doğru yön değiştirdiğini ileri sürebiliriz.

2. Atatürk konuşmalarında yer yer köylü vurgusu yapmıştır. "Türkiye'nin sahibi hakikisi ve efendisi, hakiki müstahsil olan köylüdür"[42] ifadesinin iki boyutu olduğunu söyleyebiliriz. Birincisi, ülke nüfusunun çoğunluğunun köylü olması ve ekonominin tarıma dayalı olmasıdır. İkincisi, Bolşeviklerin Türk köylüsüne seslenişinin önüne geçmek ve Türk köylüsünün sahipsiz olmadığı mesajını vermek istemiş olmasıdır. Atatürk'ün burada milletini alternatif kurtarıcı söylem, politika ve liderlerden korumak stratejisi geliştirdiğini iddia edebiliriz.

3. Yine bu dönem konuşmalarında, yabancı sermayeye karşı olmadığının mesajını vermiştir.

> *"Ancak inşaat ve tesisatın ve işletilmesi bugünkü siai maliyemizle gayri mütenasip cesim sermayelere mütevakkıf olan umuru nafiada, ecnebi sermayesinden ve icabına göre ecnebi mütehassıslarından âzami derecede istifade etmek memleketimizin menfaat ve mamuriyetini ve milletimizin saadet ve refahını az zamanda temin noktai nazarından zaruridir."*[43]

42 **TBMM Zabıt Ceridesi**, 1338, s. 5.

43 **TBMM Zabıt Ceridesi**, 1338, s.6, Lozan Barış Konferansı, 21 Kasım 1922-4 Şubat 1923 arası I. dönem görüşmeleri, 23 Nisan-24 Temmuz.

Levent Şahverdi Arşivi

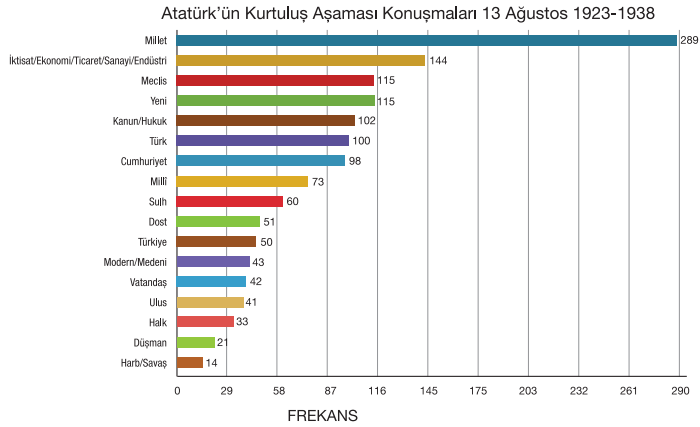
Sözünün arkasında Lozan Barış[44] Görüşmeleri gerçeği yatmaktadır. Atatürk, Lozan'da kapitülasyonlar konusu gündeme geldiğinde, kapitülasyonların kaldırılması gerektiğini, ancak yabancı sermayeye de karşı olmadığımızın mesajını özellikle vermek istemiştir. Aynı mesaj, Kapitülasyonlar konusunda anlaşmazlığa düşülmesi nedeniyle, 4 Şubat 1923'te yarıda kesilen Lozan Görüşmelerinden hemen sonra toplanan (17 Şubat-7 Mart 1923) İzmir İktisat Kongresi'nde de verilmişti. Kapitülasyonlar konusundaki bu kararlılık nihayet sonuç vermiş ve Lozan Anlaşması ile birlikte Kapitülasyonlar kaldırılmıştır.

4. Bu dönem konuşmalarında, Saltanat ve Hilafet makamının bağımsızlığı hiçbir şekilde dile getirilmemiştir. Milletin bağımsızlığı konuşmalarının tüm noktalarına hâkim olmuştur. Saltanat, Padişah ve Hilâfetten sadece birkaç yerde bahseden Atatürk, herhangi bir yüceltici sıfat kullanmamıştır. Örneğin, "Makamı Hilâfet ve saltanatı ellerinde bazice kıldılar."[45]

3. Atatürk'ün Kuruluş Aşaması Meclis Açılış Konuşmaları: 13 Ağustos 1923-1 Kasım 1938 İçerik Analizi

Atatürk'ün Kuruluş Aşaması Meclis Açılış Konuşmaları, on altı konuşmadan oluşmaktadır ve toplamda 20100 kelime kullanılmıştır. Bu döneme ait konuşmalarında sıklıkla kullandığı kelimelerin frekansları aşağıda (Grafik 4) verilmiştir.

Grafik 4: Atatürk'ün Kuruluş Aşaması Meclis Açılış Konuşmaları: 13 Ağustos 1923-1 Kasım 1938 Kelime Frekansları

44 Lozan Barış Konferansı 21 Kasım 1922 - 4 Şubat 1923 arası II. dönem görüşmeleri olmak üzere iki dönemde ve toplamda ise sekiz ayda tamamlanabilmiştir.

45 **TBMM Zabıt Ceridesi**, 1337, s.2.

Levent Şahverdi Arşivi

Kurtuluş aşaması, 24 Temmuz 1923'te Lozan Antlaşması'yla tamamlandı. Lozan'dan sonra tüm dünyaya kurtuluşunu ve kuruluşunu ilan eden Türkiye, artık uluslararası hukukta bir devlet statüsü kazanmıştır. Atatürk'ün bundan sonraki stratejileri Ulus-devlet temelinde yeni Türkiye toplumunu inşaa etmek olmuştur. Dış düşmanlardan ve iç bağımlılıktan (kapitülasyonlar) kurtulan Türkiye'nin gelişmesi ve Batı Medeniyetleri seviyesine yükselmesinin sürecini başlamıştır.

Birinci TBMM özellikle saltanatın kaldırılması ve Lozan tartışmaları nedeniyle yıprandığı için 1 Nisan 1923'te çalışmalarına son vermiş ve yeni seçimlere gidilmiştir. 11 Ağustos 1923'te çalışmalarına başlayan ve 1 Ekim 1927 tarihine kadar faaliyet yürütmüş olan ikinci TBMM çok sayıda inkılâpları gerçekleştirmiştir. Bu nedenle bu döneme "İnkılap Meclisi" denir. 13 Ağustos 1923'te Meclis Açılış Konuşmasını yapan Atatürk, bir geçiş dönemine girildiğini şu sözleriyle dile getirmiştir: "Bu devrei intihabiye, aynı zamanda, yeni Türkiye Devleti'nin, yeni tarihinde mesut bir intikal zamanına tesadüf ediyor. Bunu memleketimizin, milletimizin saadet ve selâmeti için, Heyeti Âliyenizin muvaffakiyeti için falihayır addediyorum."[46]

Atatürk'ün bu dönemki konuşmalarında da önceki dönemlerde olduğu gibi en sık dile getirdiği kavram "Millet"tir (Grafik 4). Öte yandan Millet kavramını, Millet(in)imizin saadeti ve selameti, huzur ve refahı, itimadı, şeref ve haysiyeti, mukadderatı, ruhu, sanatı, musikisi, edebiyatı, iradesi, istiklâli, azmi, huzur ve rahatı, hayatı, refah ve saadeti, talebi, ihtiyacı, arzusu, terbiyesi, kabiliyeti, hâkimiyeti, yeni hayatı, kıymetli emaneti, gayreti, kudreti, nizamı, selameti, işleri, medeni hayatı, kültür seviyesi ve şuuru bağlamlarında dile getirmiştir. Kahraman, asil, bütün, büyük ve yüce millet nitelemeleri yapmıştır. Atatürk, önceki dönemlerde milletin esareti ve istiklalini ön plana çıkarırken, bu dönemde milletin ihtiyaçları, talebi, arzusu, refah ve saadetini vb. ön plana çıkarmıştır.

Önceki dönemlerde çok fazla dile getirmediği ancak bu dönemde daha sıklıkla kullandığı kavramlar "ekonomi" içeriklidir. Ekonomik bağımsızlık olmadan politik bağımsızlığın gerçekleşemeyeceğini dile getiren Atatürk, ekonomi politikasını iki kavram üzerine oturtmuştur: Tam bağımsızlık ve ulusallık.[47] Bu

46 **TBMM Zabıt Ceridesi,** 1339, s. 36.

47 Okan H. Aktan, "Atatürk'ün Ekonomi Politikası: Ulusal Bağımsızlık ve Ekonomik Bağımsızlık", **Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, Cumhuriyetimizin 75. Yılı Özel Sayısı**, s.29-36, s. 31.

Levent Şahverdi Arşivi

nedenle, Atatürk'ün Kuruluş aşamasında, ekonomi önem verdiği politikaların başında geliyordu. Sanayileşme ve endüstrileşmenin gerekliliğinden söz etmiştir.

Devletin ve toplumun yeniden inşaası sürecinde, beklenileceği üzere, "Yeni" sözcüğü Atatürk'ün konuşmalarına sıklıkla yansımıştır. Yeni ifadesinin kullanım bağlamları şöyledir: Yeni meclis, vazifelerimiz, Devletin Hükümeti, Türkiye, hayat, zihniyet, nesil, tedbirler, kanun (lar), Terakkiyat (ilerlemeler, yükselişler), faaliyet senesi, devre, şevk, insanlar, nahiyeler, mukavele, hat, istasyon, yaratıcılık, hayat, ticaret, demiryolları, mevzuular, toplanma yılı, esaslar, imtihan, intihabat (seçimler), vergiler, vatan hizmetleri, feyizler, gidişler, azim, ticaret yöntemleri, değişiklik, açılma devresi, esasları, hamle, imkânlar, usul, makine, endüstri, vasıtalar, program, rejim, çalışma yılı, plan, hükümler, nesiller, inşaat merkezi, vergiler, teşebbüsler, adımlar. Görüldüğü üzere devlet ve toplum yapısını kapsadığından dolayı, yeni sözcüğünün kullanım yelpazesi oldukça geniştir.

Kuruluş aşamasının temel politikalarının hayata geçirilmesi kanuni düzenlemelerle olmuştur. Bu nedenle bu dönemde, sıklıkla kullanılan kavramların başında kanun/hukuk gelmektedir. Kuruluş aşamasının hukuki düzenlemelerinin de iki boyutu söz konusudur: Birincisi, Ulus-devlet politikaları çerçevesinde modern Batı Medeniyeti seviyesinde bir toplum inşaasının hukuksal ve kanun düzenlemeleridir.[48] Bu dönem konuşmalarında, medeniyetin kanunları, yeni kanunlar, cumhuriyet kanunları nitelemesi yapan Atatürk, bu alandaki gelişmelerin öneminden söz etmiştir. Atatürk aynı zamanda bu alanda gelinen noktayı olumlu değerlendirmiştir. Kuruluş aşamasının kanuni düzenlemelerinin ikinci boyutu ise, rejime yönelik tehditleri bastırmak için çıkarılan kanunlardı. Atatürk, 1926 Meclis Açılış Konuşmasında, Şeyh Sait İsyanı sonrası çıkarılan Takrir-i Sükûn kanununun gerekliliği ve önemini bu açıdan vurgulamıştır. Kısacası, İnkılabın devamlılığını sağlamak için yeni kanuni önlemler alınmıştır.

Çokuluslu bir yapı gösteren Osmanlı İmparatorluğu'ndan ayrılarak, milli devletlerini kurmak isteyen unsurların başlattıkları savaşlar, kuşkusuz İmparatorluğun ekonomik ve sosyal bakımdan zayıflamasında da etkili olmuştur. An-

48 "Türk Medenî Kanunu'nun yanı sıra, 1926'da İtalyan Ceza Kanunu'ndan iktibas edilen Türk Ceza Kanunu, yine 1926'da Ticaret Kanunu, 1927'de Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunu (Neuchatel), 1929'da Ceza Muhakemeleri Kanunu (Almanya), 1929'da Deniz Ticareti Kanunu (Almanya), 1932'de İcra İflas Kanunu (İsviçre) kabul edilerek yürürlüğe girdiler. Yeni mahkemeler, barolar kuruldu. Böylece, Türkiye'de hukuk devrimi tamamlanmış oluyordu" Bkz. Bozkurt, **a.g.e.,** s. 4.

Levent Şahverdi Arşivi

cak bu ayrılıkçı hareketlerin, İmparatorluk'taki Türk unsurların ulusal bilince ulaşmasına katkıda bulunduğu da bir gerçektir".[49] Yeni kurulan rejim, Osmanlı'daki ümmet anlayışından yeni bir kimlik inşasına, Ulus-devlet politikasına dayanmaktaydı. "Modern Türkiye Cumhuriyeti, Osmanlı İmparatorluğu'nun modernleşmesi ile birlikte girilen yeni süreçten başlayarak ortaya çıkacak yeni Ulus-devletin milli kimliğini ve bu kimliğe biçilecek milliyetçi rolü hâkim milli söylem vasıtası ile üretmeye çalışmıştır."[50] Yeni kimlik, Türk milli kimliği ile gerçekleşmiştir. Atatürk'ün bu dönem Ulus-devlet politikaları temelinde, önceki dönem konuşmalarında hemen hemen hiç karşılaşılmayan, "Türk" (100 kez) ve "Türk Milleti" (39 kez) kavramlarını sıklıkla kullandığına tanık oluyoruz. Önceki dönemde kullanılan "Türkiye Halkı" kavramının yerini "Türk Milleti" kavramının aldığını söyleyebiliriz. Türk kavramını, Türk vatanı, tarihi, sancağı, alfabesi, harfleri, dili, evlatları, köylüsü, şirketleri, nesilleri, cumhuriyeti, parası, musikisi, ülkesi, ulusu, tarih kurumu, dil kurumu, hâkimiyeti, vatandaşı, hâkimleri, gençliği, milli varlığı, ordusu, birliği, kudret kabiliyeti, vatanseverliği, toprakları vb. bağlamlarında kullanan Atatürk'ün, Ulus-devletin temellerini atma çabasında olduğunu göstermektedir.

Ulus devlet politikaları bağlamında, "toplumu millileş(tir)me yönündeki çabaların toplum nezdinde meşruluğuna ''bilimsel'' karşılık verilebilmesini sağlamak adına Türk Tarih Tezi ve Güneş-Dil Teorisi geliştirilmiştir."[51] Atatürk bu dönem konuşmalarında Türk Tarihi Kurumu ve Türk Dili Kurumu çalışmalarının içeriği ve amaçlarını dile getirerek öneminden bahsetmiştir.

Cumhuriyetin, hukukun üstünlüğü prensibi üzerinde yükselmesi, bağımsız, güçlü ve çağdaş bir devlet olması için sosyal, toplumsal, kültürel, hukuki ve siyasal bir dönüşüm ve değişimin hızlı ve kararlı bir şekilde uygulanması gerekliliği Atatürk ve arkadaşlarının en fazla önem verdikleri hususlar olmuştur.[52] Atatürk**,** Cumhuriyet'in ilanından sonra, Cumhuriyet Hükümetimiz, Cumhuriyetimiz vurgusu yapmıştır. Şeyh Sait Ayaklanmasının Cumhuriyet'e karşı yapılan bir ayaklanma olduğunu dile getirmiştir.[53] "Türkiye için de 'Cumhuriyet',

49 İhsan Güneş, **Birinci TBMM'nin Düşünce Yapısı (1920-1923)**, s. 145.

50 Emre Yıldırım, "Erken Cumhuriyet Yıllarında Türk Milli Kimliği: Resmi Kimlik Siyaseti, Anadoluculuk Düşüncesi ve Halkçı Söylemi", **Tarih Okulu Dergisi (TOD),** Eylül 2014 September 2014, Yıl 7, Sayı XIX, s. 47-83, s. 50.

51 **a.g.e.** s. 50.

52 B. Zakir Avşar, **a.g.e,** s. 1278-1279.

53 **TBMM Zabıt Ceridesi**, Cilt 19, Birinci İçtima, 1 Teşrinisani 1341 Pazar, s. 8-11, s. 8.

Levent Şahverdi Arşivi

modernleşmenin ve uluslaşmanın hem siyasal güvencesi, hem de vatandaşı eğiterek, demokrasiyi hazırlayan bir okuldur".[54]

Kuruluş aşamasının en belirgin politikası Ulus-devlet politikasıdır. Bu bağlamda milli kavramını da sıklıkla dile getiren Atatürk, milli bankalarımız, idare, ekonomi, davalarımız, kalkınma, ülkü, başarı, faaliyet, istihsal, terbiye, heyecan, disiplin, hadisat, teşkilat, devlet, ordu, sınır, birlik, para, dertler, ihtiyaç, kültür, şuur, müdafaa, dava, konjonktür, hakimiyet, tarih, irade, teveccüh, teşekkül. Atatürk'ün milli ülkü, şuur ve birlik ifadeleri ile Durkheim'in kolektif bilincini öne çıkarmış olduğuna tanık oluyoruz.

Atatürk kuruluş aşamasında, sulh ve dostluk kavramlarını, harb ve düşman kavramlarından daha sık dile getirmiştir. Yeni devletin ve rejimin kuruluş temellerini barış üzerine oturtmaya çalıştığını söyleyebiliriz.

Atatürk'ün temel hedefi, ülkeyi muasır medeniyetler seviyesine yükseltmekti. O'nun bu hedefi konuşmalarına da yansımış, "medeniyet" ve "modern" kavramlarını şu bağlamlarda kullanmıştır: Medeniyete doğru bir yol, medeniyet yolunda, medeniyete varmak, medeniyeti teshil ve teşci etmek (kolaylaştırma ve cesaretlendirme), muasır medeniyetin kanunları. Medeni idare, hayat, usuller, millet, ihtiyaç. Modern kültür, esaslar, teknik, ziraat merkezleri, planlı çalışma, idare, üniversite, kültür şehri.

Son olarak öne çıkan kavram "Ulus"tur. Ulus(un) (umuzun): Değerli vekilleri, işleri, canlılığı, birliği, durumu, çalışması. Ulusal ülkümüz, duygular, musiki, koruma gücü, kültür, ilgiler, hadiseler, ilham, kudret, kurumları (dil ve tarih), hatlar, emek, münasebetler, akademiler, vaziyet. Türk Ulusu iki yerde geçmektedir. Atatürk'ün Millet kavramını daha sıklıkla kullandığına tanık oluyoruz.

Atatürk'ün 1937 yılı konuşması üç önemli gelişmenin gölge ve etkisinde gerçekleşmişti: Kendi sağlık sorunlarının gittikçe kötüleşmesi, Dersim İsyanı ve etkileri ve son olarak da 20 Eylül'de İnönü'nün Atatürk'ün isteği üzerine başbakanlıktan ayrılması üzerine 25 Ekim'de Bayar'ın başbakan olarak ataması. Devletçi tutum sergileyen İnönü'den sonra liberal tutumuyla önce çıkan Bayar'ı atamasından sonra Atatürk'ün, 1937 ve 1938 konuşmalarında, ekonomide rasyonel kelimesini ilk kez kullandığı ve endüstrileşmek kavramını da birkaç yerde dile getirdiği gözlenmiştir. Atatürk'ün 1938 yılı konuşması, rahatsızlığı dolayısıyla, Başbakan Celal Bayar tarafından okunmuştur. Bu konuşmasının ana konusu Tunceli Olaylarıydı.

54 Ergün Aybars, **Atatürk ve Demokrasi II**, s. 2.

Levent Şahverdi Arşivi

SONUÇ ve DEĞERLENDİRME

Bu çalışmada Atatürk'ün, Milli Mücadele'nin en başından ölümüne kadar (1920-1938), Meclis Açılış Konuşmalarının içerik analizi yapılarak, O'nun Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e geçiş stratejilerinin izleri sürüldü. Yapılan içerik analizinde, kullanılan sözcüklerin sıklık ve bağlamlarından hareketle, Atatürk'ün stratejilerinin dönemsel olarak farklılıklar gösterdiği tespit edilmiştir.

Bu çalışmada, Atatürk'ün Meclis Açılış Konuşmalarının içerik analizinden hareketle adım adım Cumhuriyet rejimini ve Ulus-devlet politikasını nasıl uygulamaya koyduğu takip edildi. Bu takip sonrasında elde edilen sonuçları şu şekilde özetleyebiliriz:

1. Kurtuluşa hazırlık aşaması Meclis Açılış Konuşmasında (24 Nisan 1920), Hilafet ve Saltanatın bağımsızlığı temelinde meclisi ve milleti kurtuluş mücadelesine motive etmiştir. Ancak yine de Atatürk'ün bu konuşmasında çok da açığa çıkarmadığı ve gizlide kalan temel hedefinin milletin bağımsızlığı ve milletin egemenliğinde bir yönetim olduğu tespit edilmiştir.

2. Kurtuluş dönemi Meclis Açılış Konuşmalarında (1 Mart 1921-1 Mart 1922-1 Mart 1923) bir taraftan meclisin hukuksal temelini atarak meclisin işlerliğini sağlamlaştır. Öte yandan da, "Türkiye Halkı" kavramını ön plana çıkararak, ülkedeki tüm etnik grupları, kendi ifadesi ile ırk haklarını, birbirinden ayırmadan ülkenin asıl sahipleri olarak mücadelenin kendisine motive etmiştir. Böylelikle, Atatürk, Cumhuriyet'e giden yol stratejisinde önemli bir adım daha atmıştır.

3. Kuruluş dönemi (13 Ağustos 1923-1 Kasım 1938) Meclis Açılış Konuşmalarında bağımsızlık sonrası aşamada, Cumhuriyet temelinde yeni bir toplum inşası için izlediği strateji ve politikaları şu temeller üzerine yaptığı tespit edilmiştir:

a) Öncelikle İnkılabın hukuksal yapısını oluşturacak düzenlemeler uygulamaya koymuştur.

b) Ulus-devletleşme politikası izleyerek, "Türk Milleti" kavramını öne çıkararak Milli devletin temellerini atmıştır. Türk Tarih ve Türk Dil Kurumu faaliyetlerini hayata geçirmiştir.

c) Ayrıca, muasır medeniyetler seviyesine yükselme stratejisini de etkili bir şekilde işleterek, modernleşme ve medenileşme sürecini başlatmıştır.

Levent Şahverdi Arşivi

d) Milli ülkü, milli şuur ve milli birlik vurgularıyla Durkheim'in "Kollektif Bilincini" uygulamaya sokmuştur.

Tüm hedefi, Millî Mücadeleyi kazanarak yeni bir devlet kurmak ve bunu inşaa etmek olan Atatürk'ün Meclis açılış konuşmalarında, en sık kullandığı kavramın "Millet" olduğu tespit edilmiştir. "Millet ise ne Türkçülüğün anladığı anlamda tüm Türkleri, ne İslamcı boyutta tüm İslamları kapsıyordu. Çağdaş anlamda ırk, dil, din ögelerine ağırlık vermeyen, ayrımcılığı yadsıyan, Türkiye'de yaşayan tüm halkı içine alan bir kavram olarak gözüküyordu."[55] Bu kullanımın temel gerekçesi, imparatorluktan Ulus-devlete, ümmet anlayışından da millet anlayışına geçişi gerçekleştirmek istemesidir. Çünkü o dönemde batılılaşma ve modernleşme sürecine girerken model alınan Batı toplumları "millet" temelinde biçimlenmiş devletlere sahiptiler.

Son söz olarak, iyi bir hatip ve ileri görüşlü bir lider olan Atatürk'ün, yapmış olduğu Meclis Açılış Konuşmalarıyla, Meclisi Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e ve Ulus-devlete geçiş stratejileri doğrultusunda yönlendirdiğini söyleyebiliriz.

55 İhsan Güneş, **Birinci TBMM'nin Düşünce Yapısı (1920-1923),** Türkiye İş Bankası Yayınları, 2008, s. 148.

Levent Şahverdi Arşivi

KAYNAKÇA

ACUN, Fatma, "Muhteva Analizi Metodu ve Cumhuriyet Tarihi Araştırmalarında Kullanımı", **Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**, 2005, Cilt 22, Sayı 1, s. 27-50.

AKTAN, Okan H., "Atatürk'ün Ekonomi Politikası: Ulusal Bağımsızlık ve Ekonomik Bağımsızlık", **Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, Cumhuriyetimizin 75. Yılı Özel Sayısı**, s. 29-36.

ASLAN, Taner, "Siyasi, Sosyal ve Kültürel Açıdan Atatürk'ün Liderliği Üzerine Bir Deneme", **C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi**, Aralık 2008 Cilt 32, No 2, s. 241-261.

AVŞAR, B. Zakir, "Atatürk ve Cumhuriyetin Anlamı İçeriği", **Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi**, 2009 Cilt 29 No: 5, ISSN: 1301-9058, s. 1275-1289.

AYBARS, Ergün, **ATATÜRK ve DEMOKRASİ II,** file:///C:/Users/DELLpc/Downloads/14-14-1-PB%20(1).pdf.

BOZKURT, Gülnihal, "Atatürk'ün Hukuk Alanında Getirdikleri", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Cilt VIII, Sayı 22, Kasım 1991, s. 1-7.

BURÇAK Rıfkı Salim, **İnönü ve Demokrasi,** Doğuş Matbaası, Ankara 1950.

DEMİREL Ahmet, **İlk Meclis'in Vekilleri Milli Mücadele Döneminde Seçimler**, İletişim Yayınları, 2010.

DEMİREL Ahmet, **Birinci Meclis'te Mustafa Kemal'in Muhalifleri**, Ufuk Yayınları, 2013.

DOMAS Marilyn White, MARSH Emily E., "Content Analysis: A Flexible Methodology From.", **Library Trends,** Volume 55, Number 1, Summer 2006, pp. 22-45.

DUMAN Doğan, TUNA Erhan; "II. Meşrutiyet Dönemi İlk Vatandaşlık Kitaplarından Biri Olan 'Rehber-i İttihad'ın İçerik Analizi", **Turkish Studies Volume,** 7/4, Fall 2012, p. 1631-1648.

DUMAN, Selçuk, "Birinci Büyük Millet Meclisi'nin Kuruluşu ve Nitelikleri", **Kastamonu Eğitim Dergisi**, 2004, s. 1-17.

Levent Şahverdi Arşivi

GÜNEŞ, İhsan, **Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Türkiye'de Hükümetler Programları ve Meclisteki Yankıları (1908-1923)**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2008.

GÜNEŞ, İhsan, **Birinci TBMM'nin Düşünce Yapısı (1920-1923)**, Türkiye İş Bankası Yayınları, 2008.

KOLBE, Richard, H. BURNETT, Melissa S., "Content-Analysis Research: An Examination of Applications with Directives for Improving Research Reliability and Objectivity", **Journal of Consumer Research,** Vol. 18, No. 2 (Sep., 1991), pp. 243-250.

MARDİN Şerif, "Siyasî Fikir Tarihî Çalışmalarında Muhteva Analizi.", **Siyasal ve Sosyal Bilimler Makaleler 2** (iç.), Şerif Mardin, İletişim Yayınları, İstanbul, 1990, s. 9-22, s. 16-18.

"Millî Şef'in Millete Yüksek Hitapları", **Ulus Gazetesi** (iç.), 7 Mart 1939, s.1 ve 5.

ÖZKAN Ela, CANBOLAT Aydın, BERAHA-ÇELİKSOY Emine, TÜRKER Yücel, "Türk Liderlik Profili: Türk Siyasi Liderleri Üzerine Niteliksel Bir Çalışma", **Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi,** Cilt 2, Sayı 2, 2010, s. 37-45.

POLAT Veli, KARADOĞAN DORUK Ece, "TBMM Açılış Konuşmalarıyla İki Siyasal Lider Profili: Demirel ve Sezer." **II. Ulusal Halkla İlişkiler Sempozyumu, 21. Yüzyılda Halkla İlişkilerde Yeni Yönelimler, Sorunlar ve Çözümler**, 27-28 Nisan 2006, Kocaeli Üniversitesi İletişim Fakültesi, s. 115-124.

ŞENER, Bülent, "Atatürk'ün Dış Politika Anlayışında Gerçekçilik Ve Pragmatizm Olguları Millî Mücadele Dönemi Türkiye-Sovyetler Birliği İlişkileri Örneği", **Askerî Tarih Araştırmaları Dergisi,** Sayı 9, Şubat 2007, Yıl 5, s. 175-185.

TBMM Zabıt Ceridesi, İkinci İçtima, 24.4.1336 Cumartesi, s. 8-30.

TBMM Zabıt Ceridesi, Cilt 9, Birinci İçtima, 1 III.1337 Salı, s. 2-7.

TBMM Zabıt Ceridesi, Cilt 18, Birinci İçtima, 1.3.1338 Çarşamba, s. 2-16.

TBMM Zabıt Ceridesi, Cilt 28, Birinci İçtima, 1.3.1339 Perşembe, s. 2-18.

TBMM Zabıt Ceridesi, Cilt 1, Üçüncü İçtima, 13.8.1339 Pazartesi, s. 36-42.

TBMM Zabıt Ceridesi, Cilt 7, Birinci İçtima, 1.3.1340 Cumartesi, s. 3-6.

Levent Şahverdi Arşivi

TBMM Zabıt Ceridesi, Cilt 19, Birinci İçtima, 1 Teşrinisani 1341 Pazar, s. 8-11.

TBMM Zabıt Ceridesi, Cilt 27, Birinci İçtima, 1 Teşrinisani 1926 Pazartesi, s. 2-6.

TBMM Zabıt Ceridesi, Cilt 1, Birinci İçtima, 1 Teşrinisani 1927 Salı, s. 4.

TBMM Zabıt Ceridesi, Cilt 5, Birinci İçtima, 1 Teşrinisani 1928 Perşembe, s. 2-5.

TBMM Zabıt Ceridesi, Cilt 13, Birinci İçtima, 1. XI. 1929 Cuma, s. 2-4.

BMM Zabıt Ceridesi, Cilt 22, Birinci İçtima, 1. XI. 1930 Cumartesi, s. 2-3.

TBMM Zabıt Ceridesi, Cilt 4, Birinci İçtima, 1. XI. 1931 Pazar, s. 3-4

TBMM Zabıt Ceridesi, Cilt 10, Birinci İçtima, 1. XI. 1932 Salı, s. 3.

TBMM Zabıt Ceridesi, Cilt 18, Birinci İçtima, 1. XI.1933 Çarşamba, s. 2-3.

TBMM Zabıt Ceridesi, Cilt 25, Birinci İçtima, 1. XI. 1934 Perşembe, s. 3-4

TBMM Zabıt Ceridesi, Cilt 6, Birinci İçtima, 1. XI.1935 Cuma, s. 2-3.

TBMM Zabıt Ceridesi, Cilt 13, Birinci İçtima, 1. XI. 1936 Pazar, s. 4-7.

TBMM Zabıt Ceridesi, Cilt 20, Birinci İçtima, 1. XI.1937 Pazartesi,s. 3-9.

TBMM Zabıt Ceridesi, Cilt 27, Birinci İçtima, 1. XI. 1938 Salı, s. 3-7.

TEKELİ İlhan, İLKİN Selim, "Türkiye'de Bir Aydın Hareketi: Kadro", **Toplum ve Bilim**, 1984, Sayı 24, s. 35-67.

YILDIRIM, Emre, "Erken Cumhuriyet Yıllarında Türk Milli Kimliği: Resmi Kimlik Siyaseti, Anadoluculuk Düşüncesi ve Halkçı Söylemi", **Tarih Okulu Dergisi (TOD),** Eylül 2014 Yıl 7, Sayı XIX, s. 47-83.

YÜZGEÇ, Ayşegül Demirden, **Birinci Büyük Millet Meclisi'nin Yapısı Ve Faaliyetleri (1920–1923),** T.C. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Isparta 2006, s. 38-39.

ZURCHER, Erik Jan, Young Turks, Ottoman Muslims and Turkish Nationalists: Identity Politics 1908-1938., **Ottoman Past and Today.s Turkey**, ed. By Kemal Karpat, Leiden-Brill 200, 151-179.

1924 Anayasası T. Düstur, Cilt 26, s. 170, Resmi Gazete 15/1/1945-5905, Kanun No Kanun Tarihi, 4695 10/1/1945.

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

ORTAOKUL (5-8. SINIF) TÜRKÇE DERS KİTAPLARINDAKİ ATATÜRK TEMASI ÜZERİNE BİR İNCELEME

Aysun EROĞLU [*]
Alpaslan OKUR [**]

ÖZET

Bu çalışmanın amacı, ortaokul (5-8.sınıf) Türkçe ders kitaplarında yer alması gereken Atatürk teması ile ilgili metinleri yazar, metin türü ve konu bağlamında incelemektir. Buna bağlı olarak da 5.sınıflar için 7 farklı yayınevinin ders kitabı incelenmiştir. Ada, MEB, Koza ve Zambak Yayınları'nda 3, Özgün Yayınları'nda 5, Engin ve Harf Yayınları'nda 6 olmak üzere toplam 29 metin dikkate alınmıştır. 6.sınıflar için 6 farklı yayınevinin ders kitabı incelenmiştir. Doku, Koza ve MEB Yayınları'nda 4, Evren ve Tuna Yayınları'nda 6, Pasifik Yayınları'nda 7 olmak üzere toplam 31 metin ele alınmıştır. 7.sınıflar için 7 farklı yayınevinin ders kitabı incelenmiştir. Gizem, Pasifik ve Tuna Yayınları'nda 4, Harf Yayınları'nda 5, Koza, MEB ve Özgün Yayınları'nda 6 olmak üzere toplam 35 metin dikkate alınmıştır. 8.sınıflar için 7 farklı yayınevinin ders kitabı incelenmiştir. Enderun ve Tav Yayınları'nda 8, Erdem, Pasifik ve MEB Yayınları'nda 5, Koza Yayınları'nda 6, Özgün Yayınları'nda 4 olmak üzere toplam 41 metin ele alınmıştır. Atatürk teması çerçevesinde değerlendirilen toplam 136 metnin yazar, metin türü ve konu bağlamında incelemeleri yapılmıştır. Bunun için nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi kullanılmıştır. Yayınevlerinin, Türkçe Öğretim Programında sınıf düzeylerine göre öğretilmesi gereken Atatürk ile ilgili konular ve metin türlerine büyük oranda dikkat ettikleri görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Atatürk Teması, Ortaokul, Türkçe Ders Kitabı, Konu, Metin Türü, Yayınevi.

* Arş. Gör., Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi, aeroglu@sakarya.edu.tr
** Doç. Dr., Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi, aokur@sakarya.edu.tr

Levent Şahverdi Arşivi

ATATÜRK THEME IN TURKISH TEXTBOOKS OF SECONDARY SCHOOL (5-8. GRADE)

ABSTRACT

In this study, Atatürk theme that should take place in Turkish textbooks of secondary school (5-8. grade) was discussed. Accordingly, 7 different publishing houses' textbooks were examined for 5th grades. 29 texts were taken into account from Ada, MEB, Koza, Zambak Publishing each 3 texts; Özgün Publishing 5 texts; Engin, Harf Publishing each 6 texts. 6 different publishing houses' textbooks were examined for 6th grades. 31 texts were taken into account from Doku, Koza, MEB Publishing each 4 texts; Evren, Tuna Publishing each 6 texts; Pasifik Publishing 7 texts. 7 different publishing houses' textbooks were examined for 7th grades. 35 texts were taken into account from Gizem, Pasifik, Tuna Publishing each 4 texts; Harf Publishing 5 texts; Koza, MEB, Özgün Publishing each 6 texts. 7 different publishing houses' textbooks were examined for 8th grades. 41 texts were taken into account from Enderun, Tav Publishing each 8 texts; Erdem, Pasifik, MEB Publishing each 5 texts; Koza Publishing 6 texts; Özgün Publishing 4 texts. Total of 136 texts considered within the framework Atatürk imperative theme were examined in terms of writers, text types and subjects. For this, document analysis was used in qualitative research methods. It was found that publishing houses largely pay attention about Atatürk topics and text types according to teaching the class level in Turkish Teaching Program.

Key Words: Atatürk Theme, Secondary School, Turkish Textbooks, Subject, Text Type, Publishing House.

Levent Şahverdi Arşivi

GİRİŞ

Türkçe Dersi Öğretim Programı'nın temel amaçlarına bakıldığında; MEB'in genel amaçları çerçevesinde öğrencilerin edindikleri birikimler üzerine yenilerini inşa etmeleri, karşılaştıkları sorunlara alternatif ve yaratıcı çözümler üretmeleri, bir grup içerisinde beraber çalışma bilinç ve cesaretine ulaşmaları, üretme ve tartışma etkinliklerine katılmaları, farklı araştırma yöntem ve tekniklerini kullanmaları, olay ve durumları kendi deneyimlerinden hareketle doğru olarak anlamaları, disiplinler arası bir bakış kazanmaları şeklinde karşımıza çıkmaktadır.[1] Bu temel amaçları hayata geçirecek öğrenme etkinlikleri ise Türkçe dersinde öğrenciyi etkin hâle getirir, öğretim sürecinde öğretmeni rehber kılar. Öğretmen de bu süreç içinde öğrencileri deneyerek öğrenmeye, muhakeme gücünü geliştirmeye ve iş birliğine özendirmeli; öğrencinin birikim, düzey ve ilgilerini dikkate alan, öğrenme etkinliklerine isteyerek katıldığı bir ortam sağlamalıdır.[2]

Türkçe Dersi Öğretim Programı, öğrencilerin temel dil becerilerini geliştirmesi, dilimizin imkân ve zenginliklerinin farkına vararak Türkçeyi doğru, güzel ve etkili kullanmalarını hedeflenmektedir. Böylece öğrenciler, dil sevgisi ve bilinci kazanarak öğrenme sürecinde daha verimli olacak, kendilerini hayata ve geleceğe hazırlayacak birikime sahip olacaklardır.[3]

Türkçe Dersi Öğretim Programı'nda yaklaşım olarak ise, öğrenme sürecinde öğrencinin birikim ve deneyimlerinden hareketle sorunlara çözümler üretmesini, öğrenme-öğretme etkinliklerinde öğrencinin gelişim düzeyinin dikkate alınmasını, dolayısıyla değerlendirmede öğretim sürecindeki gelişimin de önemli olduğu benimsenmiştir. Bu yaklaşımın temel hedefi, öğrencinin öğretmen rehberliğinde; etkili iletişim kurması, grup çalışmalarına katılması, öğrendiklerini aşamalı bir biçimde inşa etmesidir. Türkçe öğretiminin daha verimli olabilmesi için, öğrencinin derse etkin olarak katılmasının sağlanması, motivasyonunun sürekli olarak desteklenmesi gerektiği görüşü benimsenmiştir.[4]

Ana dili öğretiminde öngörülen bu amaçlara ulaşmak için ise ders kitaplarının önemli bir rolü olduğu bilinmektedir. Çocuğun ana dilini sevmesi ve geliştir-

1 MEB, **İlköğretim Türkçe Dersi (6, 7, 8. sınıflar) Öğretim Programı,** Ankara, 2006, s. 2.

2 MEB, **a.g.e.,** s. 2-3.

3 MEB, **a.g.e.,** s. 3.

4 MEB, **a.g.e.,** s. 3.

Levent Şahverdi Arşivi

mesinde uygun ders kitapları seçimi önemlidir. Bu nedenle de ders kitapları Türk Milli Eğitiminin genel amaçlarını ve Türkçe dil becerilerini kazandıracak nitelikte olmalıdır. Böylece çocukta ana dili sevgisi gelişmiş olur.

Türk Milli Eğitiminin genel amaçlarından birincisi,

'*Atatürk inkılâp ve ilkelerine ve Anayasada ifadesini bulan Atatürk milliyetçiliğine bağlı; Türk milletinin millî, ahlâkî, insanî, manevî ve kültürel değerlerini benimseyen, koruyan ve geliştiren; ailesini, vatanını, milletini seven ve daima yüceltmeye çalışan; insan haklarına ve Anayasanın başlangıcındaki temel ilkelere dayanan demokratik; lâik ve sosyal bir hukuk devleti olan Türkiye Cumhuriyeti'ne karşı görev ve sorumluluklarını bilen ve bunları davranış hâline getirmiş yurttaşlar olarak yetiştirmek*'[5]tir.

Bu genel amaç bağlamında Türkçe Öğretim Programlarında (1-8. Sınıflar) Atatürkçülükle ilgili her sınıfta zorunlu temaya yer verilmiştir. Atatürk teması, programda yer alan Atatürkçülükle ilgili konular kapsamında ilgili olduğu belirli gün ve haftalarda işlenmek üzere ele alınacağı belirtilmiştir.[6]

2012 eğitim-öğretim yılından itibaren eğitim kademelendirilmesinde 4+4+4 uygulamasına geçildiğinden ortaokullar 5-8. sınıflar olarak planlanmış, ilköğretim 1. kademe Türkçe Dersi Öğretim Programı'ndaki 5. sınıflara ait Türkçe programı İlköğretim 2. kademe programı ile birleştirilerek ders kitaplarındaki Atatürkçülükle ilgili konuların aşağıdaki gibi dağıldığı gözlenmiştir:

5. sınıfta Atatürk'ün Hayatı (askerlik hayatı, fikir hayatı, siyasi hayatı), 29 Ekim Cumhuriyet Bayramı, 23 Nisan Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı, 19 Mayıs Atatürk'ü Anma Gençlik ve Spor Bayramı, Atatürk'ün hayatı ve eserlerini tanıma, Atatürk'ün karşılaştığı güçlükler karşısında yılmaması, Atatürk'ün kişiliği ve özelliklerini tanıma (ileri görüşlülüğü, önder oluşu), Atatürk'ün milli eğitim konusundaki düşünceleri, Atatürk'ün Türk tiyatrosuna ve sahne oyunlarına verdiği önem, Türkiye Cumhuriyeti'nin Temel Amaç ve Görevleri, Milli kültürün korunmasında dilin önemi, Türk kadınının toplumdaki yeri, Atatürk'ün "Yurtta sulh, cihanda sulh" prensibi, Basının önemi, Kamuoyu ve basın ilişkisi'dir.[7]

---

5 MEB, **a.g.e.,** s. 1.

6 MEB, **a.g.e.,** s. 9.

7 MEB, **İlköğretim Türkçe Dersi Öğretim Programı ve Kılavuzu (1-5. sınıflar),** Ankara, 2009, s. 136.

Levent Şahverdi Arşivi

6. sınıflar için yer alan konular; Atatürk'ün hayatı ile ilgili olaylar, Atatürk'ün fikir hayatı, Atatürk'le ilgili anılar, Atatürk'ün kişiliği ve özellikleri, Atatürk'ün müzik ve halk biliminin geliştirilmesine verdiği önem, Vatandaşlık görevleri, Atatürk'ün millî tarihimize verdiği önem'dir.

7. sınıflar için yer alan konular; Atatürk'ün fikir hayatı, Atatürk'ün kişiliği ve özellikleri, Atatürk'ün "Hayatta en hakiki mürşit ilimdir." özdeyişi, Atatürk'ün millî ahlâk konusundaki görüşleri, Atatürk'ün millî kültüre verdiği önem, Atatürk'ün Türk diline verdiği önem, Atatürk'ün Türk tiyatrosuna verdiği önem'dir.

8. sınıflar için yer alan konular; Atatürk'ün eserleri, Atatürk'ün yazdığı eserler, Atatürk ile ilgili anılar, Atatürk'ün kişiliği ve özellikleri, Atatürk'ün insan sevgisi ve evrensellik konularındaki görüşleri, Atatürk'ün akılcılık ve bilime verdiği önem, Atatürk'ün millî eğitim konusundaki görüşleri, Atatürk'ün Türkiye Cumhuriyeti'ni Türk gençliğine emanet etmesi, Atatürk'ün Türk dili ve edebiyatına verdiği önem, Türkiye'nin dünya üzerindeki yerinin önemi[8]dir.

Tüm sınıflarda bulunan Atatürk teması, Atatürk'ün hayatından başlayarak düşünce dünyasını da yansıtacak şekilde aşama aşama ilerleyen sınıflarda farklı metin ve türlerle Atatürk'ün farklı yönlerini de öğrencilere sunan bir yol önerilmiştir.

1.1 Metin Türü

Edebiyat eserlerinin biçimlerine, teknik özelliklerine ve konularına göre ayrıldığı çeşitlere tür denilmektedir.[9] Tür ya da metin türü denildiğinde de edebi tür düşünülmektedir. Edebi türler zamana ve ihtiyaca göre değişiklikler göstermiştir.

Gündüz vd. göre insan, gündelik gereksinimlerini karşılamak ve çevresindekilerle ilişkilerini düzenlemek için yazıdan yararlandığı gibi duygu ve düşüncelerini aktarmak, sanatsal çalışmalarını kalıcı kılmak için yazıdan yararlanır ve bunun için de dil göstergelerini bir iletişim aracı olarak bilgi aktarımında kullanır.[10] Metinlerin temel amacı okurunu bilgilendirmektir. Ders kitabından, ansik-

8 MEB, **a.g.e.,** s. 52.

9 Cavit Kavcar, Ferhan Oğuzkan, Özlem Aksoy, **Yazılı ve Sözlü Anlatım,** Anı Yayıncılık, Ankara 2007.

10 Osman Gündüz, vd., **Anlatma Teknikleri 2 Uygulamalı Yazma Eğitimi,** Grafiker Yayınları, Ankara 2011, s. 35.

Levent Şahverdi Arşivi

lopedilerden, dilekçe, mektup, karar, ilan, rapor, tutanak gibi belli ve geliştirilmiş bir formu olan metinlerden; deneme, makale, eleştiri, kronik gibi malzemenin kullanılışına göre türsel özellikler taşıyan metinlere kadar tüm bilgi vermeyi amaç edinen metinlere öğretici/bilgi verici/didaktik metinler denir; *kurmaca metinler* ise üç farklı ad ile kümelenebilir: Birincisi roman, öykü, fabl, masal, destan gibi olay ağırlıklı *anlatma esasına bağlı metinler*; ikincisi şiir, mensur şiir gibi heyecan ve coşkuya dayalı *lirik metinler;* üçüncüsü tiyatro gibi göstermeye dayanan *dramatik metinlerdir.*[11]

Farklı türlerde metinlerin yazılması, yazıların kolay kümelenmesini sağlamaktadır. Aynı zamanda metin türleri hakkında öğrencileri bilgilendirmek, öğrencilerin yazarın amacını ve üslubunu daha kolay anlamasına yardımcı olmaktadır.

Türkçe Dersi Öğretim Programı'nda, okuma metinlerinde ve dinlenecek/izlenecek materyallerin içeriğinde bulunması gereken özellikler belirtilmiştir. Daha sonra da 6-8. sınıflarda yer verilmesi gereken türlere değinilmiştir.

6. sınıfta; şiir, hikâye, anı, masal, fabl, deneme, tiyatro, mektup.

7. sınıfta; şiir, hikâye, anı, deneme, tiyatro, sohbet (söyleşi), gezi yazısı, biyografi.

8. sınıfta; şiir, hikâye, anı, makale, roman, deneme, sohbet (söyleşi), eleştiri, destan türlerinde metinlere mutlaka yer verilmesi ve bu türler dışındaki türlerde de metinlere yer verilerek öğrencilerin farklı türden metinlerle karşılaşmasının sağlanması gerektiği ifadesi bulunmaktadır.[12]

1.2 Tema

Konu TDK'ya göre konuşmada, yazıda, eserde ele alınan düşünce, olay veya durum, mevzu; üzerinde konuşulan şey, bahistir. Tema ise asıl konu, temel motif, ana konudur.[13]

Türkçe Dersi Öğretim Programı'nda metin ve tema ile ilgili olarak; ders kitaplarında işlenişi verilen 4 metin dışında 2 ek metne yer verilmesi, bu metinlerin

11 Osman Gündüz, vd., **a.g.e.,** s. 36.

12 MEB, **a.g.e.,** s. 56-57.

13 Türk Dil Kurumu, **Türkçe Sözlük 2,** TDK Ankara 1998.

Levent Şahverdi Arşivi

öğretmenin isteğine bağlı olarak ve etkinlikleri öğretmen tarafından düzenlenerek işlenebilmesi ve temada verilen diğer metinlerle aynı türde olabilecek bu metinlerin türünün birbirinden farklı olması, her temada iki olaya, bir düşünceye dayalı metne yer verilmesi, altı temadan en az dördünde şiir türünde metnin yer alması gerektiği belirtilmektedir.[14]

Türkçe Dersi Öğretim Programı'nda zorunlu temalar; 'Atatürk, Değerlerimiz, Sağlık ve Çevre, Birey ve Toplum' ve 'Sevgi, Millî Kültür, Toplum Hayatı, Okuma Kültürü, İletişim, Hak ve Özgürlükler, Kişisel Gelişim, Bilim ve Teknoloji, Alışkanlıklar, Zaman ve Mekân, Duygular ve Hayaller, Doğa ve Evren, Güzel Sanatlar, Kavramlar ve Çağrışımlar' ana temalarının alt temaları da bulunmaktadır.[15] Aynı zamanda programda temalarla ilgili olarak şunlara da değinilmiştir:

1. Her temada farklı türlerden en az üç okuma, bir dinleme/izleme metnine/materyaline yer verilir. Dinleme metinleri öğretmen kılavuz kitabında yer almalıdır.

2. Seçilen konu veya temanın farklı yönlerinin ele alındığı metinler işlenir.

3. Dinleme/izleme metni, okuma metinlerinde ele alınan alt temalardan biriyle bağlantılı olabilir.

4. Her sınıfta biri zorunlu Atatürk teması olmak üzere 6 ana tema ele alınır.

5. 6. sınıfta "Sevgi", 7. sınıfta "Millî Kültür", 8. sınıfta "Toplum Hayatı" zorunlu ana temalardır. Zorunlu temalar diğer sınıflarda da işlenebilir.

6. Ana temalar altında belirtilen alt temalar zenginleştirilebilir.

7. Temalara içeriği yansıtmak kaydıyla programda belirtilen adlar dışında özgün adlar verilebilir.[16]

Bu alanda yapılan çalışmalara bakıldığında 6-8. sınıf Türkçe ders kitaplarında bulunan metinler tür ve tema açısından incelenmiştir (MEB ve Pasifik Yayınları).[17] Başka bir çalışma da ise 2006 Türkçe Dersi Öğretim Programı'na göre hazırlanan Millî Eğitim Bakanlığı, Koza, Pasifik ve Özgün Yayıncılık'a ait dört ders kitabındaki Atatürk teması içerik ve nicelik açısından değerlendirilmiş-

14 MEB, **a.g.e.,** s. 57.

15 MEB, **a.g.e.,** s. 58-59-60.

16 MEB, **a.g.e.,** s. 60-61.

17 Murat Özbay, Mehmet Akif Çeçen, "Türkçe Ders Kitaplarında (6-8. Sınıflar) Yer Alan Metinlerin Tür ve Tema Açısından İncelenmesi", **Dil ve Edebiyat Eğitim Dergisi,** Cilt 1 Sayı 1, 2012, s. 67-76.

Levent Şahverdi Arşivi

tir.[18] Diğer bir çalışmada da ilköğretim 5. sınıf Türkçe ders kitaplarının çeşitli açılardan incelenmesi amaçlanmıştır.[19] Başka bir çalışmada ise ilköğretimde, Atatürkçülük eğitiminde yararlanılan unsurlar tanıtıldıktan sonra öğrencilerin temel başvuru kaynağı olan ders kitaplarında Atatürkçülük tanımları ele alınmış, sonra ilköğretim öğrencilerinin kompozisyonlarından hareketle, Atatürkçülüğe ilişkin düşünceleri değerlendirilmiştir.[20] Bir diğer çalışmada ise İlköğretim Türkiye Cumhuriyeti İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük programı tasarımı, programın içeriği, içeriğin ders kitaplarına yansıması ve içeriğin öğrenci ihtiyaçlarını karşılama durumuna ilişkin alan araştırması yapılmıştır.[21]

5. sınıflar için 7 farklı yayınevinden, 6. sınıflar için 6 farklı yayınevinden, 7. sınıflar için 7 farklı yayınevinden, 8. sınıflar için 7 farklı yayınevinden Türkçe ders kitaplarındaki Atatürk teması metinlerini inceleyen bir çalışmanın olmadığı görülmüş, buna bağlı olarak da bu çalışmanın alana katkı sağlayacağı umulmaktadır.

1.3 Amaç

Bu çalışmada, ortaokul (5-8.sınıf) Türkçe ders kitaplarında yer alması gereken Atatürk teması ile ilgili metinlerin yazar, metin türü ve konu bağlamında incelenmeleri amaçlanmıştır.

2. Yöntem

Bu çalışmada, nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi kullanılmıştır. Doküman incelemesi, araştırılması hedeflenen olgu veya olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsar. Nitel araştırmada doküman in-

---

18 Dilek Ceran, Emel Canpolat, "İlköğretim 7. Sınıf Türkçe Ders Kitaplarındaki Atatürk Teması Metinlerinin Değerlendirilmesi", **Kastamonu Eğitim Dergisi,** Cilt 21, Sayı 4 (Özel Sayı), Kastamonu, 2013, s. 1399-1418.

19 Bülent Coşkun, **İlköğretim 5. Sınıf Türkçe Dersi Öğrenci Çalışma Kitaplarının ve Ders Kitaplarının Çeşitli Açılardan İncelenmesi,** Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana, 2008.

20 Bahri Ata, "İlköğretimde Atatürkçülük Konularının Öğretimi Öğrenci Kompozisyonlarında Atatürkçülük", **21'inci Yüzyılın Başında Kemalizm'in Anlaşılması ve Anlatılmasındaki Sorunlar,** Yeditepe Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, 8-9 Kasım 2006.

21 Mehmet Serhat Yılmaz, **İlköğretim Türkiye Cumhuriyeti İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük Programı İçeriğinin Değerlendirilmesi,** Yayımlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara, 2004.

Levent Şahverdi Arşivi

celemesi tek başına bir veri toplama yöntemi olabileceği gibi diğer veri toplama yöntemleri ile birlikte de kullanılabilir.[22]

2.1 Çalışma Grubu

Bu çalışma, Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı'nın onayıyla 5 yıl süreyle okutulmaya hak kazanmış ve 2013-2014 eğitim-öğretim yılında kullanılan 5. sınıflardan 7 farklı yayınevinden (Ada, MEB, Koza, Zambak, Özgün, Engin ve Harf) 29 metin; 6.sınıflardan 6 farklı yayınevinden (Doku, Koza, MEB, Evren, Tuna ve Pasifik Yayınları) 31 metin; 7.sınıflardan 7 farklı yayınevinden (Gizem, Pasifik, Tuna, Harf, Koza, MEB ve Özgün Yayınları) 35 metin; 8.sınıflardan 7 farklı yayınevinden (Enderun, Tav, Erdem, Pasifik, MEB, Koza ve Özgün Yayınları) 41 metin; toplamda ise 136 metin ile sınırlıdır.

2.2 Verilerin Toplanması ve Analizi

Çalışma verileri 2013-2014 eğitim-öğretim 5-8. sınıfların Türkçe dersinde kullanılan ders kitaplarındaki metinlerden toplanmıştır. Çalışmanın kolay ilerlemesi için de veriler excel dosyasına aktarılmıştır.

Veriler çözümlenirken nitel veri analizlerinden betimsel analiz kullanılmıştır. Bu yaklaşıma göre, elde edilen veriler, daha önceden belirlenen temalara göre özetlenir ve yorumlanır.[23]

2.3 Bulgular

2.3.1 5. Sınıf Türkçe Ders Kitaplarında Atatürk Teması İle İlgili Bulgular

5. sınıf Türkçe ders kitaplarında işlenen zorunlu Atatürk teması ile ilgili metin ismi, yazar ismi ve konusu Tablo 1'de verilmiştir.

22 Ali Yıldırım, Hasan Şimşek, **Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri,** (8. basım), Seçkin Yayınevi, Ankara 2011.

23 Ali Yıldırım, Hasan Şimşek, **a.g.e.,** s. 224.

Levent Şahverdi Arşivi

Sınıf	Yayınevi	Metin ve Yazar İsmi	Konu
5.sınıf	Ada	**Dağdelenoğlu-**Münir Hayri Egeli	Çocuk sevgisi
		Atatürkçü Düşünce Sistemi-Cemil Sönmez	Milli Kültür ve Güzel Sanatlar
		Atatürk'ün Öğrencilere Mektubu-Yüksel Erekli	Baş Öğretmen Atatürk
		Başarının Sırrı-Savaş Volkan Genç	Atatürk'ün başarılarının sırrı
		Atatürk'ün Sesi-Şükrü Enis Regü	Türk şiirinde Atatürk sesi
	Engin	**Büyükler Küçükler-**Murat Sertoğlu	Kurtuluş Savaşı
		Atatürk'ün Doğa Sevgisi-Cemil Sönmez	Doğa sevgisi
		İletişimin Gücü-Celal Oymak	İletişimin hayatımızdaki önemi
		Mustafa Kemal'in Kılıcı-Arif Hikmet Par	Azim ve başarı
		Atatürk-Hasan Ali Yücel	Türk milleti için Atatürk'ün önemi
		Güzel Sanatlar, Edebiyat ve Atatürk-Cemal Avcı	Atatürk'ün sanat anlayışı
	Harf	**Satı Kadın-**Yaşar Günel	Atatürk sevgisi
		Kuva-yı Milliye Destan'ından	Dinleme Metni
		Atatürk'ün İleri Görüşlülüğü	Serbest Okuma Metni
		Aydınlığa Yürüyeceğiz	Serbest Okuma Metni
	Koza	**Atatürk-**İlhan Demiraslan	Atatürk'ün ölümü
		Kadın Hakları-Afet İnan	Atatürk'ün kadına verdiği önem
		Kangurular Ülkesinde Çanakkale Anıtı-Gülten Dayıoğlu	Atatürk'e saygı
	MEB	**Merhaba Asker-E**. Behnan Şapolyo	Atatürk'ün azmi ve cesareti
		Atatürk'ün Çalışmaları-Muzaffer Erendil	Atatürk'ün fikir hayatı
		Atatürk ve Doğuş-Süleyman Havadar	Atatürk'ün özellikleri
		Parasız Yatılı-Nezihe Araz	Atatürk'ün vatan aşkı
	Özgün	**Mustafa Kemal'in Kağnısı-**Fazıl Hüsnü Dağlarca	Vatan için savaşmak
		Bilimin Işığında Yürümek-Macit Gökberk	Atatürk'ün bilime verdiği önem
		Kadının Toplumdaki Yeri-Atatürkçülük Konuları Öğretmen El Kitabı	Serbest Okuma Metni
		Ordular! İlk Hedefiniz Akdeniz-Aydoğan Yavaşlı	Serbest Okuma Metni
	Zambak	**Atatürk ve Eğitim-**Bedia Akarsu	Eğitimin ve gelişmenin önemi
		Sen Okumuş Sayılırsın-Rıza Ruşan Yücer	Fikirleri önemseme
		Atatürk Hasta Bebeğime Doktor Getirmişti-Mary Howard	Çocuk sevgisi

Tablo 1: Beşinci Sınıf Ders Kitaplarının Yayınevleri-Metinleri-Konuları

Levent Şahverdi Arşivi

Tablo1'de 5.sınıflar için ders kitabı hazırlayan 7 farklı yayınevine, bu yayınevlerinin seçtiği metinlere, metinlerin yazarlarına ve konularına yer verilmiştir. Ders kitaplarından seçilen metinler Atatürk zorunlu teması başlığı altında değerlendirilen metinlerdir. Atatürk zorunlu teması altında; Ada, MEB, Koza ve Zambak Yayınları'nın 3, Özgün Yayınları'nın 5, Engin ve Harf Yayınları'nın 6 olmak üzere toplam 29 metin incelenmiştir. İncelenen 29 metinden hiç birinin aynı olmadığı tespit edilmiştir. Her bir yayınevinin seçtiği metinlerin farklı yazarlardan alındığı dikkat çekmiştir. Fakat Ada ve Engin Yayınları, farklı olsa da **Cemil Sönmez**'den birer metin almışlardır. Her bir yayınevi, seçtiği metinlerde farklı konulara yer vermiştir. Fakat Özgün Yayınları'nın **Parasız Yatılı** ve **Mustafa Kemal'in Kağnısı** metinlerinde Atatürk'ün vatan aşkı ve vatan için savaşmak konularını işleyerek benzerlik gösterdikleri söylenebilir. Yayınevleri arasında ortak konusu olan metinler ise şöyledir: Ada Yayınları'ndan **Dağdelenoğlu** ve Zambak Yayınları'ndan **Atatürk Hasta Bebeğime Doktor Getirmişti'**de çocuk sevgisi; Engin Yayınları'ndan **Mustafa Kemal'in Kılıcı** ve MEB Yayınları'ndan **Merhaba Asker'**de azim ve cesaret.

Yayınevlerinin 5. sınıflar için seçtiği konuların Türkçe Öğretim Programında öğretilmesi gereken konular ile benzerlik gösterdiği fark edilmiştir.

2.3.2 6. Sınıf Türkçe Ders Kitaplarında Atatürk Teması İle İlgili Bulgular

6. sınıf Türkçe ders kitaplarında işlenen zorunlu Atatürk teması ile ilgili metin ismi, yazar ismi ve konusu Tablo 2'de verilmiştir.

Levent Şahverdi Arşivi

Sınıf	Yayı-nevi	Metin ve Yazar İsmi	Konu
6.sınıf	Doku	**Bir Haber-**Nesrin Baraz	Atatürk'ün askeri kişiliği
		Atatürk'ün Hayatı-Necla Coşkun vd.	Atatürk'ün siyasi başarıları
		Vatandaşlık Görevlerimiz	Vatandaşlık görevleri
		Milli Tarihimiz	Atatürk'ün milli tarihimize verdiği önem
		Atatürk'ün Yaşamı ve Düşünceleri-Fatma Karabıyık	Atatürk'ün yaşadığı olaylar ve bu olayların fikir hayatına etkisi
		Atatürk ve Halk Bilimi-Hayrettin İvgin	Atatürk'ün Türkiye'de müziğin ve halk biliminin gelişmesi için yaptıkları
	Evren	**Mustafa Kemal Paşa ve Köylü Kadın-**Hanri Benazus	Atatürk'ün kişiliğinin bulunduğu konumla ilişkisi
		Atatürk-İbrahim Minnetoğlu	Dinleme Metni
		Gazi'yi Gördüm-Hikmet Altınkaynak	Serbest Okuma Metni
		Türk Bağımsızlığı ve Lozan Antlaşması-Afet İnan	Serbest Okuma Metni
		Atatürk-Ahmet Kapulu	Atatürk'ün hayatı ve fikirleri
	Koza	**Atatürk'ün Kişiliği ve Özellikleri-**Muhammet Şahin	Atatürk'ün kişiliği özellikleri
		Kadın Ulusun Temelidir-İsmet Kür	Türk kadınının vasıfları
		Türk Müziği ve Türk Folkloru-Ahmet Kapulu	Atatürk'ün müziğe ve halk bilimine verdiği önem
		Atatürk ve Onun Büyük Eseri-Komisyon	Atatürk'ün hayatı
	MEB	**Atatürk'ten Anılar-**İsmail Habib Sevük vd.	Atatürk'ün vatan ve millet sevgisi
		Kadının Siyasi ve Sosyal Haklarını Kazanması	Vatandaşlık görevleri
		Atatürk ve Tarihimiz-Komisyon	Atatürk'ün Türk tarihine verdiği önem
		Atatürk ve Bilim-Güneş Kazdağlı	Atatürk'ün kişiliği ve özellikleri
		Onuncu Yıl Nutku-Mustafa Kemal Atatürk	Atatürk'ün milli tarihimize verdiği önem
	Pasifik	**Vatandaşlık ve İnsan Hakları-**Ramazan Özbek	Vatandaşlık görevleri
		Atatürk'le Yaşayanlar-Mübeccel Nami Duru-Nazmi Kal	Atatürk'ün kişiliği ve özellikleri
		Tarihçi ve Dilci Atatürk-Yunus Nadi Abalıoğlu	Atatürk'ün milli kültüre katkıları
		Türklük Atatürk-Behçet Necatigil	Atatürk'ün fikir hayatı
		Atatürk Halk İçinde-Mehmet Ali Ağakay	Atatürk anıları
		Atatürk: Türkiye Cumhuriyeti'nin Kurucusu-Hikmet Sebüktekin	Bir liderin düşünce hayatı
		Atatürk'ün Kültür ve Sanat Anlayışı-Muhsine Helimoğlu Yavuz	Kültür ve sanata verilen değer
	Tuna	**Atatürk ve Köylü-**Fuat Avcı	Atatürk'ün köylüye verdiği önem
		Atatürk ve Tarihimiz-Mustafa Kurt	Atatürk ve Türk tarihi
		Son Mektup-Halim Yağcıoğlu	Mustafa Kemal'i anlama
		Sanatkârın Eli Öpülür-Vasfi Rıza Zobu	Atatürk'ün sanatçıya verdiği değer

Tablo 2: Altıncı Sınıf Ders Kitaplarının Yayınevleri-Metinleri-Konuları

Levent Şahverdi Arşivi

Tablo-2'de 6.sınıflar için ders kitabı hazırlayan 6 farklı yayınevine, bu yayınevlerinin seçtiği metinlere, metinlerin yazarlarına ve konularına yer verilmiştir. Ders kitaplarından seçilen metinler Atatürk zorunlu teması başlığı altında değerlendirilen metinlerdir. Atatürk zorunlu teması altında; Doku, Koza ve MEB Yayınları 4, Evren ve Tuna Yayınları 6, Pasifik Yayınları 7 olmak üzere toplam 31 metin incelenmiştir. İncelenen 31 metinden hiçbirinin aynı olmadığı tespit edilmiştir. Bazı metinlerin isimleri aynı olsa da farklı yazarlardan alındığı dikkat çekmiştir. Koza Yayınları'nın **Ahmet Kapulu**'nun iki metnine yer vermesinin dışında her bir yayınevi metinlerini farklı yazarlardan almıştır. Yayınevleri'nin seçtiği metin yazarları arasında farklılık olduğu görülmüştür. Pasifik Yayınları'nın **Atatürk ve Bilim** ile **Atatürk'le Yaşayanlar** metinlerinde aynı konu işlenmiştir. Bu iki metin dışında yayınevleri seçtiği metinlerde farklı konulara yer vermiştir. Yayınevleri arasında ortak konusu olan metinler ise şöyledir: Doku Yayınları'ndan **Vatandaşlık Görevlerimiz,** MEB Yayınları'ndan **Kadının Siyasi ve Sosyal Haklarını Kazanması** ve Pasifik Yayınları'ndan **Vatandaşlık ve İnsan Hakları**'nda vatandaşlık görevleri; Koza Yayınları'ndan **Atatürk'ün Kişiliği ve Özellikleri** ile Pasifik Yayınları'ndan **Atatürk ve Bilim** ve de **Atatürk'le Yaşayanlar**'da Atatürk'ün kişiliği ve özellikleri; Evren Yayınları'ndan **Atatürk ve Halk Bilimi** ile Koza Yayınları'ndan **Türk Müziği ve Türk Folkloru**'nda müziğin ve halk bilimin gelişmesi; Evren Yayınları'ndan **Atatürk'ün Yaşamı ve Düşünceleri,** Koza Yayınları'ndan **Atatürk,** MEB Yayınları'ndan **Atatürk ve Onun Büyük Eseri,** Pasifik Yayınları'ndan **Türklük Atatürk,** Tuna Yayınları'ndan **Atatürk: Türkiye Cumhuriyeti'nin Kurucusu**'nda Atatürk'ün fikir hayatı.

Yayınevlerinin 6. sınıflar için seçtiği konuların Türkçe Öğretim Programında öğretilmesi gereken konular ile benzerlik gösterdiği fark edilmiştir.

Levent Şahverdi Arşivi

2.3.3 7. Sınıf Türkçe Ders Kitaplarında Atatürk Teması İle İlgili Bulgular

7. sınıf Türkçe ders kitaplarında işlenen zorunlu Atatürk teması ile ilgili metin ismi, yazar ismi ve konusu Tablo 3'te verilmiştir.

Sınıf	Yayınevi	Metin ve Yazar İsmi	Konu
7.sınıf	Gizem	**Dil Devrimi-**Tahsin Yücel	Atatürk'ün milli kültüre ve Türk diline verdiği önem
		Atatürk Sanat ve İnsan-Ahmet Köklügiller	Atatürk'ün kişiliği ve özellikleri
		Atatürk ve Türk Tiyatrosu-Kemal Arıburnu	Atatürk'ün Türk tiyatrosuna verdiği önem
		Sana Borçluyuz-Cahit Külebi	Dinleme Metni
	Harf	**Dil Devrimi-**Tahsin Yücel	Atatürk'ün milli kültüre ve Türk diline verdiği önem
		Akla Bilime ve Gerçeğe Önem Vermek	Bilimin önemi
		Güzel Sanatlar-Kadir Depsen	Atatürk'ün sanata verdiği önem
		Cumhuriyetin Temeli-Komisyon	Atatürk'ün fikir hayatı
		Yüksek Ahlak-Komisyon	Atatürk'ün milli ahlak konusundaki görüşü
		Atatürk'ün Kişiliği ve Özellikleri-Muhammet Şahin	Atatürk'ün kişiliği ve özellikleri
		Bir İleti-Ahmet Kapulu	Atatürk'ün milli ahlak konusundaki görüşleri
		Atatürk'ün Fikir Hayatı-Ahmet Kapulu	Atatürk'ün fikir hayatı
	Koza	**Atatürk-**Ceren Deniz	Atatürk'ün Türk diline verdiği önem
7.sınıf		**23 Nisan'ın Atatürk'ün Emri İle İlk Kez Çocuk Bayramı Olarak Kutlanışı-**Milli Egemenlik Dergisi	Atatürk'ün milli kültüre verdiği önem
		Atatürk Vatandır-Ahmet Soluklu	Atatürk'ün kişiliği ve özellikleri
		Atatürk-Rasim Köroğlu	Atatürk'ün fikir hayatı
		Atatürk ve Sanat-Haldun Taner	Atatürk'ün sanat ve insan sevgisi
	MEB	**Atatürk ve Türk Tiyatrosu-**Lütfi Ay	Atatürk'ün Türk tiyatrosuna verdiği önem
		Türk Dili	Atatürk'ün Türk diline verdiği önem
		Mustafa Kemal'i Düşünüyorum	Serbest Okuma Metni
		Atatürk'ün Okuttuğu Mustafa	Serbest Okuma Metni
		Gazi'yi Karşıladım-Necati Cumalı	Atatürk ile ilgili anılar
		Atatürk ve Sanat-Özdemir Nutku	Atatürk'ün sanata verdiği önem
		Atatürk Kurtuluş Savaşı'nda-Cahit Külebi	Atatürk'ün Türk milletine katkısı
	Özgün	**Derslerine Çalışacaklarmış-**A.Ferhan Oğuzkan	Atatürk'ün tarihe verdiği önem
		Atatürk'ün Duyduğu En Güzel Söz-Mine Selimbeyoğlu	Atatürk ile ilgili anılar
		Mustafa Kemal'i Düşünüyorum-Ümit Yaşar Oğuzcan	Atatürk'ün kişiliği ve özellikleri

Levent Şahverdi Arşivi

	Pasifik	**Atatürk'ü Tanımak-**Banu Yangın vd.	Atatürk vecizeleri
		Atatürk'ün Türk Diline Verdiği Önem-Ahmet Mumcu vd.	Türk dili
		Atatürk'ü Altınla Satın Almak İsteyen Mareşal-Ali Kılıç	Milli değerler
		Muhsin Ertuğrul-Kemal Arıburnu	Atatürk'ün sanata verdiği önem
	Tuna	**Dil Devrimi-**Tahsin Yücel	Atatürk'ün milli kültüre ve Türk diline verdiği önem
		Atatürk Sanat ve İnsan-Ahmet Köklügiller	Atatürk'ün kişiliği ve özellikleri
		Atatürk ve Türk Tiyatrosu-Kemal Arıburnu	Atatürk'ün Türk tiyatrosuna verdiği önem
		Sana Borçluyuz-Cahit Külebi	Dinleme Metni

Tablo 3: Yedinci Sınıf Ders Kitaplarının Yayınevleri-Metinleri-Konuları

Tablo-3'de 7.sınıflar için ders kitabı hazırlayan 7 farklı yayınevine, bu yayınevlerinin seçtiği metinlere, metinlerin yazarlarına ve konularına yer verilmiştir. Ders kitaplarından seçilen metinler Atatürk zorunlu teması başlığı altında değerlendirilen metinlerdir. Atatürk zorunlu teması altında; Gizem, Pasifik ve Tuna Yayınları'nda 4, Harf Yayınları'nda 5, Koza, MEB ve Özgün Yayınları'nda 6 olmak üzere toplam 35 metin incelenmiştir. İncelenen bu 35 metin içerisinde Gizem ve Tuna Yayınları'nın 7.sınıflar için seçtiği 4 metnin ve yazarının bire bir aynı olduğu tespit edilmiştir. Gizem ve Tuna Yayınları'nın yer vermiş olduğu Tahsin Yücel'in **Dil Devrimi** metnine Harf Yayınları'nın da yer verdiği görülmüştür. MEB ve Özgün Yayınları'nın da Ümit Yaşar Oğuzcan'ın **Mustafa Kemal'i Düşünüyorum** isimli metnini kullandıkları fark edilmiştir. Bazı metinlerde isim benzerliği görülse de farklı yazarlardan alındığı tespit edilmiştir. Bunun dışındaki metinlerin ve yazarların birbirinden farklı olduğu kaydedilmiştir. Koza Yayınları'nın **Atatürk'ün Kişiliği ve Özellikleri** ile **Atatürk Vatandır**'da Atatürk'ün kişiliği ve özellikleri; Özgün Yayınları'nın **Gazi'yi Karşıladım** ile **Atatürk'ün Duyduğu En Güzel Söz**'de Atatürk anılarını işleyerek bir konuya iki kere yer verdikleri görülmüştür. Bunun dışındaki metinlerde yayınevleri seçtikleri metinlerde farklı konuları işlemişlerdir. Yayınevleri arasında ortak konusu olan metinler ise şöyledir: Gizem, Harf ve Tuna Yayınları'ndan **Dil Devrimi,** Koza Yayınları'ndan **Atatürk,** MEB Yayınları'ndan **Türk Dili**, Pasifik Yayınları'ndan **Atatürk'ün Türk Diline Verdiği Önem**'de Türk dili; Gizem ve Tuna Yayınları'ndan **Atatürk Sanat ve İnsan,** Koza Yayınları'ndan **Atatürk'ün Kişiliği ve Özellikleri** ile **Atatürk Vatandır,** Özgün Yayınları'nda **Mustafa Kemal'i Düşünüyorum**'da Atatürk'ün kişiliği ve özellikleri; Gizem, MEB ve Tuna Yayınları'ndan **Atatürk ve Türk**

Levent Şahverdi Arşivi

Tiyatrosu'nda Türk tiyatrosunun önemi; Harf Yayınları'ndan **Yüksek Ahlak**, Koza Yayınları'ndan **Bir İleti**'de mili ahlak; Harf Yayınları'ndan **Cumhuriyetin Temeli,** Koza Yayınları'ndan **Atatürk'ün Fikir Hayatı,** MEB Yayınları'ndan **Atatürk**'te Atatürk'ün fikir hayatı; Harf Yayınları'ndan **Güzel Sanatlar,** MEB ve Özgün Yayınları'ndan **Atatürk ve Sanat,** Pasifik Yayınları'ndan **Muhsin Ertuğrul**'da sanatın önemi.

Yayınevlerinin 7. sınıflar için seçtiği konuların Türkçe Öğretim Programında öğretilmesi gereken konular ile büyük oranda benzerlik gösterdiği fark edilmiştir.

2.3.4 8. Sınıf Türkçe Ders Kitaplarında Atatürk Teması İle İlgili Bulgular

8. sınıf Türkçe ders kitaplarında işlenen zorunlu Atatürk teması ile ilgili metin ismi, yazar ismi ve konusu Tablo 4'te verilmiştir.

Sınıf	Yayınevi	Metin ve Yazar İsmi	Konu
8.sınıf	**Enderun**	**Atatürk'ün Kişilik Özellikleri ve Eserleri**-Mustafa Kurt	Atatürk'ün kişiliği ve özellikleri
		Bir Hatıra-Hasan Rıza Soyak	Atatürk anıları
		İnsan Sevgisi ve Evrensellik	İnsan sevgisi ve evrensellik
		Atatürk Kurtuluş Savaşı'nda-Cahit Külebi	Atatürk'ün kişiliği ve özellikleri
		Eğitimci Atatürk-Sevtap Koçak	Dinleme Metni
		Türkiye'nin Jeopolitik ve Jeostratejik Değeri-Ömer Kürkçüoğlu	Dinleme Metni
		Ankara Türk Odası-Hikmet Koyunoğlu	Serbest Okuma Metni
		Nutuk-Turgut Uyar	Serbest Okuma Metni
		Türk Dil Kurumu-Jülide Gülizar	Atatürk'ün Türk diline verdiği önem
		Kemal Atatürk-Aşık Mustafa Ruhani	Atatürk'ün kişiliği ve özellikleri
	Erdem	**Akılcılık ve Bilimselliğin Yolunda Atatürk'ün Eserleri**	Dinleme Metni
		İnsanlığın Simgesiydi	Dinleme Metni
		Atatürk Doğum Gününü Kendi Seçti: 19 Mayıs	Serbest Okuma Metni
	Koza	**Atatürk Kurtuluş Savaşı'nda**-Cahit Külebi	Atatürk'ün Türk milletine katkısı
		Milli Eğitim ve Milli Birlik-Ahmet Kapulu	Atatürk'ün milli eğitime verdiği önem
		Nutuk-Cemil Sönmez	Atatürk'ün eserleri
		Uluslar Bahçesi Çağdaş Dünya-Ceyhun Atuf Kansu	İnsan sevgisi
		Atatürk Bir Çıkıştır Varış Değil-Orhan Asena	Serbest Okuma Metni
		Atatürkçü Düşüncede Akılcılık ve Bilim-Osman Güngör Feyzoğlu	Dinleme Metni
	MEB	**Atatürk'ten Anılar**-Hasan Reşit Tankut vd.	İnsan sevgisi ve evrensellik
		Onucu Yıl Nutku-Mustafa Kemal Atatürk	Atatürk'ün eserleri
		Dil Devrimi-İsmet Zeki Eyüboğlu	Atatürk'ün Türk dili ve edebiyatına verdiği önem
		Atatürk ve Bilim-Aydın Sayılı	Atatürk'ün akılcılığa ve bilime verdiği önem
		Atatürk'ün Gençliğe Hitabesi-Mustafa Kemal Atatürk	Türkiye Cumhuriyetinin Türk gençliğine emanet edilmesi
	Özgün	**Türk Dil Kurumu**-Jülide Gülizar	Atatürk'ün Türk diline verdiği önem
		Bir Dededen Torununa Mektup-Melike Günyüz	Vatan sevgisi

Levent Şahverdi Arşivi

		Atatürk Doğum Gününü Kendi Seçti:19 Mayıs- Yaşar Öztürk	Atatürk'ün vatan sevgisi
		Ankara Türk Odası-Hikmet Koyunoğlu	Serbest Okuma Metni
		Yürüyelim Arkadaşlar-Afet İnan	Milli değerler
		Dil Devrimi-Cemil Sönmez	Türk dili
	Pasifik	**Atatürk İlkeleri-**Aşık Dursun Durdağı	Atatürk ilkelerinin rehberliği
		Sevgili Öğretmenim	Dinleme Metni
		Sevgili Öğrencim Ahmet	Dinleme Metni
	Tav	**Atatürk'ün Kişilik Özellikleri ve Eserleri-**Mustafa Kurt	Atatürk'ün kişiliği ve özellikleri
		Bir Hatıra-Hasan Rıza Soyak	Atatürk anıları
		İnsan Sevgisi ve Evrensellik	İnsan sevgisi ve evrensellik
		Atatürk Kurtuluş Savaşı'nda-Cahit Külebi	Atatürk'ün kişiliği ve özellikleri
		Eğitimci Atatürk-Sevtap Koçak	Dinleme Metni
		Türkiye'nin Jeopolitik ve Jeostratejik Değeri-Ömer Kürkçüoğlu	Dinleme Metni
		Ankara Türk Odası-Hikmet Koyunoğlu	Serbest Okuma Metni
		Nutuk-Turgut Uyar	Serbest Okuma Metni

Tablo 4: Sekizinci Sınıf Ders Kitaplarının Yayınevleri-Metinleri-Konuları

Tablo-4'te 8. sınıflar için ders kitabı hazırlayan 7 farklı yayınevine, bu yayınevlerinin seçtiği metinlere, metinlerin yazarlarına ve konularına yer verilmiştir. Ders kitaplarından seçilen metinler Atatürk zorunlu teması başlığı altında değerlendirilen metinlerdir. Atatürk zorunlu teması altında; Enderun ve Tav Yayınları'nda 8, Erdem, Pasifik ve MEB Yayınları'nda 5, Koza Yayınları'nda 6, Özgün Yayınları'nda 4 olmak üzere toplam 41 metin incelenmiştir. İncelenen bu 41 içerisinde Enderun ve Tav Yayınları'nın 8.sınıflar için seçtikleri 8 metnin ve yazarının bire bir aynı olduğu tespit edilmiştir. Enderun ve Tav Yayınları'nda görülen Cahit Külebi'nin **Atatürk Kurtuluş Savaşı'nda** isimli metnine Koza Yayınları'nın da yer verdiği görülmüştür. Enderun ve Tav Yayınları'nda görülen Hikmet Koyunoğlu'nun **Ankara Türk Odası** isimli metnine de Özgün Yayınları'nın yer verdiği görülmüştür. Erdem ve Özgün Yayınları'nın da Yaşar Öztürk'ün **Atatürk Doğum Gününü Kendi Seçti: 19 Mayıs** ve Jülide Gülizar'ın **Türk Dil Kurumu** isimli metinlerine yer verdikleri fark edilmiştir. MEB Yayınları'nın da Mustafa Kemal Atatürk'ten iki metne yer verdiği de görülmüştür. Bazı metinlerde isim benzerliği görülse de yazarlarının farklı olduğu dikkat çekmiştir. Bunların dışında kalan metinlerin ve yazarlarının farklı olduğu görülmüştür. Enderun ve Tav Yayınları'nın **Atatürk'ün**

Levent Şahverdi Arşivi

Kişilik Özellikleri ve Eserleri ile **Atatürk Kurtuluş Savaşı'nda** isimli her iki metinlerinde de Atatürk'ün kişiliği ve özelliklerini konusunu; Özgün Yayınları'nın da **Bir Dededen Torununa Mektup** ile **Atatürk Doğum Gününü Kendi Seçti:19 Mayıs** metinlerinde vatan sevgisi konusunu iki kere işlediği görülmüştür. Bunlar dışında yayınevleri seçtikleri metinlerde farklı konular işlemişlerdir. Yayınevleri arasında ortak konusu olan metinler ise şöyledir: Enderun ve Tav Yayınları'ndan **Atatürk'ün Kişilik Özellikleri ve Eserleri** ile **Atatürk Kurtuluş Savaşı'nda,** Erdem Yayınları'ndan **Kemal Atatürk**'te Atatürk'ün kişiliği ve özellikleri; Enderun ve Tav Yayınları'ndan **İnsan Sevgisi ve Evrensellik,** Koza Yayınları'ndan **Uluslar Bahçesi Çağdaş Dünya,** MEB Yayınları'ndan **Atatürk'ten Anılar**'da insan sevgisi; Erdem ve Özgün Yayınları'ndan **Türk Dil Kurumu,** MEB ve Pasifik Yayınları'ndan **Dil Devrimi**'nde Türk dilinin önemi; Koza Yayınları'ndan **Nutuk,** MEB Yayınları'ndan **Onuncu Yıl Nutku'**nda Atatürk'ün eserleri.

Yayınevlerinin 8. sınıflar için seçtiği konuların Türkçe Öğretim Programında öğretilmesi gereken konular ile büyük oranda benzerlik gösterdiği fark edilmiştir.

2.3.5 Türkçe Ders Kitaplarındaki Metinlerin Edebi Türleri İle İlgili Bulgular

Edebi Türler	5.sınıf	6.sınıf	7.sınıf	8.sınıf
Anı	4	6	6	6
Deneme	2	3	2	2
Şiir	7	2	5	5
Hikâye	4	3	3	
Makale	6	4	6	7
Biyografi		7	3	
Sohbet			4	1
Tiyatro		1	1	
Gezi Yazısı	1			1
Nutuk		1		2
Röportaj		1		
Mektup			1	1
Kullanılan Edebi Tür Sayısı	6	9	9	8

Tablo 5: Sınıflara Göre Edebi Türlerin Sayısı

Levent Şahverdi Arşivi

Tablo 5'e bakıldığında yayınevlerinin 5-8.sınıflar için hazırladığı metinlerin edebi türleri görülmektedir. Tüm yayınevlerinin seçtiği edebi türler hesaplanmış ve yukarıda sadece sınıflara dağılımı verilmiştir. Örneğin 5.sınıflar için incelenen 7 farklı yayınevinin ders kitaplarındaki Atatürk teması altında 4 anı, 2 deneme, 7 şiir, 4 hikâye, 6 makale ve 1 gezi yazısı olduğu tespit edilmiştir. 5.sınıflar için incelenen 7 farklı yayınevinin ders kitaplarında toplam 6 farklı edebi tür vardır. Yayınevlerinin seçmiş olduğu dinleme ve serbest okuma metinlerinin edebi türleri dikkate alınmamıştır. 5. sınıflarda en çok tercih edilen metin türlerinin başında şiir ve makale gelmektedir.

Yayınevlerinin 5.sınıflar için seçtiği metinlerin edebi tür sayısı şöyledir: Ada ve MEB Yayınları 3 (anı, deneme, şiir), Engin ve Harf Yayınları 3 (şiir, makale, hikâye), Koza Yayınları 3 (şiir, makale, gezi yazısı), Özgün Yayınları 3 (şiir, makale, hikâye), Zambak Yayınları 2 (makale, anı). 5. sınıflarda en çok tercih edilen metin türlerinin başında şiir ve makale gelmektedir.

Yayınevlerinin 6.sınıflar için seçtiği metinlerin edebi tür sayısı şöyledir: Doku Yayınları 3 (anı, hikâye, biyografi), Evren Yayınları 5 (biyografi, makale, anı, şiir, deneme), Koza Yayınları 3 (biyografi, makale, anı), MEB Yayınları 4 (biyografi, anı, deneme, tiyatro), Pasifik Yayınları 6 (biyografi, nutuk, makale, röportaj, deneme, şiir), Tuna Yayınları 5 (biyografi, hikâye, anı, deneme, şiir). 6. sınıflarda en çok tercih edilen metin türlerinin başında biyografi ve anı gelmektedir.

Yayınevlerinin 7.sınıflar için seçtiği metinlerin edebi tür sayısı şöyledir: Gizem ve Tuna Yayınları 4 (makale, biyografi, anı, şiir), Harf Yayınları 3 (sohbet, makale, deneme), Koza Yayınları 4 (hikâye, mektup, makale, şiir), MEB Yayınları 4 (şiir, deneme, tiyatro, makale), Özgün Yayınları 4 (anı, biyografi, şiir, hikâye), Pasifik Yayınları 3 (sohbet, makale, anı). 7. sınıflarda en çok tercih edilen metin türlerinin başında anı ve makale gelmektedir.

Yayınevlerinin 8.sınıflar için seçtiği metinlerin edebi tür sayısı şöyledir: Enderun ve Tav Yayınları 5 (deneme, anı, makale, şiir, konferans), Erdem Yayınları 3 (makale, şiir, sohbet), Koza Yayınları 4 (şiir, makale, sohbet, anı), MEB Yayınları 3 (anı, nutuk, makale), Özgün Yayınları(makale, anı, mektup), Pasifik Yayınları 4 (anı, gezi yazısı, şiir, mektup). 8. sınıflarda en çok tercih edilen metin türlerinin başında anı ve makale gelmektedir.

Levent Şahverdi Arşivi

SONUÇ

Atatürk zorunlu teması bağlamında 5.sınıflar için 7 farklı yayınevinin ders kitaplarından toplam 29 metin dikkate alınmıştır. 5. sınıflar için metin hazırlayan yayınevlerinin her bir metin için farklı konu seçtiği ve farklı yazarların metinlerini aldıkları fark edilmiştir. Yayınevlerinin en fazla 3 farklı metin türü kullandığı ve Zambak Yayınları dışında hepsinin şiir türüne yer verdiği tespit edilmiştir. Yapılan bir çalışmada 5. sınıf ders kitabında Atatürk temasının 2 bilgilendirici, 1 öyküleyici, 1 şiir türünde metinlere sahip olduğunu bulgulamıştır.[24] Bu çalışmada da yayınevlerinin en çok kullandığı edebi türlerin sıralaması şu şekilde olmuştur: 6 şiir, 5 makale, 3 anı, 3 hikâye, 2 deneme, 1 gezi yazısı.

Atatürk zorunlu teması bağlamında 6.sınıflar için 6 farklı yayınevinin ders kitaplarından toplam 31 metin dikkate alınmıştır. 6. sınıflar için metin hazırlayan yayınevlerinin her bir metin için neredeyse farklı konu seçtiği ve farklı yazarların metinlerini aldıkları fark edilmiştir. Yayınevlerinin en fazla 6 farklı metin türü kullandığı ve MEB Yayınları'nda makale, Pasifik Yayınları'nda da anı türü dışında diğer yayınevlerinin biyografi, anı ve makale türüne yer verdiği tespit edilmiştir. 6. sınıflarda zorunlu olan türlerden (şiir, hikâye, anı, masal, fabl, deneme, tiyatro, mektup) tüm yayınevlerinin en az bir Tuna Yayınları'nın ise en çok dört tane yer verildiği görülmüştür. 7. sınıfta yer verilmesi gereken biyografi türüne ise tüm yayınevlerinin yer verdiği de fark edilmiştir. Yapılan bir çalışmada ise 6. sınıf ders kitaplarından MEB ve Pasifik yayınları incelenmiş, MEB'in 6. sınıflar için zorunlu olan türlere yer verdiğini ancak Pasifik yayınlarında anı türüne rastlanılmadığı kaydedilmiştir.[25]

Atatürk zorunlu teması bağlamında 7.sınıflar için 7 farklı yayınevinin ders kitaplarından toplam 35 metin dikkate alınmıştır. 7. sınıflar için metin hazırlayan yayınevlerinin her bir metin için neredeyse farklı konu seçtiği ve farklı yazarların metinlerini aldıkları fark edilmiştir. Yayınevlerinin en fazla 4 farklı metin türü kullandığı tespit edilmiştir. 7. sınıfta zorunlu olan türlerden (şiir, hikâye, anı, deneme, tiyatro, sohbet (söyleşi), gezi yazısı, biyografi) en az iki tanesine tüm yayınevlerinin, en çok dört tanesine de Özgün Yayınları'nın yer verdiği görülmüştür. 8. sınıfta yer verilmesi gereken makale türüne de Özgün Yayınları dışındaki tüm

24 Bülent Coşkun, **a.g.e.,** s. 44.

25 Murat Özbay, Mehmet Akif Çeçen, a.g.m., s. 70.

Levent Şahverdi Arşivi

yayınevlerinin yer verdiği dikkat çekmiştir. Yapılan bir çalışmada da 7. sınıflar için zorunlu olan hikâye türüne MEB'de 5 kez yer verilirken Pasifik'te bu türde 2 metin olduğu vurgulanmıştır.[26]

Atatürk zorunlu teması bağlamında 8.sınıflar için 7 farklı yayınevinin ders kitaplarından toplam 41 metin dikkate alınmıştır. 8. sınıflar için metin hazırlayan yayınevlerinin her bir metin için neredeyse farklı konu seçtiği ve farklı yazarların metinlerini aldıkları fark edilmiştir. Yayınevlerinin en fazla 5 farklı metin türü kullandığı tespit edilmiştir. 8. sınıfta zorunlu olan türlerden (şiir, hikâye, anı, makale, roman, deneme, sohbet (söyleşi), eleştiri, destan) en az iki tanesine tüm yayınevlerinin, en fazla dört tanesine Enderun ve Tav Yayınları'nın yer yerdiği fark edilmiştir. Bir çalışmada da 8. sınıflarda zorunlu olan türlere Pasifik'te yer verilmişken MEB'de eleştiri türüne yer verilmediği, zorunlu olan bir türe yer verilmemiş olmasının programa aykırı bir durum olduğu söylenmiştir.[27]

26 Murat Özbay, Mehmet Akif Çeçen, **a.g.e.,** s. 71.

27 Murat Özbay, Mehmet Akif Çeçen, **a.g.e.,** s. 72.

Levent Şahverdi Arşivi

KAYNAKÇA

Ata, Bahri, "İlköğretimde Atatürkçülük Konularının Öğretimi Öğrenci Kompozisyonlarında Atatürkçülük", **21nci Yüzyılın Başında Kemalizm'in Anlaşılması ve Anlatılmasındaki Sorunlar,** Yeditepe Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, 8-9 Kasım 2006.

Ceran, Dilek - Canpolat, Emel, "İlköğretim 7. Sınıf Türkçe Ders Kitaplarındaki Atatürk Teması Metinlerinin Değerlendirilmesi", **Kastamonu Eğitim Dergisi,** Cilt 21, Sayı 4 (Özel Sayı), Kastamonu 2013, s. 1399-1418.

Coşkun, Bülent, **İlköğretim 5. Sınıf Türkçe Dersi Öğrenci Çalışma Kitaplarının ve Ders Kitaplarının Çeşitli Açılardan İncelenmesi,** Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana, 2008.

Gündüz, Osman - Şimşek, Tacettin, **Anlatma Teknikleri 2 Uygulamalı Yazma Eğitimi,** Grafiker Yayınları, Ankara 2011.

Kavcar, Cavit - Oğuzkan, Ferhan- Aksoy, Özlem, **Yazılı ve Sözlü Anlatım,** Anı Yayıncılık, Ankara 2007.

MEB, **İlköğretim Türkçe Dersi (6, 7, 8. sınıflar) Öğretim Programı,** Ankara 2006.

MEB, **İlköğretim Türkçe Dersi Öğretim Programı ve Kılavuzu (1-5. sınıflar),** Ankara 2009.

Özbay, Murat - Çeçen, Mehmet Akif, "Türkçe Ders Kitaplarında (6-8. Sınıflar) Yer Alan Metinlerin Tür ve Tema Açısından İncelenmesi", **Dil ve Edebiyat Eğitim Dergisi,** Cilt 1 Sayı 1, 2012, s. 67-76.

Türk Dil Kurumu, **Türkçe Sözlük 2,** TDK Ankara 1998.

Yıldırım, Ali - Şimşek, Hasan, **Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri,** (8.basım), Seçkin Yayınevi, Ankara 2011.

Yılmaz, Mehmet Serhat, **İlköğretim Türkiye Cumhuriyeti İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük Programı İçeriğinin Değerlendirilmesi,** Yayımlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara 2004.

http://ttkb.meb.gov.tr/program2.aspx

Levent Şahverdi Arşivi

ATATÜRK ARAŞTIRMA MERKEZİ DERGİSİ YAYIN İLKELERİ

Yayın hayatına Kasım 1984 yılında başlayan Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, dört ayda bir Mart, Temmuz ve Kasım olmak üzere yılda üç sayı yayımlanır. Her yılın sonunda Derginin yıllık dizini ve 15 sayıda bir olmak üzere de genel dizini çıkarılır; uluslararası indeks kurumlarına ve abonelere yayımlandığı tarihten itibaren bir ay içerisinde gönderilir.

Derginin Yayın Amacı

XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Türk ve dünya tarihi kapsamındaki konular çerçevesinde, Türkiye Tarihi, Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti'ne ilişkin bilgi ve belgelerle ilgili bilimsel araştırma ve çalışmaları yayımlayarak ulusal ve uluslararası düzeyde bilim dünyasıyla paylaşmaktır.

Derginin Konusu

Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Türk ve dünya tarihi kapsamındaki konular çerçevesinde, Türkiye Tarihi, Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti'ne ilişkin konuları ele alan yakın dönem tarih dergisidir. Derginin konusu, Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti'nin içine doğduğu siyasî, sosyo-ekonomik ve kültürel boyutlu ulusal ve küresel ortamı; beşeri ve sosyal bilimler bağlamında bilimsel ölçütlere göre inceleyen araştırmaları, değerlendirmeleri ve çalışmaları içermektedir.

Derginin İçeriğinde Yer Alacak Çalışmalar

- Alanında boşluğu dolduracak, araştırmaya dayalı özgün makaleler;

- İncelenen konuları zengin bir kaynakçaya dayanarak değerlendiren, eleştiren ve bu konuda yeni ve dikkate değer görüşler ortaya koyan araştırma, inceleme ve derleme yazıları;

- XIX. yüzyıldan günümüze değin Türkiye Tarihi, Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi ile ilgili konularda hazırlanan proje kapsamında geliştirilmiş araştırmalar;

Levent Şahverdi Arşivi

- Millî Mücadele ve Türkiye Cumhuriyeti ile ilgili eser, şahsiyet ve ilmi faaliyetleri tanıtan yazılar olmalıdır.

Gönderilecek yazıların, daha önce bir başka yayın organında yayımlanmamış veya yayımlanmak üzere kabul edilmemiş olması gerekir. Daha önce bir bilimsel kongrede sunulmuş bildiriler, yeni bilgi, belge ve yorum ilave edilmek kaydıyla ve yeni haliyle çalışmanın özgün olduğunun belirtilmesi koşuluyla yayımlanabilir.

Makalelerin Değerlendirilmesi

Gelen yazılar, yayın ilkelerine uygunluğu bakımından Yayın Kurulunca incelendikten sonra, alanında uzman iki hakeme gönderilir. Hakem raporlarından biri olumlu, diğeri olumsuz olduğu takdirde, yazı üçüncü bir hakeme gönderilebilir. Hakemlerin isimleri gizli tutulur ve raporlar beş yıl süreyle saklanır.

Yazar(lar), hakemlerin ve Yayın Kurulu'nun eleştiri, öneri ve düzeltmelerini dikkate alırlar. Katılmadıkları hususlar varsa, gerekçelerini bildirme hakkına sahiptirler. Yayıma kabul edilen ve edilmeyen makale/yazıların yazar(lar)ına bilgi verilir ancak makale/yazı metinleri iade edilmez.

Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi'nde yayımlanan yazıların telif hakkı Atatürk Araştırma Merkezi Başkanlığı'na devredilmiş sayılır. Telif hakkı, yazılı, görsel ve sanal ortamda yayımlanmayı da kapsar.

Yayımlanan makale/yazılardaki görüşlerin sorumluluğu yazarlarına aittir. Yazı ve fotoğraflardan kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir.

Yayımlanması kararlaştırılan makale/yazıların yazar(lar)ına ve hakemlerine, telif ve inceleme ücreti yayın tarihinden itibaren iki ay içerisinde ödenir. Ücret miktarı Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu ile Bağlı Kuruluşları Telif Hakkı, Yayın ve Satış Yönetmeliği'ne göre tespit edilir.

Yazım Dili

Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi'nin yazım dili Türkçe ve İngilizcedir. Ancak her sayıda derginin üçte bir oranını geçmeyecek şekilde, diğer dillerde yazılmış makalelere de -Yayın Kurulu kararıyla- yer verilebilir.

Yayımlanacak makalelerin Türkçe ve İngilizce özetleri de, yazarları tarafından tespit edilen anahtar kelimeler ile birlikte verilir.

Levent Şahverdi Arşivi

Yazım Kuralları

Makalenin Yapısı

Makalenin genel olarak aşağıda belirtilen düzene göre sunulmasına özen gösterilmelidir:

1- Başlık, koyu karakterde büyük harflerle yazılmalıdır.

2- Yazar ad(lar)ı ve adres(ler)i (Latin/Türk harfleriyle); yazar ad(lar)ı, soyad(lar)ı büyük olmak üzere normal karakterde ortalanarak yazılmalı, yazarların görev yaptığı kurum ve e-posta adresleri dipnotta verilmelidir.

3- Özet (anahtar kelimeler eklenerek)

4- İngilizce başlık ve İngilizce özet (anahtar kelimeler eklenerek)

5- Makale, amaç, kapsam ve çalışma yöntemlerini belirten bir Giriş, ana metin bölümleri, Sonuç ve Bibliyografyayı içerecek şekilde düzenlenmelidir.

Özet

75 kelimeden az, 200 kelimeden fazla olmayacak şekilde Türkçe ve İngilizce olarak ayrı ayrı yazılmalıdır. Özet, makalenin ana fikrini ve katkısını yansıtacak nitelikte olmalıdır. Özetin altında bir satır boşluk bırakılarak en az 4, en çok 8 anahtar kelime verilmelidir.

Ana Metin

Makale, A4 boyutunda kâğıtların üzerine bilgisayarda 1.5 satır aralıkla ve 12 punto Times New Roman yazı karakteri ile MS Word programında yazılmalıdır. Yazılar ortalama 3000-7000 kelimeden oluşmalıdır.

Bölüm Başlıkları

Makalenin yapısını belirlemek ve ana metinde düzenli bir bilgi aktarımı sağlamak üzere, yazıda ana, ara ve alt başlıklar kullanılabilir.

Ana başlıklar büyük harflerle; ara ve alt başlıklar ise ilk harfleri büyük olmak üzere küçük harflerle ve koyu (bold) yazılmalıdır.

Levent Şahverdi Arşivi

Şekil, Çizelge ve Resimler

Şekiller, çizelgeler ve resimler birden başlayarak numaralandırılmalı ve açıklayıcı dipnotlara hemen altlarında yer verilmelidir. Şekil, çizelge ve resimler toplam 10 sayfayı aşmamalıdır.

Alıntılar

Alıntılar tırnak içinde verilmelidir. Beş satırı geçen alıntılar metnin sağından ve solundan 1,5 cm içeride ve 11 punto ile yazılmalıdır.

Kaynak Gösterme

Kaynaklar dipnot şeklinde yazılmalı, 10 punto ve tek aralık olmalıdır.

a-Kitap: Baş harfleri büyük olmak üzere önce yazarın adı, soyadı, kitabın adı **(koyu karakterde)**, (varsa) Cilt, yayınevi, yayın yeri ve tarihi ve sayfa numarası verilmelidir.

Örnek 1:

Mehmet Saray, **Türk-İran İlişkileri**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara, 1999, s.18.

b-Makale: Baş harfleri büyük olmak üzere; yazarın adı, soyadı, makalenin adı (tırnak içinde), içinde yer aldığı yayının adı **(koyu karakterde)**, Cilt, Sayı, yayın tarihi (varsa), yayın yeri ve yılı, sayfa numarası verilmelidir.

Örnek 2:

Abdurrahman Bozkurt, "Gelibolu Yarımadası'nda İtilaf Bloğuna Ait Harp Mezarlıklarının İnşası ve Statüsü", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Sayı 84, Ankara 2013, s.57.

Çok yazarlı kitap ya da makalelere atıf yapılırken, ilk yazar adı belirtilmeli, diğerleri için vd. harfleri kullanılmalıdır. Ancak bibliyografyada bütün yazarların isimleri yer almalıdır.

Örnek 3:

İkiden fazla yazarlı: Durmuş Yalçın vd., **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi**, Cilt I, 7. Baskı, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2010, s.511.

Levent Şahverdi Arşivi

Mülakat ve röportaj tarzı görüşmeler, metin içinde ad-soyad ve tarih belirtilerek değinilmeli, ayrıca bibliyografyada da gösterilmelidir.

Tekrarlanan atıflarda; soyadı, eser kitap ise **a.g.e.,** makale ise a.g.m., yazılmalı ve sayfa numarası eklenmelidir.

Saray, **a.g.e.,** s.82.

Bozkurt, a.g.m., s.5.

Kaynakça

Yazar soyadlarına göre ve alfabetik olarak sırayla yazılmalıdır.

a-Kitap: Yazar(lar)ın soyadı, adı, kitabın adı (Koyu Karakterde), yayınevi, yayın yeri ve tarihi.

Örnek 4:

Bayındır Uluskan, Seda, **Atatürk'ün Sosyal ve Kültürel Politikaları**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2006.

b- Süreli Yayın: Yazar(lar)ın soyadı, adı, makalenin başlığı (tırnak içinde), süreli yayının tam adı **(koyu karakterde)**, Cilt, Sayı, yayın yeri ve tarihi, sayfa aralığı.

Örnek 5:

Tokluoğlu, Ceylan, "Ziya Gökalp: Turancılıktan Türkçülüğe", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi,** Cilt XXVIII, Sayı 84, Ankara, 2013, s.103-142.

c- Bildiri: Yazar(lar)ın soyadı, adı, bildirinin başlığı (tırnak içinde), sempozyumun veya kongrenin adı, düzenlendiği yerin adı, düzenlenme tarihi, **Bildiriler,** varsa editör(ler)in adı, Cilt, basımevi/yayınevi, yayın yeri ve tarihi, sayfa aralığı.

Örnek 6:

Şimşir, Bilal N., "Atatürk ve Avusturalya", **Altıncı Uluslararası Atatürk Kongresi,** Ankara, 12-16 Kasım 2007, **Bildiriler,** Cilt I, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2010, s.35-73.

Levent Şahverdi Arşivi

Yazıların Gönderilmesi

Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi'nde yayımlanmak üzere yayın ilkelerine uygun olarak hazırlanmış yazılar, bir nüshasında yazarın tanıtıcı bilgileri (ad-soyad, kurum, telefon, e-posta vb) olmak üzere 3 (üç) nüsha halinde CD kaydı ile birlikte aşağıdaki adrese gönderilir. Yazarlar Yayın Kurulu'nca, esasa yönelik olmayan küçük düzeltmeler yapılabileceğini kabul etmiş sayılırlar.

YAZIŞMA ADRESİ

Atatürk Araştırma Merkezi Başkanlığı

Ziyabey Cad. No:19 Balgat – Çankaya / ANKARA

Tel: (0 312) 285 65 11 – 285 55 12 – 284 34 18

Belgegeçer: (0 312) 285 65 73

E-mail: dergi@atam.gov.tr • **Web:** http://www.atam.gov.tr

Levent Şahverdi Arşivi

PUBLICATION PRINCIPLES
OF THE JOURNAL OF ATATÜRK RESEARCH CENTER

The Journal of Atatürk Research Center which began publishing in November, 1984 is published in three issues per year in March, July and November. At the end of each year, the annual index and once in 15 issues, a general index are published and sent to international index institutions and subscribers in one month dating from the day they are published.

Publication Purpose of the Journal

Within the frame of topics as part of Turkish and world history since the second half of the 19th century, the aim is to share the scientific researches and studies about the information and documents relating to Turkish History, Atatürk and Republic of Turkey with science world by publishing on both national and international levels.

Topics of the Journal

Journal of Atatürk Research Center, within the frame of topics as part of Turkish and world history since the second half of the 19th century, is a contemporary history journal in which a wide range of topics relating to "Turkish History", "Atatürk" and "Republic of Turkey" are handled. The Journal's theme includes the researches, evaluations and studies which inspect the political, socio-economic and cultural dimensional national and global atmosphere which Atatürk and the Republic of Turkey were born into according to scientific criteria in terms of humanities and social sciences.

Studies to Take Place in the Context of the Journal

They should be:

- Original articles, filling the gap in their field, based on research

- Research, review and compilation articles which evaluate and criticize the reviewed subjects according to a rich bibliography and put forward new and noteworthy opinions.

Levent Şahverdi Arşivi

- Developed researches within the scope of projects about Turkish History, Atatürk and Republic of Turkey History since the 19th century.

- Articles promoting the works, personage and scientific events about National Struggle and Republic of Turkey

Articles which will be sent should not be published elsewhere previously or accepted for publication. Papers presented in a scientific congress previously can be issued providing they are added new information, document and review, and stated as original with their new edition.

Evaluation of articles

After looking for the eligibility of the principles of the Editorial Board, incoming articles are sent to two referees expert in their field. In case of one of the reports is positive and another negative, the article can be sent to a third referee. Names of the referees are kept confidential and reports are kept for five years. The author(s) takes into account the corrections and suggestions of the referees and the Editorial Board. If they disagree, they have right for justification report. They give information to the author of articles / writings shall be accepted or not for publication, but the article / writing texts will not be refunded.

The copyright of the published articles in the Journal of Atatürk Research Center shall be turned over Presidency of Atatürk Research Center. The copyright also includes to be published in the written, visual and virtual environment.

Responsibility of the published articles/writings belongs to their authors. Text and photos can be cited by stating the source.

Copyright and investigation fees are paid within two months from the date of publication to author(s) and referees of the articles/writings agreed for publication. The amount of the fees is fixed according to the Copyright, Publishing and Sales Regulations of "Atatürk Supreme Council for Culture, Language and History" and related institution.

Official Language

The official language of Journal's Atatürk Research Center is English and Turkish. However, articles written in other languages can be allowed by the

Levent Şahverdi Arşivi

decision of the Editorial Board providing that they do not exceed one-third of each issue of the journal.

English and Turkish summary of the published articles can be given with the keywords determined by their authors.

Spelling Rules

Structure of the article

In general, the article must be taken into the order specified below:

1. The title should be written in bold capital letters.

2. Author name(s) and address(es) should be written by the Latin/Turkish Alphabet ; author's name(s) and surname(s) should be written in normal character and set in the midst; authors' institution and e-mail address should be given in the footnote.

3. Abstract (with keywords)

4. English title and abstract in English (with keywords)

5. An introduction should indicate article, purpose, scope and methods of work and sections of the main texts should be arranged to include Conclusion and Bibliography.

Abstract

The abstract should have no more than 200 words or less than 75 words and it should be written separately in Turkish and English. The abstract should reflect the contribution and the main idea of the article. Minimum 4 and maximum 8 keywords should be given by leaving one blank line below the summary.

Main text

The article should be written in MS Word Program with an A4 size sheets with 1.5 line spacing and 12pt Times New Roman font. Article length should be 3000-7000 words.

Levent Şahverdi Arşivi

Section Headings

The main heading, headings and sub-headings can be used to determine the structure and to ensure an orderly transfer of information in the main text.

The main heading should be written in capital letters; the first letters of headings and sub-headings should be in capital letters and bold.

Figures, Tables and Pictures

Figures, tables and pictures should be numerated beginning with one and the footnotes should be given beneath them. Figures, tables and pictures should not exceed 10 pages.

Citations

Citations should be in quotes. The citations passing five-line should be formatted left and right 1.5 cm and written in 11 pt.

References

References should be written in the form of a footnote, and should be 10 pt. with one line space.

a-Book: *Author's name and surname should be written in capital letters;* title in bold, (if any) Volume, publisher, date and place of publication and page numbers of the book should be given.

Abdurahman Çaycı, **Gazi Mustafa Kemal Atatürk (The Leader of National ındependence and Modernization)**, Atatürk Research Center Publication's, Ankara 2002, p. 130.

b-Article: *Author's name and surname should be written in capital letters; title of article should be in quotes; name in bold , Volume, Number, publisher, date(if any), place, year and page numbers of the publication should be given.*

Mehmet Ali Beyhan, "The Literature of Reforms and Depressions: The Era of Selim III and Mahmut II", **Literature Journal of Research on Turkey**, Volume I, Issue II, Istanbul 2003, p. 57.

Levent Şahverdi Arşivi

In the repeated references : surname should be written; if work is a book you should write **ibid** but if work is an article you should write **ibid**; page number should be added.

Çaycı, **ibid,** p. 11.

Beyhan, **ibid,** p. 60.

Bibliography

Bibliography should be put in alphabetical order by last names of authors.

a- Book: Author's (s') surname, name, the book's title, publisher, place and date of publication.

Abdurahman Çaycı, **Gazi Mustafa Kemal Atatürk (The Leader of National Independence and Modernization)**, Atatürk Research Center Publication's, Ankara 2002.

b- Periodical: Author's (s') surname, name, title of article (in quotes), periodical's full name, Volume, Number, place and date of publication, page range.

Mehmet Ali Beyhan, "The Literature of Reforms and Depressions: The Era of Selim III and Mahmut II", **Literature Journal of Research on Turkey**, Volume I, Issue II, Istanbul 2003, p. 57-99.

c- Report: Author's (s') surname, name, title of declaration (in quotes), symposium's or congress' name, name of organization place, date of issue, **Declarations**, (if any) editors' name, Volume, printing house/publishing house, place and date of publication, page range.

Beyhan, Mehmet Ali, "Ziya Gökalp's Understanding of History and His Work Entitled History of Turkish Civilization", Istanbul University Faculty of Letters Department of Sociology, Commemoration Meeting of Ziya Gökalp on His 130th Birthday March 23, 2006, **Istanbul University Faculty of Letters Journal of Sociology,** Istanbul 2007, p. 47-61.

Levent Şahverdi Arşivi

Submission of Writings

The writings prepared in accordance with the principles of publishing articles to be published in Journal of Atatürk Research Center are sent 3 (three) copies, one of them includes author's identifying information (name, institution, phone, e-mail, etc.), along with CD recording to address below. According to Authors Editorial Board, they are deemed to have accepted that minor corrections can be made.

CONTACT INFORMATION

Presidency of Atatürk Research Center

Ziyabey Caddesi No:19 Balgat - Çankaya / ANKARA

Tel: (0 312) 285 65 11 - 285 55 12 - 284 34 18

Fax: (0 312) 285 65 73

e-mail: dergi@atam.gov.tr. • **web:** http://www.atam.gov.tr

Levent Şahverdi Arşivi